

B488
Т 7-9

В. ВИННИЧЕНКО

ПІВРІ

B488

910313

В. Микитенко

Оповідання. Київ 1928

т. 7, 8, 9

11.10.16 МБФ

Киево-Святошинська друк.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну.

VII, VIII, IX

ОПИС ДАНИЙ

Зміст VIII-го тому

2	Борота
99	Роботи
149	Оглядники
167	Суд
191	Народні дия
238	Хомя Прудка
251	Хвостяї
278	Ув'язн до т. т. I—VIII

В. ВИННИЧЕНКО

ДРАМАТИЧНІ
ТВОРИ

ДИЗГАРМОНІЯ
ЩАБЛІ ЖИТТЯ

т. 9

КООПЕР

ДРАМАТИЧНИ
ТВОРИ

ВІСНОМОВА
СТЕЖА

№ 4

Трест „Київ-Друк“, 8-ма друкарня,
вул. Караваявська, 5.

1929.

200. 4000.

ДИЗГАРМОНІЯ

П'ЄСА

НА ЧОТИРИ КАРТИНИ

РИНОМАТЕНД

КРАП

ИСТОРИЧНА БИБЛИОТЕКА

ДІЄВІ ОСОБИ:

Ольга.

Грицько—чоловік її.

Мартин.

Петро Іванович—брат Мартинів.

Софія Марковна—Мартинова мати.

Лія.

Мазун.

Сашко.

Петрусь.

Депертамент.

Конспіратор.

Васько.

Чиновник.

Пронирливий босяк.

П'яний босяк.

Запасний салдат.

Торговка.

Червоний дядько.

Шпиг.

Швець.

Кухарка.

Дядько в світі.

Товарищі

Грицька,

Ольги й

Мартина.

Дядько в чумарці.
Сивий поліцай.
Товстий поліцай.
Жвавий добродій.
Ліберал у котьолку.
Ліберал у циліндрі.
Дядько з батогом.
Абрам.
Алексей.
Робітник з кров'ю на лиці.
Жандарський офіцер.
Жандарський вахмістр.
Робітники, студенти, гімназисти, хулігани,
поліція, дворники.

КАРТИНА ПЕРША.

По-студентському вбрана кімната. По-під протилежними стінами два ліжка. Біля одного стіл, коло якого сидить Ольга, рахуючи прокламації. В задній стіні двері.

В стіну недалеко дверей стукають. Ольга встає, виходить у сіни й вертається з Лією.

Ольга. Ну?

Лія. Нічого не знала. Фу! Чорт би їх побрав усіх, заморилась!.. Конспіратора дома не застала, а Мазун і не заходив туди... На вулицях маса хуліганів. Вони, як таракани, лазять тепер скрізь. Іду коло монопольки—стоять вони, багато. Рожі такі одчаяні, п'яні... „Эй—кричу—будем бить жидов“?

Ольга хмуро. Божевільна!

Лія. Пхі! Наплювать!.. З ними треба, як з собаками: чим сміліше ти, тим вони трусливіші. Лаються. І сміються. „Тебя—говорять—первую будем бить“... От ідіоти!.. А ти що? Прокламації?... Це погромні?

Ольга. Да. Роздратовано. Але це просто паскудство! Це... Я нарешті візьму і спалю всі прокламації. Це свинство! Ми сидимо цілу ніч, друкуємо... Робітники требують бумажок, чорна сотня запруджує город своїми прокламаціями, а ми... Ну, чого вони не приходять за ними?! Що це таке, справді?..

Лія... Не знаю... Вони повинні зараз прийти... Вони мабуть... Да! Ти знаєш? Забастували звозчики! Ні одного вже звозчика... Ти була в городі? Замічательно дивний вид! Тихо, торжественно і при тому людно скрізь... У всіх рожі такі таїнственні, празничні... чекаючі... Козачня цілими бандами розїжджає по вулицях, на кожному углі купи городових... Видно, всі до чогось готовляться... Гарно жить, Олька! Замічательно гарно тепер жить! Кипить усе, дрижить, росте...

Ольга хмуро, рахуючи прокламації. Як кому... Я, принаймні, не бачу нічого дуже гарного... Погроми, арешти..

Лія. Єрунда! Погрому не буде... А хоч і буде... Ну, що ж? Будемо битись... Та ні! Погрому не буде! Вони бояться... Цей страйк ошеломив їх... Тепер вони уступлять... Кажуть, на днях виходить таки конституція... Це, розуміється, буде щось знамените...

Ольга одкидаючись на спинку стільця й безсило пускаючи руки. Ні... Хай йому чорт... Не можу...

Лія помовчавши. Що з тобою, Ольго?

Ольга. Зо мною?... Хм... Мовчить. Я раз бачила, як хлопчики кинули в ставок мишу... Вона пацнула далеко від берега й почала плисти... А був вітер і хвилі піднімались. Миша плула то в один бік, то в другий, то в третій і, нарешті, втопилась. Мовчить.

Лія здивовано. Ну?

Ольга. Ну, і втопилась. Втопилась, мабуть, через те, що не бачила берега й не знала, куди їй саме плисти... Хоч і мала сили плисти...

Лія. Нічого не розумію!

Ольга з нудьгою потягуючись. Я—ніби ця миша... Я маю сили, а не знаю кудою плисти. Нема у мене того погляду, що у других: окинути ним усе

життя, міцно задержати, запекти в душі його картину і тоді гордо, на пам'ять плисти... Мені треба бачить берег, як тій миші. А хвилі не дають бачити... В душі, як на новій квартирі: і все наче є, і нічого на своєму місці не знайдеш... З того часу, як Грицька випустили з тюрми, все к чорту переплуталось, і я вже не знаю, як жити. Ідіотство просто!

Лі я тихо, насторожено. Ти не любиш його?

Ольга роздратовано. Ну, от! Я так і знала! Я так і знала, що ти це скажеш!.. Ну, чого... ну, чого б я не любила його? Того, що в його чахотка? Нуда, він мені, як мужчина, не подобається; як мужчину — розумієш: як мужчину! — я не виношу його, не можу, не маю права виносити... Але ж ви не маєте права казати, що я його не люблю. Не маєте! Це гидко, це мерзота! Коли чоловік і жінка не живуть з собою, як самець із самкою, то, значить, вони вже не можуть любити одне одного?.. Паскудство!..

Лі я нахиливши голову. Коли це єстեսвенно-необхідно, то...

Ольга. Глупості! Зовсім не необхідно! Гидко і більше нічого. Люди роблять усякі гидоти й оправдуються необхідністю. Мене просто казять це... Ах, Ліє, ти не знаєш, як це дратує... Це доводить мене до чорт-його-зна чого. Я люблю його, люблю і більше нічого... І ніхто не має права навіть натякати мені, що я не люблю його. Навіть ти!

Лі я. Але ж ти сама мені...

Ольга. Да, да! Я сама... Я сама тобі казала, що, як мужчина—пойми-ж ти, ради бога! як мужчина—він мені не подобається, але ж це не дає права говорити, що я його не люблю. Любов не в цих паскудних, животних відносинах... Ах, які люди паскудні, противні!

Лія з досадою. Я не розумію, чого ти хочеш! Ну, любиш, так чого ж у тебе все переплуталось? Мартин? Да?...

Ольга. „Мартин, Мартин“!... Що Мартин? З Мартином нічого не було й нема... Один тільки той раз я здуріла. Але це просто через те, що він, такий сильний, такий безсилий став... Да! Його сила притягує мене... Але що з того? Я знаю, що він грубий, здоровий скот і більше нічого... Хіба він може почувати щось ніжне? „Чувственне животноє“!

Лія. Він розумний.

Ольга. О, да!

Лія. І з сильною волею.

Ольга. На великий жаль. І все-таки скот! І всі чоловіки—мерзавці і скоти!

Лія. Крім Грицька?

Ольга. Глупо, Ліє... Мовчать.

Лія. Ти сьогодні в чудному настрою.

Ольга. Е, Ліє! Цей настрій вже давно. Мовчать.

Лія. А Грицько де?

Ольга. Не знаю... Ще зранку пішов кудись... Він усе ходить тепер і щось думає... Мовчить. Я зовсім не думала, що все вийде так... Павза. Положим, я нічого не думала. Я, як та миша, плила до берега, який бачила. Це був випуск Грицька... Це був мій берег і я плила до нього... А тепер... Куди далі?.. Ах, я знаю, що ти скажеш мені. Ти скажеш, що я не люблю Грицька, що мені скучно... І так далі. Можеш говорити...

Лія. Я нічого тобі не говорю, одчепись ти од мене!

Ольга. І через це, мовляв, ти повинна покинути його. Через те, що тобі огидливі протилежні животи відносини, ти повинна кинуть людину, з якою ти жила чотири роки, душу якої ти вивчила, як свою, повинна зламати всякі обов'язки до цієї людини. Фу, паскудство!

Лія з гнівом. Ай-ну! „Обов'язки, обов'язки“! Що значить обов'язки? Раз ти не можеш жити з ним повним, гарним життям, так ти маєш право кинуть його і зламати всякі твої обов'язки! Да!

Ольга іронічно. „Повним, гарним життям“... Де це те— „повне, гарне життя“? Ти бачила його?

Лія. Я таки бачила його! А от ти з своїми обов'язками ніколи не побачиш його. Ти облутала себе ними й ніколи не вилізеш. Все твоє життя є сплоснений обов'язок!

Ольга. Да! Життя є обов'язок! І ти сама живеш для обов'язків.

Лія. Ну, пожалуста! Чорта-з-два! Я живу для життя, а не для обов'язків. Життя в самому процесі життя, а не в обов'язках. От такі типи, як ти, начіпляють на себе всяких обов'язків і охкають, і плентаються позаду... Жаліються, хникають... Хто тобі винуват? Скинь всі твої обов'язки й пливи собі... Тобі берег якийсь нужен...

Ольга. Да, берег, берег єсть обов'язок...

Лія. Ай-ну! Ніяких берегів! Знаєш, куди пливеш? Ну, й пливи, і наслаждайся тим, що пливеш, бо більше нічого нема. „Обов'язки“... Ого!.. Так я й покорюсь їм... Ну-ну!.. Ось пливу собі і все. І щастя життя в тому, що ти знаєш не тільки куди, але й як пливеш. От! Кожний взмах руки є життя. З якої ж статі я буду пропускать його, не використавши?... У тебе все вніманіє твоє обращено до берега... А у мене, крім того, на хвилі. Я пливу й люблюсь ними, я вибираю кращі, борюсь з восторгом, бачу всі краски, тони... А тобі все це одна задержка од берега... Такі типи, як ти, не вміють жить... У вас нема вніманія к життю. Нема цього нового „чутства“, вніманія до кожного явища життя, до кожної капельки тих хвиль, серед яких ви пливете... От! „Обов'язки, берег... Ах, ох, ой...“ Фе!..

Щоб я стала хникать? Ого! Не видно берега? Наплювати! Він повинен бути, мусить бути, до його все життя направляє... А я хочу жить, а не тільки махати руками... Нема вніманія у тебе! От ти спробуй розвинути його в собі... і побачиш, що заживеш інакше й обов'язки не такі важкі стануть...

Ольга з досадою. Яке вніманіє? У всякого чоловіка є вніманіє, та який толк з того?

Лія. От іменно, що не у всякого! У всякого вніманіє обращено тільки на берег. Всякий раз-у-раз где чогось од берега, од будучого, от там, мов, буде щось... „От скінчу курси“, „от поступлю на службу“, „от випустять з тюрми“... От той берег... І плавають од берега до берега все життя... І зовсім не догадуються, що це плавання і є ж життя... як і берег... Все є життя!.. І от це, що ми з тобою лаємся, і те, що ти любиш Грицька, і ці прокламації, й погром, і от той піджак,—все... Треба тільки вніманія! А цього не у всякого є... Такого вніманія!

Ольга. Ну, що ж... Ми люди прості. Не всім бути особеними, з новими „чутствами“.

Лія. От це й погано, що ми іронізуем там, де треба гніваться і робить... Да! Це нове „чутство“, щоб ти знала! У мужика його нема, бо для цього треба багато думать і шукать... А йому нема коли... А тобі хоч і є,—а ти живеш, як мужик, нагрузившись обов'язками.

Ольга. „Обов'язки, обов'язки“! А ти хіба не несеш обов'язку, будучи в партії, організації Тоже!..

Лія. Розуміється, ні. Це такий обов'язок, як жить. А от те, що хотіли б накласти на мене сіоністи, єсть обов'язок. Вони хотіли б, щоб я була в єврейській організації бо я—єврейка? А яка я перш усього єврейка? Що мій батько й мати євреї? Але я ні єврейського язика, ні життя, нічого не знаю. Я серед українців виросла, з ними жила і... Положим,

я ні українського, ні єврейського язика не знаю... І все-таки, я більше українка! Та все одно, що б я не була, а я хочу бути там, де я більше можу зробити... от і все. І ніяких національних обов'язків я не признаю. Хай націоналісти зацікавляються цим. Я хочу жити і помагати розвитку життя як-найбільше. От весь мій обов'язок! А коли... В стіну коло дверей стукають.

Ольга. Слава богу, хтось іде таки...

Лія виходить в сіни й вертається з Грицьком.

Ольга. А! Це ти...

Грицько. Я... А ти когось ждеш? Сіда на ліжко.

Ольга з досадою. Ну, та звісно, що жду... Коли ж заберуть бумажки? Ти бачив кого-небудь?

Грицько. Ні.

Ольга. Де ж ти був?..

Грицько. Так... Ходив собі. Мляво. Хулігани во-рушались. Стичка була з нашими робітниками.

Ольга. Де?

Грицько. На базарі... На днях неодмінно треба ждати погрому.

Лія. Ви думаете?

Грицько. Да. Агітація за це йде вже одкрито. Хлопчики получають в поліції по п'ятнацять копійок і роздають чорносотенські прокламації просто на вулицях... Я сам з таким хлопчиком балакав. Мовчать.

Ольга. Їсти хочеш?

Грицько. Ні.

Ольга. Ти ж чаю не пив.

Грицько. Нічого.

Лія сіда коло Грицька. Чого ви такий, Грицько? Вам непривично на волі? Да?

Грицько. Ні... Так... Кашляе,—Лія й Ольга дивляться на нього. Одкашлявшись, задумується. Хм... Дивно: коли я був у тюрмі, я страшенно любив людей. Страшенно! А тепер вони мені всі здаються такими, як

якому-небудь художникові поганенькі картини. Всяка рисочка знайома і скучно через те дивитись на їх. І все-таки він більш усього любить ці картини... Єрунда!

Лія. Чого ж скучно?

Грицько. Чого? Бачите... Вам було коли-небудь так, що ви ждали чого-небудь великого?

Лія. Ну, було.

Грицько. А потім воно приходило, тільки не таке, а менше... Може воно так і слід, може воно й хороше і другому кому-небудь од його добре було б, а вам скучно... І не так скучно, як... Ні, не те!.. Ну, покиньмо про це... Підете завтра на мітинг?

Лія. Чудні ви обоє! Та тоже... Хоче чогось і сама не зна чого...

Грицько роблено-жартовливо. Пустяк вніманія!.. Якось-то буде!

Лія з досадою. Ай-ну!..

Грицько. Чого ви так?

Лія. А що ж? Сидять, ниють...

Грицько. Хто ниє?

Лія. Вона й ви.

Грицько. Я не нию... Я тільки... як би вам сказати... Ну, покиньмо, Ліє, про це... Не треба...

Стукають. Лія встає й одчиняє.

Хутко входить Департамент.

Департамент. Драстуйте. Фу!.. Я сяду... Це бумажки?..

Ольга. Що таке? Почалось?

Департамент. Що почалось?

Ольга. Та чого ви такий?..

Департамент. Який?

Ольга. Ну, та збентежений чи що!

Департамент. А що ж мені, радіти чи що? Здається, все йде тільки, щоб бентежить... Скажіть на милість, хто просив агітаторську групу знімати

робітників у Сидорченка? Хто? Була постанова комітету про це?

Грицько мляво. А хіба що сталось од того?

Департамент. Та сталось чи не сталось, а вони не мали ніякого права робити це без постанови комітету. Це—дезорганізація!

Грицько. Департамент! Ви такий, як і були. Тепер революція, а не...

Департамент хвилюючись. Голубчику! Так же не можна, повірте мені, не можна. Коли всі будуть так робить, так це буде якась анархія і більше нічого. Комітет буде одне, група друге, я третє, ви четверте... Що ж це буде? Я розумію, голубчику, але перш усього...

Ольга. Та що сталось од того, що вони зняли?

Департамент. Не сталось поки нічого, але... Фу, ти чорт! Нічого не сталось, але...

Грицько пильно дивлячись на Департамент, з усмішкою. Слухайте, Департамент: що ви вважаєте за основу індивідуального життя?

Департамент робить широкі очі. Основу індивідуального життя? Я не розумію... що...

Грицько. Я вас так питаю, взагалі...

Департамент. Та до чого це?

Грицько. Ні до чого... Так. Мені хочеться знать, як ви думаєте. Як повинен жить... Що повинно быть головним у житті кожного?

Департамент стискує плечима. Нічого не розумію... Це філософія. А я не охочий до неї... Я про групу підніму питання на комітеті... Це...

Грицько. А ви ніколи не думали, що може у вас нема основи й вас колись вітром знесе? Га?

Департамент. Одчепіться, Грицько! Мені нема часу... Я про групу сьогодні ж піднімаю питання. Це безпорядок.

Ольга. Тепер скрізь безпорядок... революція.

Департамент. „Револуція, революція“!.. Що ви мені свою революцію під ніс тикаєте?! Мені наплювати на всякі революції... То-єсть, не на саму революцію... ну, та це зрозуміло... У нас єсть певний порядок, установлено, що ніхто не має права брати на себе функції комітету... От і все...

Грицько. Е! Надочуило, Департамент! Формалізм, порядок... Ви й умирать по порядку будете? Страшенно ви „порядочний“. Настоящий Департамент!

Департамент благаюче. Голубчику! Сердито. А, чорт! Я сьогодні ж на комітеті підніму... Все одно...

Стукають. Лія відчиняє. Входить Мартин, Петрусь і Сашко.

Ольга. Ну, слава богу! Насилу. Де ви пропали всі?

Мартин, Петрусь і Сашко мовчки здоровкаються зо всіма.

Департамент до Мартина. Слухайте, Мартине! Хто дозволив агітаторській групі знімать робітників у Сидорченка? Чи була постанова комітету?

Мартин сухо. Тут не місце балакать про це. Буде зібрання комітету... Там заявите... До Ольги. Бумажки вже є?.. Бачите, Сашко? Я вам казав, що будуть. Це свинство. Треба робить, що говорять, а не...

Сашко. Я думав, що...

Мартин. Ви погано думаете завжди. Беріть зараз і несіть скоріше Семенові. Та скажіть ще раз, що завтра мітинг. Та зайдіть до Косовського й заберіть у його револьвер. А не дасть—вилайте.

Сашко несміло. Він, здається, обіщав на час дати. Це ж його револьвер.

Мартин. А ви багато не балакайте. Його, не його—нам нема діла. Хай дає, раз обіщав. До Ольги. Скільки тут?

Ольга. Ще не встигла перещитать.

Мартин бере одну й читає. Хм... Сльозу таки пустили... „Насильство панує, несправедливість звила

собі чорне гніздо і кривавими кігтями рве серце робочого класу. Неправда нахабно сміється над правдою і вкупі з брехнею заправляє народом“... Для чого сентиментальність? Пора б уже звертатись до дужих так, як слід.

Ольга. Хіба це не правда?

Мартин. Хто його зна, може й правда...

Ольга. Ну, так чого ж вам ще?

Мартин. Того, що треба писати виразно, а не затуманювати усякими фразами змісту... „Правда, неправда, справедливість“... Тут тон такий, ніби ми знаємо, що таке правда, і вона в нас давно вже є, а от тільки її забиває неправда... Наївно ж...

Ольга з маленьким роздратованням. Значить, це фрази—правда, неправда?

Мартин. Та розуміється! Треба писати так, як є. Буржуазія, аристократія панують над нами через те, що вони дужі. Брехня, насильство, неправда є прояв їхньої сили. Коли ми хочемо, щоб над нами не панували, треба бути дужими, треба побільшувати свою силу. От і все.

Ольга. І собі брехать, насильничать, красти і т. д.?

Мартин. Брехня, насильство неморальні тільки тоді, коли не маєш сили для того. Дужого брехуна бояться й поважають, а з безсилою сміються і зневажають... Ну, та раз пройшла в комісії ця бумажка, то хай іде... Сашко! Скоріше читайте... Там же чекають.

Грицько. І крім сили нічого нема?

Мартин. Нема.

Грицько. Хм... Грунт твердий... Тільки для того, хто дужі ноги має.

Мартин. Всі повинні дужі ноги мати. Безногих не треба.

Ольга гнівно. Паскудство! Слабим, значить, не місце на землі?

Мартин твердо й холодно. Не місце.

Ольга. Дивно. Чого ж ви тоді не записуєтеся в жандари? З вас чудовий вахмістр був би.

Мартин. Якби я виріс у жандарській середі, я був би чудовим вахмістром...

Ольга. Напевне.

Мартин. Петрусь! Ви сидите, наче з візитом прийшли... Беріть же собі бумажок та йдіть. Петрусь, що сидить похлюпившись, ліниво дивиться на нього. А рецензії на ті брошурки написали?

Петрусь злякано. Рецензії? Фі-фі!.. І забув... Ах, ти ж чорт!..

Мартин. Ну, що вам казати? Росомаха ви й більше нічого... Йй-богу, Петрусь, ви просто такі нік чорту не здатні. Взять і забудь... А брошурки лежать...

Петрусь. От досада!.. Хм...

Мартин. І ні чорта не робить... Ходить як недорізана курка. Нічого не чита, не цікавиться нічим... Хіба ви здатні до боротьби?..

Петрусь сумно, в каяттях. Це дійсно.

Лія сміється. Всі посміхаються.

Мартин. „Це дійсно“... Мало ще цього... Треба побільше читати, учитись, працювати... Треба робить.

Петрусь зіздхнувши. Хто ж каже!

Мартин махнувши рукою. Е! Беріть бумажки та йдіть. Та не занесіть їх до себе додому. Позавчора взяв літературу, прийшов додому й спить...

Сашко заклада бумажки під піджак на груди, прив'язує їх і застібається. Ольга огляда його й поправляє.

Мартин. Ну, що, Грицько, ви вже спочинули від тюрми? Може б приступили до роботи? Га?

Ольга жоретко й задержано. А вам що до того? Він сам зна, кочи йому приступати.

Мартин озирається й мовчки, пильно дивиться на неї. Занадто байдужо. Просто цікаво.

Ольга криво посміхаючись. Тон якийсь... контро-льорський...

Мартин холодно. Ніякого тону немає... Сашко, не забудьте ж зайти до Косовського...

Сашко. Добре.

Петрусь. Сашко! Подождіть, я з вами.

Мартин. Не треба. Підете сами. Чого юрбою ходить? Шпигів принаджувать? Ідіть, ідіть...

Сашко виходить, Мартин замикає двері.

Мартин. Скільки у нас є револьверів?

Ольга. Штук п'ятнадцять.

Мартин. Не більше?

Ольга. А де ж би їм більше взятися?

Мартин ходить по хаті. Завтра треба нашому представникові йти на коаліційне зібрання... Незручно говорить, що тільки п'ятнадцять. Треба буде принаймні штук сорок сказати.

Грицько. Брехать?

Мартин. А, Грицько! Це тільки слово. Я певен, що й другі організації не скажуть справжніх своїх сил. Росіяни завжди брешуть. Що за рація виставлять себе з гіршого боку?...

Грицько. Не знаю... Мені здається, що в брехні нема ніякої сили. Я кажу—не знаю, бо... Мені здається, що бути правдивим, то є надзвичайна сила. Що тільки дужий може бути правдивим.

Мартин. Ну, а мені здається, що правдивість—тільки вбогість, що правдивість обмежує; примушує розвиватись тільки в одному напрямі. Розуміється, кожний має свій погляд. В даному разі, я думаю, краще збрехати для того, щоб не одбити прихильних до нашої організації. Ніколи не треба, по-моєму, показувати свого безсилля. В цьому теж є своя сила.

Лія. Сила, сила!... Ви тільки й знаєте свою силу. Здається, є в житті й друге щось... Скучно з одною вашою силою.

Мартин. Не я даю її,—життя. Нарікайте на життя.

Лія. Ай-ну! „Життя“! Звідкіль ви знаєте, що тільки сила є в житті? Скажіть, пожалуста, взяв собі монополію на знання життя?

Мартин. А що ж ще є?

Лія. Є краса, любов, чистота, чесність...

Мартин наємішкувато. Щирість, добрість, правда, справедливість... Хм...

Лія. Єсть і це.

Мартин дратуючись. Та де? В головах тих, кому це вигодно? Дякую! З якої речі я повинен бути щирим, правдивим, добрим? Чому хитрість, лукавство, брехня гірше? Чого я повинен здержувати свої сили? Я нічим не хочу звязувати себе і—наплювати мені на всі моралі, на всі ржаві кайдани, що чіпляють на себе люди!.. Ви, Грицько, дуже помиляєтесь, коли думаєте, що правдивими можуть бути тільки дужі. Це—трусість і безсилість. Всі люди брешуть, всі до одного. І з того самого менту, як народилась сила,—народилась і брехня, бо брехня є сила. Моралісти брешуть інстинктивно, як інстинктивно кохаються. І схожі на дикарів, які ганяються за звірем з одними руками і предають анатемі нову для їх, але розумну силу—порох. Коли чоловік бреше свідомо, з розумом, це—ненормально. Але мораль видумана дужими для безсилик. Коли безсилі робляться дужими, вони заводять свою мораль, як новий хазяїн заводить нові свої шпалери на квартирі.

Грицько схоплюючись. Ні, так не можна, не можна!.. Тут немає опори... З такими правилами...

Мартин. Не треба ніяких правил!

Ольга гнівно. Єсть тільки свинство! У свині теж нема правил. Що хоче, те й робить. Паскудство! З вами б і...

Мартин. Що? І говорить би не слід? Да?

Грицько швидко ходячи по хаті. Ні, ні, так не можна! Це треба занадто... Я не схоплю своєї думки.. Це треба бути занадто бідним або багатим, щоб так думать... і жить... Тут нема місця для віри..

Мартин. А для чого вам віра?

Ольга. Ах, покинь, Грицю!.. Мене дратує ця балачка.

Грицько. Ні, подожди... Це цікаво... Це дуже цікаво. Тут, мені здається, корінь наших... Я думав про це... Ми страшенно дизгармонічні. От що! Да! Страшенно! Ми ростем розумом і не ростем душею. Ми тікаємо буржуазної, старої етики і з водою вихлопуємо й дитину. Да, да! А етика повинна бути, повинна! Розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом. А у нас нема. Ми дуже добре розумом розуміємо, що розпутство—гидке, що несправедливість—зло, ми розумом цілком широко будемо до сліз, навіть до смерти боронити свої принципи, а тим часом, коли прийдеться говорити нашій етиці, себ-то нашим нервам, крові, темпераменту, ми робимо розпутства, несправедливості, гидоти. От у чому весь жах! От у чому дизгармонія! Нам треба оправдання! Нам треба виправдати себе. Я певний, що кожен з нас, заглянувши в себе, іноді лякається. Як? Ми ж—передові люди, ми—борці за правду, за добро, ми повинні бути чистими, високими. А ми так само, як і всі, ходимо в публічні доми, сидимо в кабачках, інтригуємо, сплетничаємо, брешемо, завидуємо... Ми тільки спочатку піднімаємся від ідеї, а потім ми стаємо чиновниками її. У нас уже фігура робочого десь пропадає й ми маємо якесь наукове розуміння: „рабочий клас“, „маса“ і т. д. Ми... Почина кашлять. Кашляє довго, схопившись за груди.

Ольга. Годі про це... Це тебе хвилює... Замовчить, Мартине..

Грицько. Ні, подожди... Це цікаво. Ми й так дуже рідко балакаємо про це. Це наша велика хиба, що ми такі питання зоставляємо десь позаду. Це велика хиба! Ми вимагаємо від агітатора, щоб він прочитав те і те, щоб він знав нашу програму. І зовсім не цікавимося, яка його етична програма. Він може бути самою подлою людиною—нам нема до того діла, це, мовляв, його приватне життя... Та в чому наша громадська робота? Що ми повинні нести робітникам? Ми повинні зробити їх дужими, ми повинні їм дати ідеал, протилежний грязній теперішній дійсності. Та хиба може робітник повірити, коли бачить, що я—той, котрий говорю йому про боротьбу, про сміливість, я—трус, самий жалкий трус? Хиба він може повірити в необхідність чесности, коли він знає, що його учитель-агітатор позича гроші й не вертає? Хиба тільки в тому вчення соціалізму, щоб знати про знищення капіталізму? Знищення капіталізму є засіб, а ідеал соціалізму є гармонія життя, життя широкого, повного, великого! Ми це випускаємо з виду. Це нещасна доля всіх великих ідей, що вони попадають до маленьких людей. Спершу ці маленькі люди жахаються її, ненавидять, бояться, соромляться дивитись на її блискучу наготу. Далі вони насмілюються. Потім набираються одваги й хапають її. От тоді настає каюк їй. Вони тягнуть її на базар, одягають її кожний в своє лахміття й так завішають її своїми брудними латками, що творець її напевне не пізнав би. А у нас таких хоч одбавляй. Він схопиться за один палець ідеї й дума, що тут усе, бо нема ж сили підвести голову й побачити всю ідею.

Мартин. Що ж ви хочете, щоб ми тільки манахів приймали в організацію?

Грицько. Я нічого не хочу, бо сам не знаю, чого саме треба хотіти. Я тільки бачу, що ми—дизгар-

монічні, що ми не піднялись до нашого розуму, що ми витягуємося головою вгору, а серце, тіло осіда до землі. І получаються безглузді якісь фігури, якісь свині з шиями жирафи... От ми тепер ждемо погромів, ждемо прояву суспільної дизгармонії. Як ми ждемо? Ми ждемо її розумом. Ми пишемо прокламації, але пишемо їх офіційно, холодно, хоча вони наче й пашать запалом. Ми говоримо про зброю і стараємося одне одного перебрехати. Ми робимо забастовки й піднімаємо цілий гвалт, що забастовка проходить без формальної постанови комітету. Щось жорстоке, страшне в цьому! Де наш гнів, що написаний у бумажках? Де крик болю, жаху, ненависти? Нема!... Ми актори. Перед публікою, масою ми нагвинчуємо себе, а за кулісами ми видряпуємо одне одному очі за те, що той мало чи багато сльози пустив! Про той жах, про те дике, що має бути, ми говоримо так „розсудительно“, наче це буде якась скучна, але необхідна забавка.

Мартин. Ну, та що ж ви хочете: щоб ми дерли на собі волосся, казились, плакали? Яка ж тоді робота буде? Ви говорите, як хлопчик. Це—наївно! Стільки всяких ужасів буває, що не можна, нема сил од усього дерти волосся. Організація не...

Грицько. Я знаю, я знаю... І повторюю, я сам не знаю, чого хотіти. Я тільки знаю, що якби ми були гармонічні, у нас би стало сил волосся дерти...

Мартин. Так у чому ж діло?

В двері стук. Лія швидко одчиняє. Входить Мазун. Здоровкається.

Грицько. Діло в тому, що не треба...

Мартин перебиває. А! Мазун. Ну, що? Чого ви так пізно? Розкажіть.

Мазун. Зараз. Вперед закуримо. Правда, Ліє? Весело підморгує. Ну-с... Єто о-первих...

Лія. Ай-ну, скоріше!

Мазун передразнює. „Ай-ну!“... О-фтарих... Забастували звожчики.

Мартин. }
Лія. } Знаєм.

Мазун. Знаєте? Ну-с... Завод Кірхнера завтра стає.

Мартин. Невже?

Мазун. Верное слово!.. На вокзалі поставлено дві роти салдат. Нікого не пускають ні туди, ні сюди... А з яким я робочим тільки-що познайомився! Клацає пальцями. Антик!.. Ну-с... В самооборону набирається до сотні. Требують „оружия“...

Мартин. Ну, де ж його взять? Обіщали дати, і досі нема. Треба якось обійтись... Кастети робляться?

Мазун. Та що кастети?.. Петрусь, де ваш револьвер?

Петрусь. Револьвер? Чорт-його-зна... Десь пропав.

Мазун. А ви забрали гроші, що збирали гімназисти на зброю?

Петрусь робить злякане лице. Фі, фі!.. І забув!.. Ах, ти ж чорт!

Мартин. Ну, й не росомаха ви?

Петрусь відхаючі. Це дійсно...

Мазун. Калоша ви і більше нічого! Заберіть сьогодні ж... Да, єврейські буржуї дають на всі ескеківські організації дві тисячі на зброю.

Мартин. Хо-хо!.. Ловко! Молодці буржуї... Тільки треба держать ухо гостро, бо російські есдеки знов надують нас...

Ольга. А кому вони їх дають? Бундовцям?

Мазун. Бундовцям. Ну, бундовці не дадуть обшахраїть. Есери й собі хочять пожитись... Уже натякали.

Мартин. Ну, чорта з два!

Мазун. Це я бачився з ними в столовці. Аж піняться від злоти. Кажуть, ніби вони завтра свій мітинг поруч з нашим будуть робить. От свинота!

Мартин. Дурниця! Хай роблять. Сами ж себе в калошу посадять, бо вся маса до нас піде.

Лія. Кажуть, що вже козаків розставляють коло мітинга?

Мазун. Да... Щось наче похоже... Опасно тільки, що може з цього погром справді вийде.

Мартин. Ну, там побачимо. Одмінить мітинга не можна. Ну, а серед маси який настрій?

Мазун. Чудовий! Робітники так і рвуться. Знаєте, просто любо з ними бути. А який славний оцей Васька. Видно, поетична, ніжна така натура...

Лія. Мазун просто влюбився в нього. Вчора цілий день не давав мені покою.

Мазун підходить до неї й сідає поруч. А ви ревнуєте?

Лія весело. Страшно!

Мартин. Так... Ну, так я беру бумажки і йду. Ви, Мазун, заберіть останні... Петрусь, а ви одщитали?

Петрусь. Одщитав.

Мартин. Чого ж ви ждете?.. Ну, й калоша!

Петрусь відхає й рішуче підводиться. Ех, чорт його забирай! Склада прокламації.

Мазун. Що, Петрусь, рішились?

Петрусь. Рішився... Годі!.. Буду заніматися...

Мазун. Це він раз-у-раз, послі глибокого роздум'я... Надовго?

Петрусь. Тепер рішуче! Годі!

Лія відхає. „Це дійсно“... Сміється.

Мазун. Ну, я теж іду. Ходім, Ліє?

Лія. Ходім. Встають і забирають прокламації.

Мазун. Ага!.. Я й забув ще... Знайдено притон чорносотенських проводарів... Це знаєте де? Зиркає на Мартина і трохи змішується.

Ольга. Де?

Мартин жорстко і твердо. Це не новина... Було

давно відомо. Це—чайна мого брата... Мовчанья. Я, здається, колись говорив про це.

Ольга. Ні, я нічого не знала.

Мартин. Да, мого брата... Агітує...

Мазун. Цікаво б забратись туди... Може підем, Ліє? Га?.. Їй-богу, цікаво... Так, значить, з хулігенцією познайомитись...

Лія. А що ж?.. Давайте.

Мазун. Згода?

Ольга. Ну, що за дурниця!.. Охота быть битими...

Лія. Пхі! Наплювать... Ми переодягнемось... Їй-богу, це інтересно... Оригінально.

Мартин холодно. Я не радив би... Мій брат жартувать не любить.

Мазун. Ми тоже не любим. Правда, Ліє?.. Ех, закуримо ще разок!.. Їй-богу стоїть жить на світі. Правда? Підморгує й виймає коробочку з папіросами.

Грицько весь час пильно слідкував за Мазуном і Лією. А чого, ви думаєте, стоїть жить на світі?

Мазун здивовано. Як то чого?.. Гарно.

Мартин до Петра. Ну, ходім... Не треба всім разом виходити. Бувайте здорові.

Грицько. Бувайте. Мартин і Петрусь виходять. Чого ж гарно?

Мазун. Гарно та й годі... Все гарно, що росте... Гарно, як росте рух, росте душа, серце, розум. Росте, значить, життя. І для цього стоїть жить.

Грицько вдумливо. Для росту життя?.. Хм...

Мазун жартуючи. А ви що, збираєте показання, як треба жить?

Грицько. Да, цікавлюсь.

Мазун. Ви краще живіть, тоді й пізнаєте. Ну-с, Ліє, гайда! На біржу прийдете, Ольго?

Ольга. Розуміється.

Мазун. До побачення.

Лія. Будьте здорові.

Виходять.

Грицько. Хороший малий...

Ольга. Да... Сіда на ліжко й задумується.

Грицько. Хороша парочка... Вони закохані?

Ольга, Хто?

Грицько. Та ця Лія і... як його... оцей... Мазун, чи як ви його називаєте...

Ольга. Не знаю... Здається.

Грицько. Да... Стоїть жить... Довго ходить по кімнаті. І скрізь брехня і брехня. Скрізь брехня. Вона так проняла собою все, що її навіть не помічають. Я тепер сам собі здаюсь похожим на людину, котра з свіжого повітря входить у хату, де все до того вже просмерділось яким-небудь смрадом, що люди звикли й не помічають його. Аж страшно!.. Дивиться в вікно. Он! Всі щось роблять і всі брешуть, бо роблять не те, що хочуть, роблять без охоти, примусом. О!.. Поспішають кудись. Хіба цей чиновник, що їде на звозчику, служить для себе, хіба він любить свою роботу? А цей звозчик хіба любить возити якихось чужих людей?.. Поділ праці... Хм... Одходить од вікна й сідає на друге ліжко. Я думав, що життя буде якесь инакше... Я в тюрмі забув його і тепер,—як то буває з лицами знайомих, котрих довго не бачиш,—на лиці його бачу таке, чого б і не хотів бачить. Кашляє.

Ольга. Може б ти ліг спати? Їсти хочеш?

Грицько. Ні, не хочеться. Задумується. Да... Іноді небезпечно засовувать далеко ніж самоаналізу... Дуже довго ковириав і в серці вже дірка, через яку випадає всяка віра... Я в тюрмі думав—вийду на волю й буду жить так і так. В таких от випадках я буду робить те й те... Хм... А тепер через дірку, проковиряну самоаналізом, випада всяка

віра і я не знаю, чи треба те робити, чи не треба... „Правда... Правдивість“... Я пам'ятаю, у мене серце замирало й билось, коли я уявляв собі, як я буду настільки дужий, що зможу бути правдивим!.. Бути гордим перед усіма, сміливо дивиться собі в душу!.. Це, значить, знати правду, знати, що є чистота й істина. А я чую, що не можу... не маю сили. Бо це значить, остатись самому, стати ворогом усьому минулому... А оправдання треба, треба... Треба злити, згармонізувати почування й розуміння... Бо так не можна жити. Але для цього треба наперед хоч каміня, щоб завалити дірку в серці й вірити... А каміння нема... Звідки я знаю — може правдивість справді є убогість, а зло не є зло, а тільки сила?.. Може, справді, праьда в силі, а не сила в правді?.. Павза. І головне—що нічому й нікому нема віри... Я не можу ні в що вірити... Може так, а може й не так... Ех!

Ольга встає підходить до нього. Сідає й кладе руку на плече. Важко, Грицю?

Грицько. Важко, Олю... Так важко, що... Ти пойми; я хочу робить, я маю сили... А в серці дірка...

Ольга. Це пройде... Втягнешся в роботу... Ти ж не зневірився в потребі організації?

Грицько. Та ні... Але ж цього мало. Я не хочу бути чиновником революції. Я хочу всею істотою робить. Я хочу бути гордим, я хочу знать що таке правда, що таке брехня, любовь, ненависть. Я хочу знать, на що я повинен опертись, щоб почувать себе гордим і чистим перед самим собою.

Ольга тихо. Мені здається, що перш усього ми маємо обов'язки перед суспільством і окремими людьми. Коли ми їх виконуємо, ми чуємо себе гордими й чистими.

Грицько. „Обов'язки“!.. А коли вони давлять мою душу і я згину від них? Кому яка користь од цього?

Ольга. Значить, так треба...

Грицько. Ні... Це не те... Всякий обов'язок є щось насильственне, щось сторонне мені, а я хочу будь самим собою.

Ольга тихо гладить його по голові. Гриць пилюно дивиться на неї й одвертається. Ти став, Грицю, зовсім чужий зо мною... Чого?

Грицько. Ні, такий, як і був... Помовчавши. Хм... Ось і зараз збрехав... Для чого?.. Щоб не обідить тебе?.. Твердо. Да я став чужий тобі... бо...

Ольга. „Бо...“ Ну?..

Грицько. Бо ти стала чужа зо мною... Да, да! Встає, хвилюючись. Будем говорити правду... Будемо правдиві. Ну, скажи—я противний тобі? Да?

Ольга. Що за дурниці, Грицю? Звідки ти взяв цю ерунду?

Грицько. Я бачу. Я, як тільки ввійшов перший раз до тебе в кімнату,—я в куточках губ і очей побачив щось чуже, нехороше, холодне... Ти була рада, але я того не забув. Потім я придивився до його й пізнав, що то була... брехня... Я для тебе противний... Це видно...

Ольга. Грицю! Що за ерунда?.. Ти не маєш права говорити цього. Даю тобі моє чесне слово, щире, правдиве—я люблю тебе. Розумієш?

Грицько. Ти сама собі брешеш... Ти ж сама знаєш, що ти...

Ольга. Ну...

Грицько. Що ти... не жінка мені... Ти товариш, а не жінка...

Ольга. Ха-ха-ха!.. Я так і знала... Добре... Будемо правдиві... Знай: я ненавиджу, ненавиджу од всієї душі ці відносини... Це—скотство, це—недостойно розумних істот... Я дивлюсь на них, як на необхідне зло... Коли ти дивишся інакше на любов,—ну, тоді...

Грицько тихо. Через що ж ти їх ненавидиш?

Ольга. Через те, що ми робимся звірями в таких відносинах, що це знижує моє „я“, людське, розумне „я“. Мені сором за себе... Людина повинна бути людиною!

Грицько мовчки ходить по кімнаті. Мені здається, що ти сама себе обманюєш... Я хворий і противний тобі... Це видно.

Ольга гнівно. Я з тобою балакати не буду, коли ти будеш дурниці говорити... Паскудство!

Грицько. Сердитись нема чого... Поговоримо спокійніше... Я багато думав про це... Я хочу бути правдивим і скажу, що думав. Нам треба розійтись. Підожди, дай я скажу. Нам треба розійтись. У мене чахотка. Через неї я противний тобі. Вона буде тягнутись літ 20—30. Я не маю ніякого права вбивати твоє життя... От і все.

Ольга. Ти ненормальний... Більше я тобі нічого не скажу. І паскудство! Паскудство так думати про мене. Грязно, паскудно... Я ненавиджу ці відносини й більш нічого. Розумієш ти?! Це все, цього досить... Ах, ви всі чоловіки—такі гадості, грязні, розпутні! Вам важко уявити собі людину, котра з огидою відноситься до цього. Ви всі—й революціонери й не революціонери—тільки й знаєте з жінчиною такі відносини.

Грицько. Цілком нормальна річ.

Ольга. Паскудство!

Грицько. Е! затвердила... Через що паскудство?

Ольга. Убирайся, я з тобою говорити не хочу.

Грицько. Як хочеш... Мовчання. Ходить. Я знаю, ти можеш принести себе в жертву для обов'язку. Але я не хочу бути чим-небудь обов'язком...

Ольга скипівши. Скажи прямо: „я хочу розійтись“. Це буде принаймні правдиво... Ти ж хочеш бути правдивим... Нащо ж крутити?

Грицько. Ти несправедлива, Олю. Ти сама знаєш, що ти говориш дурниці.

Ольга. А! знаємо ми вас. Ви ж, чоловіки, не можете жити без жінки... Яка ж то любов буде без цього паскудства?

Грицько. Для чого іронія? Ми балакаємо серйозно. І це питання серйозне.

Ольга. Ах, одчепись ти від мене... Ну, розходься, розходься... Я не держу тебе... Іди хоч зараз... Іди, шукай собі любовницю. А я не можу, не хочу!.. Почина плакати.

Грицько підходить. Розтеряно. Ну, от... Олю!.. Олюсю... Ну, не треба... Забудь... Прости... Олюсю... Хороша моя...

Ольга. Я тебе так ждала... а ти...

Грицько. Ну, не треба, годі... Прости... Я вірю тобі... Не будемо більше про це говорити.

Почина кашлять. Ольга підводить голову
їй дивиться на нього.

З А В І С А.

КАРТИНА ДРУГА.

Сцену поділено на дві хати. Одна більша—чайна. Просто двері на вулицю, поза стойкою праворуч двері в другу кімнату. На стінах царські й генеральські патрети, картини з японської війни, правила и т. и. патріотичне. Попід стінами столи, за якими сидять гості. Поміж столами бігають двоє чи троє полових у довгих кольорових сорочках і розносять „пари чаю“. За стойкою, заставленою закусками—Петро Іванович, дуже схожий на свого брата Мартина, тільки старіший.

Друга хата, в яку ведуть двері з чайної, обставлена просто. Попід одною стіною кушетка, попід другою столик з стільцем, шафа. Проти дверей у чайну в другій стіні (праворуч) другі двері в кухню. На кушетці сидить Софія Марковна й щось шие.

За столами в чайній сидять: у самому кутку зліва двоє запасних салдатів і торговка, коло якої на лаві стоїть кошолка. П'ють чай. Правіше од них, недалеко дверей, за другим столом—троє штукатурів у „руських“, забризканих глиною, сорочках: один бородатий, рудий; другий безбородий, кирпатий; третій чорнявий. Ближче до кону під лівою стіною сидить компанія заможних дядьків: один сивий, похмурий; другий русявий, молодий; третій червоний, з довгими вусами. Всі троє п'яні. Коло них—двоє босяків і босячка; один з них, зовсім п'яний, співав, пронирливий слухав. Далі до стойки швець і якась „інтелігентна“ особа (шпиг). Кілька столиків порожніх.

Червоний дядько. Половий!.. Половий! Половий біжить. Горілки!..

Половий озирвається на Петра Івановича, який хмуро дивиться на них. Не помагається у нас водки!..

Черв. дядько. Мені водки й не треба... Горілки давай!.. Знаєш?.. Кандиба, брат, гуляє!.. Пр-рогуляю все... Рішу!..

Петро Йванович. Сlišте, земляки!.. Ніззя кричать про такії предмети... Водки не полагається у нас. Тут чайна.

Черв. дядько. Говори!.. Тихіше до полового. Таскай півбутельки... Не рябей!.. Половий нерішуче йде й шепоче щось Петру Йвановичу. Той хита головою, половий вибіга в кімнату, бере з шафи горілку, перелива в чайник і несе. Я бррат, так рішив: ви у мене землю однімать? Харашо... Запрягай коні... Продав і гуляю... От і однімай... Х-ха! Мазепня чортова... А заробить?... Ти спав, пропивав, а тепер у мене однімать?! Бач, яку слободу собі найшла... Нет, брат,—я старий салдат... Служівий, верно?

Запасний. Єто проти чоґо?

Черв. дядько. От проти етой самой слободи... Землю, говорю, наши мужики збираються однімать... Слобода, значить, така їм вийшла. У панів і в своїх... Да от пропить її всю і весь мармалад. Верно?

Хмурий дядько глухо. Говорять, усмирєніє буде...

Запасний важно. Єто всьо димократи...

Черв. дядько. Димократи?

Запасний. Да... Которії проти ґосударя йдуть... Єто они такое баловство делают...

Торговка дзвінко, не озираючись. Которії маніфестації розкидають по базарю!

Черв. дядько. Що ж воно,—студенти чи що?

Пронирливий босяк. Жидова, от хто!

„Інтеліґентна особа“ і швець шепочуться.

П'яний босяк співає, схиливши голову на руки.

Йех, маль-чі-ші-чі-ка-а...

Да біде-ня-жі-чі-ка-а...

Да скло-ніл, схі-ліл

Йох ґа-ло-ву-шу-ку...

Черв. дядько не розуміючи. Ну?

Прон. босяк. Ну й заводять бунтації. Хотять свого царя поставить. Нашого, значить, скинуть, а свого поставить.. Понімаєш, якая плепорція?..

Черв. дядько. Хму-хму!.. Бач, чортові пейси, чого захотіли?

Хмурий дядько. Е! Що ти хочеш: вони небесного царя розп'яли, а то б земного боялись... Звісно..

Бородатий штукатур. Половой! Половий підбігà. Скільки с нас?..

Прон. босяк. Они, стерви, хуже чертей! Верно... Чорта перехрести, він і пропаде, а етих і хрестом не проймеш..

Торговка. Бедному человекуві й не потовпиться за ними.

Бород. штук. Бить їх, падлюк, надо! Вот і все... Встає. Товариші його теж устают. Вони всі хрестяться й виходять. За ними зараз же входять Чиновник і Пан Трохим.

Черв. дядько. Так, так... Входить половий і несе чайник і стакани, ставить їх коло дядьків. Що це?

Половий. Ничего-с... Попробуйте... Наливає. Червоний дядько пробує. Чайок!

Черв. дядько. Ха-ха-ха!.. Чи не чортової душі люди!.. Дядьку Сидоре... Ану, покуштуйте. Дає шклянку хмуруму. Той куштує й хмуру посміхається.

Петро Іван. До Чиновника, виходячи з-за стойки. А!.. Ніжайше вам... Здоровкається з ними й зараз же одводить на край кону. Босяк почина нишпорить коло них. Швець і шпиг перестають белакать і дивляться спочатку на Чиновника, потім швець знова почина вмовляюче щось шепотіти. Він дуже блідий і, видно, хворий.

П'яний босяк співає,

Да скло-ніл схі-лі-л...

Йех га-ло-ву-шу-ку

Да на пе-ра-ву-ю-у

Йех ста-ро-ну-у-шку...

Босячка понуро, не рухаючись, дивиться кудись мутними, п'яними очима.

Чиновник тихо. Ну, как у вас?

Петро Йван. Да нічого... Штукатури все наші... Нащот прокламацій недостаток. На бумажку больше склоняються...

Чиновник. На бумажку? Хм... Вы из полиции ничего не получали?

Петро Йван. Нет... Був околоточний і говорив, што можна не замикать усю ноч... А прочее—нічого...

Чиновник. Хм... Видите, распоряжение такое, чтобы завтра все к двенадцати часам были возле собора. Как только шось там такое выйдет, сейчас, значит, всем походом на них... Конечно с хоругвями, как следует... Боятся нечего, будут войска... Вот надо это передать всем... Бить всех, не жалеть...

Петро Йван. понуро. Ну, тето вже... За государя постоїм... А вот только как нащот жидовських лавок... Січас бить чи потом?

Босяк підііда до шпига й почина шось говорити. Той дивується, сердиться, але босяк розводить руками й знов шепоче.

Чиновник. С лавками? С жидовскими лавками церемониться, конечно, не следует, но нужно это не совсем открыто делать.

Петро Йван. А чого не одкрито? Ми за царя стоїм, от і всьо. Они наші враги... За нас войсько... Ми не розбойники... какиїсь... Ми воюєм... Они на нас,—ми на їх.. Хто сильней, того й взяла...

Чиновник. Нуда... Но все-таки, чтоб это незаметно было, что от полиции...

Петро Йван. А чого, щоб не заметно? Ми за правду... Щож тут ховаться... Я за царя на што вгодно пойду...

Чиновник. И прекрасно... Но, видите ли, это неудобно... Начнутся всякие разговоры... Темные люди, не поймут... А пусть будет так, как будто это сам народ... Понимаете?

Петро Йван. Дак все одно ж знають скрізь!..

Чиновник. Ну, где знают, а где и не знают...
Підходить шпиг. Что вам, Пантелей?

Шпиг. Надбавки просят.

Чиновник. Кто?

Шпиг показує головою назад. Босяки. Говорять, раз-строїм усьо, как не дасте зверх по два рубля...

Чиновник. Ах, с-сукины сыны!.. Никакой совести у подлецов нет! Как только заметит, что ты в его руках, так и начинает крутить... Придется дать. Дайте им...

Шпиг. А сапожник тетот просить п'ять рублей: жона, говорить, больна...

Чиновник. Ну, к чорту!.. А впрочем... Он что? Знакомства имеет?

Шпиг. Да, за ним все сапожники з Подгор'я пойдуть...

Чиновник. Хм., Ну, дайте ему... Чорт бы их взял... Счет представите приставу, а не мне... Понимаете? Вы на угощение сколько взяли?

Шпиг. П'ятдесят рублей. Уже всьо зрасходувал.

Чиновник. Вы, Петро Иваныч, обещали от себя угощение... Можно?

Петро Йван. Я свое слово держу повсегда...

Чиновник до шпига. Ну, вот... Если нужно будет, к Петру Иванычу обратитесь... Так... А тепер нужно еще к Абрамову бежать, как там. Так смотрите-же... И вы, Пантелей, завтра, чтобы все к двенадцати часам были возле собора.

Шпиг. Слушаю...

Чиновник. Ну, до свидания.

Подає руку Петрові Йвановичу й виходить. Шпиг зараз же підходить до босяка й шевця. Балакають пошепки, нахилившись один до одного. Запасні в кутку стиха балакають з торговкою. Дядьки весь час балачки вишивали, реготали, закусували.

Петро Йван. іде в кімнату до матери. Тут, мамо, Ванька будеть прибігать за водкою, так ви одставте

десять бутілок і більш не давайте... Как кончиться,— скажете, що вгощення більше нема.

Софія Марковна. Яке вгощення?

Петро Йван. Моє... Я вгощаю тих, хто демократів буде завтра бить...

Соф. Марк. Ну, то й нехай б'ють, а нащо ж вгощення?

Петро Йван. Ет!.. Ви нічого не розумієте...

Соф. Марк. Та за що ж вгощать?.. Це ж не шутка,—десять бутілок. Це ж копійка!... Схаменися, сину...

Петро Йван. Одчепіться, мамо... Ви нічого не розумієте... Я вам раз сказав, що за царя й за наш руський народ я все своє імущество оддам... І ніяких більше розговорів!

Дядьки в цей час співають і цілуються.

Соф. Марк. Може б я хоч половину одставила назад? Га?.. Все ж одно босячня вип'є...

Петро Йван. Мамо!... Грізно дивиться на неї й виходить у чайну.

Софія Марковна зідхає, підходить до шафи й починає переставляти пляшки. Входить Мартин.

Мартин. Драстуйте, мамо... Що це ви робите?

Соф. Марк. Ох, Господи!.. Аж злякалась... Та що?.. Бач, вгощення приготую босякам... Підводячись. Що ж це ти вже зовсім покинув нас, синку?.. З шинкарями сором бачиться?..

Мартин. А, мамо, ви знов за своє... Яке вгощення босякам? Од кого?

Соф. Марк. Та од синка ж мого доброго... Од кого ж, як не од Петра. Босяків вгощає, щоб демократів лучче били... Сіда на кушетку. Ох, синку, а ти й тепер з цими... демократами?

Мартин. З демократами... А не знаєте, коли будуть бить?..

Соф. Марк. Не знаю... Ох, покинь ти їх, синку... Нащо вони тобі? Он яким ти обшарпанцем хо-

диш... Що вони тобі дали? Учивсь, учивсь у тій гімназії, тягнув з нас жили; думали—человеком буде...

Мартин. Мамо, я це вже сто п'ядесят дев'ятий раз чую!

Соф. Марк. Чуєш ти? Чом же тобі, синку, хоч не позакладало змалечку, щоб ти не мучив мене... Чуєш!... Казала покійному: „не пускай ти його в той ніверситет, нащо він нам“? Ні, таки своє... А він з ніверситету в тюрму попав... Ох, синку, синку, нема в тебе серця до матери!... Тобі оті чортові димократи миліше матери й брата...

Мартин. Ви ще довго пилятимете?... Чув я це не раз. Ви лучче скажіть мені, може ви знаєте, коли будуть бить димократів.

Соф. Марк. А чорт їх зна... Хай б'ють... А ти що, може спину свою за їх підставиш?... Підставляй, підставляй, синку... Приятелі доведуть до добра!... Почина плакати.

Мартин. Ну, от, ще цього тільки не хватало... Ну, й чого?

Соф. Марк. плачучи. Обшарпаний, без догляду... голий... Вчили, вчили. Чужі діти покінчали вже давно, повиходили в люди... А мій по тюрмах... з димократами...

Мартин. Перестаньте, мамо!...

Соф. Марк. „Перестаньте“!... Лучче б ти, синку перестав... Покинув свої штуки... Покинь моя дитино, нащо воно тобі оте страшно?... Та ставай разом з Петром торгувать... Он він собі, хвалить господа милосердного, заробляє... І ти міг би коло його... У тебе ж ні сорочки десь нема, ні одежинки доброї... Нуда, нема?

Мартин. А!... Та є, все є.

Соф. Марк. Є!... І не обідаєш, мабуть... А в нас і поїсти є що, і чи одєжу яку справить... Покинь, сину!... А кончатся оці бунти, поїдеш собі в ніверситет.

Мартин. Мамо! Я ж вам уже не раз казав—я не покину. Понімаєте ви, чи ні?

Соф. Марк. Бунти робить будеш?

Мартин. Да, бунти. Буду бунтувать народ проти таких братів, як Петро...

Соф. Марк. А Петро тобі завгорив? На брата рідного от таке?

Мартин. Для народу, для правди нема братів та ще таких, як мій... Пойміть же ви хоч раз, що я за правду, за народ стою!

Соф. Марк. зідхаючи. Оце саме й той говорить... та вгощає босяків. І той за народ, і той за народ... А що таке той народ, то й чорт не розбере... Ох, уродились обидва. Почина знов схлипувати. Мартин ходить по хаті. Вбіга половий, зирка на Мартина й нахиляється до шафи. Софія Марковна зразу перестає плакати. Куди? Куди? Для кого?

Половий. На вгощення.

Соф. Марк. Бери з другої купи... Ач! Так і хапа... Не догляди за ними, так і сорочку з тебе стягнуть. Половий вибіга, ще раз зиркнувши на Мартина і, вистрибнувши в чайну, щось шепоче Петрові Івановичу, суворо хитаючи головою на кімнату. Петро Іванович суворо нахмурюється і йде в кімнату. Так і зори за ними, бо й ниточки не останеться. Жульня непроходима... Натупкаєшся от цілий день... Думалось—ось син скінчить науку, піддержить на старість матір... А син...

Мартин. Та Петро ж піддержує вас...

Увіходить Петро Іванович.

Соф. Мак. Петро?... А на Петра хіба поклала стільки, як на тебе?...

Петро Іван. понуро. Панич наш прийшов? Студент?...

Соф. Марк. Годі тобі, годі. Йди собі... Ато знов заведетесь. Він до мене прийшов...

Петро Іван. Що ж це сталось, що наш панич заглянули до нас?

Мартин озирає його з ніг до голови й усміхається.
Тобі лаяться захотілось?

Соф. Марк. Іди, Петре!.. Йди..

Петро Йван. Подождіть. Я ж брата рідного вже
давно не бачив...

Мартин. Ну, дивись.

Петро Йван. Чого ж ти прийшов?

Мартин. А тобі яке діло?

Петро Йван. Та це ж моя хата?..

Соф. Марк. Петре! Годі. Іди собі..

Петро Йван. Гляди, Мартине. Я не подивлюсь,
що ти мій брат. Смотри!

Мартин. За „батюшку“ постоїш?

Петро Йван. Не смій так говорити! Я тебе
арештую...

Мартин з ненавистю, твердо. А я тебе вб'ю...

Соф. Марк. Діти! Та бог з вами... Показались
ви?!

Мартин. Іди краще, хуліганів своїх підпоюй далі.
А то не схотять „батющці“ служити.

Петро Йван. Мартине!

Стоять і дивляться один на одного, суворі, тверді, дужі.
Петро Йванович круто повертається й виходить з хати. Мар-
тин починає ходити. Софія Марковна плаче.

Мартин. Годі плакати... Ідіть краще пройдіться
на кухню, а то ж покрадуть.

Соф. Марк. А ти ж подождеш?.. Хоч... надив-
виться на тебе...

Мартин. Подожду.

Софія Марковна, витираючи очі, виходить у праві двері, що
до кухні. Мартин зараз же підходить до дверей, що до чай-
ної, й пильно дивиться в щілінку.

Червоний дядько. Ану, скільки з нас?

Половий підбіга. Две пари чаю... Чайник на-
стойки... Яїшниця...

Черв. дядько. Та буде... Скільки за все?

Половий. Січас... Рахує й подивляється на Червоного дядька. Два рубля десять.

Черв. дядько мляво. На...

Підводяться, хитаючись, і виходять. П'яний босяк спить. Босячка скам'яніла. Запасні шепочуться. Полові в другому кутку теж шепочуться й сміються. Петро Іванович в задумливій, понурій позі. Мартин одходить од дверей і ходить по хаті.

Вбіга кухарка, дівчина з села.

Кухарка. Ох, матінко! Це ж панич! Де це ви взялися в нас?

Мартин хмуру. З неба впав.

Кухарка виймаючи якусь посуду з шафи. Чисто що з неба... Я вже думала, що вас знов у тюрму взяли...

Мартин. Та й зраділа?

Кухарка. А чого ж би раділа? Оттако! Я вже й так скучила за вами.

Мартин. Як собака за цибулею?

Кухарка. Е! більше!.

Мартин. Чом же ти тоді не прийшла до мене?

Кухарка лукаво. Коли?

Мартин. Сама знаєш... Нащо збрехала? Хіба я тебе силував?

Кухарка. Еге!... Коли ж ви будете балуватися.

Мартин. А хіба я тобі казав, що не буду?

Кухарка змішавшись. Н-ну... От я й не пішла того.

Мартин. А тепер прийдеш?

Кухарка кокетливо. Хто його зна... А хіба ясла до коней ходять?

Мартин. Як коли, то й ходять.. Прийдеш?

Кухарка вибігає, кидаючи обіцяючим поглядом. Не знаю!..

Мартин хмурий ходить.

П'яний босяк прокидаючись, до босячки. Дай огурца... Лукер'я... Сliš?.. Лукер'я!.. Босячка не ру-

шиться. Петр Іванич!.. Соблаговоліте огурчика... єдиного!..

Петро Іван. Дай йому огурца.

Половий виймає з-під стойки й дає босякові.

Шпиг до Петра Івановича. Долго їх нет.

Петро Іван. Да...

В кімнату входять Софія Марковна й Ольга. Мартин, здивований, нахмурюється.

Ольга. Драстуйте. Насилу вас знайшла. Важко дихає й непомітно озирється.

Соф. Марк. Єто до тебе... Мартусь. Прийшли аж на кухню... Присядьте в нас... Звиніть, што так у нас... Торговії люди.

Мартин. Як же ви знали, що я тут? Я тут ніколи не буваю...

Ольга. Я заходила до вас. Нема... А тут... Ну, одним словом, я опинилась коло цього дому... І подумала: „ану, на всякий случай, може він тут“, і зайшла... Фу! Я так бігла... Слухайте, дуже важна справа...

Мартин до Софії Марковни. Мамо, вийдіть на чашинку. Нам треба побалакать.

Соф. Марк. поспішно, пильно оглядаючи Ольгу. Беседуйте, беседуйте... Можеть, они шось закусили б?.. Яїшничку можна свежую... А то й...

Ольга. Ні, дякую... Не треба, дякую.

Мартин. Не треба, мамо. Йдіть.

Соф. Марк. Ну, як сібе хатіте... Ну, то хоть чайку... Как же так? Гості прийшли, а ти, сину, так принімаєш...

Мартин. Мамо!..

Соф. Марк. Ну, бог з вами... Беседуйте... Виходить.

Ольга. Це ваша мати?

Мартин жоретко й холодно. Да.

Ольга. Ну, так річ в тім... Встаючи, гнівно. Ні!

Це ідіотство! Це... Слухайте, цього не можна допустити!..

Мартин. Та що таке?

Ольга. Грицько, Лія й Мазун зараз передяглись, замазались і йдуть у вашу чайну наблюдают хуліганів...

Мартин озираячись. Тихіше кажіть... Там чайна... Тільки не моя, а мого брата... Ну...

Ольга тихіше. Ну, так це безумство!.. Цього не можна допустити. Вони не видержать ролі й попадуться. А для Грицька знов тюрма—це смерть.

Мартин. Ну, що ж я можу зробити?..

Ольга. Я не знаю... Уговорить їх треба... Це ідіотство!.. Я ждала їх коло чайної—нема їх. І зайшла сюди, думала—вас найду... Ах, це таке безумство... Я знаю, Грицько це навмисне... А ті ідіоти й собі...

Мартин. Та може вони й не прийдуть?.. Справді, ідіоти!.. Тут шпигів повно.

Ольга. Ні, вони прийдуть... Слухайте, ходім на вулицю... Зустрінем їх. Ми станем коло чайної...

Мартин. Ні, коло чайної неконспіративно. Мене тут знають. Брат може пакость зробить... Хм... Що ж тут зробити?.. Їй-богу, ідіоти!.. Передяглись, кажете?..

Ольга. Да.

Мартин. Їх можна впізнати?

Ольга. Трудно. Сіда на ліжко. Я не знаю, що я буду робить, як Грицька арештують... І за таку дурницю... Хоч би за діло... Фу, паскудство!..

Мартин. Хм... Я зараз крім того не можу йти... звідси. Я навмисне прийшов сюди, щоб якимось випитать у матери, коли погром буде... Я повинен узнати... Ходить і зупиняється коло задуманої Ольги. Сідає й несміло бере її за руку.

Ольга холодно. Це що таке. Знов? Вирива руку.

Мартин понуро дивиться перед себе. Потім встає й починає ходити по кімнаті.

П'яний босяк співа.

Дде-е мель-чіші-чі-ка-а...

Йех бідня-жі-чі-ка...

Ольга. А ще сильним себе називає... Хм... Ви—раб... Сильний має самолюб'є, сильний панує над собою... А в вас і цього нема... Мартин мовчить, ходить. Якби ви були сильний, ви б після всього й не підходили б до мене, а ви знов... Раб!.. Раб паскудства... Фу!

Мартин злісно. Дда...

Ольга тихіше, не зводячи на нього очей. Хіба ви мене любите?.. Ні ж... не любите... Правда? Мартин мовчить, ходячи. У вас тільки одне паскудство є... Коло вас гидко й страшно сидіти!... Задумується.

Мартин ходить і, зупинившись, понуро дивиться на неї.

Ольга задираючи голову до нього. Ну?.. Що так дивитесь?.. Фу, який у вас... скотський погляд... Мартин раптом сідає поруч неї, хапа її в обійми і скажено починає цілувати. Ольга спершу пручається, потім безсиліє й піддається його поцілункам. Нарешті, Мартин одривається, хапа себе за голову і, спершись на коліна, кам'яніє. Ольга який час сидить недвижно, важко дихаючи, потім мовчки поправляє хустку на голові, встає й, хитаючись, мовчки виходить з кімнати.

Мартин стрепенувшись. Ольго!.. Олю!.. Куди?..

Якийсь час сидить, потім починає ходити; далі, стрепенувшись, хапа картуза й вибігає за Ольгою. В чайну входять швець, пронирливий босяк, двоє убого одягнених дядьків. Входять, балакаючи. Швець підходить до шпига й починає щось докладувати. До них з-за стойки підходить Петро Іванович. Швець виймає з-під піджака якийсь пакунок і дає Петрові Івановичу.

Прон. босяк. Пожалуйте, пожалуйте!.. Сідайте, землячки... Скудова сами?

Один з дядьків. З Гавришиної... Сідають за столик.

Прон. босяк. Ну, от! Очень прикрасно... Чай будете пить чи чогось більш гарячого?.. Ей! Половой! А ну-ка-сь нам там настоечки в чайничку! Половий іде в кімнату, вийма пляшку, перелива в чайник і потім виносить. Нада промочить горляночку!.. А я закусочки виберу... Підходить до стойки.

Входять Мазун, Лія і Грицько. Мазун і Лія держаться занадто розвязно, а Грицько занадто ніяково.

Прон. босяк до Лії. А!.. От і кралечка до нас... І очинь прикрасно... Коли проходить Мазун, він закликаючим жестом уклоняється; загляда Лії в лице і обнімає. Кралечка антіресная... Што ж ви штолхаєтесь?.. Ех, мамочка!

Лія. Ану!.. Смотри який! Грицько ніяково посміхається й топчеться на місці.

Мазун озиряється. Ну, ти!.. Чево пристав до дівки!.. Хоч в рило? Я, брат, можу... В акурате получиш...

Прон. босяк сміється. Спольна?.. І здачі не хочеш? Пошутив, брат!.. А кралечка здобная...

Мазун, Лія і Грицько проходять до крайнього столика. Пронірливий босяк вертається до стойки.

Лія йдучи за Мазуном бурмоче. Як гупо!.. Як гупо...

Мазун. Ну, попались... Чорт же його знав... Ви, Грицько, держіться трошки сміліше, ато... Половой! Пару чаю! Половий подає горілку дядькам, хита головою й біжить з чайниками на кухню.

Лія. Страшенно гупо... Я чуть не дала йому по фізіономії... Ха-ха-ха!.. Регоче довго, трохи ненатурально.

Грицько бурмоче. Побільше конспірації!.. Годі сміятись...

Мазун. Нічого... Ну, панове, так сказать, в самую центру попали... Держись...

Петро Іванович бере пакунок і йде за стойку, розв'язує його. Швець і шпиг сідають за столик, шепочуться, схилившись близько головами.

Прон. босяк до шпига. Ех, господін! Чижело жить на светі!

Шпиг. Чего так?

Прон. босяк. Нащот земельного положенія стісненіє большое... Просто здихай, та й усьо!

Шпиг... Да, зато у панов, телігентов єсть.

П'яний босяк. Верно! А потому бей жидов і телігентов!.. Вот и всьо.

Прон. босяк. Ну, і дурак... А как ти дурак, то й мовчи... Понімаєш?... Спи отам і мовчи... П'яний босяк робить п'яний рух і бурмоче щось. А у вас, землячки, як нащот землі?

Дядько в свиті відхаючи. Плохо!..

Прон. босяк. Плохо?.. Наливаючи в шклянки горілку з чайника. Все панська земля?

Дядько в свиті. Панська...

Прон. босяк. Да... А от, кажуть, що скоро одбирать у панів землю будуть... Завтра маніфест про тето виходить... Дядьки вирівнюються й дивляться на нього. Чесное слово.

Мазун до Лії й Грицька. Ви що-небудь розумієте?..

Лія. Слушайте, слухайте...

Дядько в чумарці. Ото боже мій!

Дядько в свиті. Я ж казав, що щось буде!.. А виж... А скудова ж це звісно?

Прон. босяк. Якто скудова?.. Та про це вже всі знають... Господін! Правда, що завтра маніфест про землю виходить?

Входять двоє дроворубів з сокирами, в хвартухах з мішків. Вони ставляють коло себе сокири, сідають за столик і починають слухати.

Шпиг важно. Правда... Завтра вже будеть звесно... Цінкуляр вийдеть.

Дядько в свиті. Щоб одбирать землю?

Шпиг. Да.

Прон. босяк. Тільки, брат, не так то скоро й одбереш!..

Дядько в свиті. А то ж чого? То-ж царський маніхвест?

Прон. босяк. Та маніхвест то царський. А от чув ти про бунти?.. Чув?

Дядько в свиті. Та кажуть люди...

Прон. босяк. Ну, от... Дак це бунтують пани та жиди!.. Їм невігодно, щоб мужикам досталась земля, от вони і йдуть проти царя... Цар хоче дати землю, а пани та жиди, значить, давай бунтації делать... Усмиряють їх, усмиряють, а вони таки своє... Цар, значить, хотів у японців землю одвоювати для мужиків, а вони напротів йому... О!.. Через то ми й програли войну... А тепер, виходить, скрізь народ пропадаєть з бедності, государ хоче помогти, а жидова не дають... Що нам делать?.. Вискакує на табуретку, с пафосом. Товариші! Што нам остайоця делать?.. Как нам бить?.. Как нам горю пособить? Наші ж детки вмирають, нашіі семейства плачуть... Заїдає нас жидова проклята!.. Ви посмотріть: усе лавки, усьо багатство в жидівських руках...

Дядько в чумарці схоплюється з гнівом. Та вони ще й бунтують?! Ще не хотять нам землі дати?! Та... та... розірвать їх!

П'яний босяк. Бей жидов.

Лія до Мазуна. Тепер ви все розумієте? Да?

Прон. босяк ще з більшим пафосом. Товариші! Завтра вийдють цінкуляр про землю... Слухайте сюда всі!.. Завтра вийдють цінкуляр... Жиди й пани хотять по тетой причині зделать бунт... Не дати їм бунтувать...

Дядько в чумарці. Не дати!..

Прон. босяк. Завтра в соборі будеть молебствіє за царя.. Жиди хотять прекратити нам молебствіє... Приходьте усе в собор хто з чим попаде...

П'яний босяк. Рррр... Бей жидов! Урра!..

Дроворуб піднімаючи сокиру. А з цим можна?
(Регіт).

Петро Іван. суворо. Господа!..

Прон. босяк. Всьо можна!.. Не жалеть їх!..

Петро Іван. Господа!.. Стихають і дивляться на нього. Пронирливий босяк зліз з табуретки і кричить: „ш-ш!“.
Господа!.. Нада говорить по совісті й по правді...
Про землю нічого правильно сказати ніззя...

Прон. босяк схоплюючись. Як-то ніззя?

Шпиг. Петро Іванович!

Петро Іван твердо. Ніззя!.. Бо ніхто ще не знаєть, какою то маніфест. Не нада обманювать народ...

Прон. босяк. Як обманювать?!.. Сам пристав...
вам...

Петро Іван. Пристав теже не знаєть... І того не может бить, щоб землю одбирали... Чипуха! Що жиди й пани бунтують—ето правда. Що нада їх усмирять—теже правда, бо они хотять зделать такое, шо нікада не було. Они хотять зделать димократськую республіку. То значить, шо они хотять, шоб не було царя, поліції й начальства. Того не може быть, бо бог сотворив ето не так. Бог сотворив усяких звірей і животних. Всякий животний повинується другому животному. Єсть менші, єсть старші. Так само й люди... Када усе будуть равні, то яка міне заслуга, шо я приобрів сібе імущество? Нікакой. Ти зароботай... Када всі равні, то всі перегризуться... Того не може быть. Нікада всі равні не будуть, бо єсть один товщий, другой тонший, один вищий, другой нижчий... То правда, шо народ бідує, но только по какою причині? Необразованость... Дурак наш народ!.. Не вмеєть сібе на положеніє поставить...

Шпиг. Та позвольте!.. Как ви говорите?.. А жиди разві...

Петро Іван. Жиди умний!. Через то они й далять наших... Їх нада бить не за ето, а за то, шо они димократи й димократськую республіку хотять... Будь і ти умний!.. Не будь дурак...

Прон. босяк хутко вийма з-за пазухи бумажку, підседа до дядьків і почина їм читати й поясняти. Шпиг підходить до Петра Івановича і почина пошенки говорити щось. Петро Іванович суворо слухає, потім одвертається й голосно каже.

Петро Іван. Ви так думаєте, а я так...

Шпиг одходить до дроворубів і теж почина шепотіти.

Мазун. А Мартинів брат все-таки чесний чорносотенець...

Лія. Да... Він убеждьоний хуліган... А це просто наняті агітатори... Шо він їм читає?.. Ану, Мазун, послушайте. Мабуть, прокламація їхня.

Мазун. Можна. Встає, розвязно підходить до дядьків і підседає. В чайній стоїть гудіння від таких балачок.

Грицько з няковою умішкою. А знаєте що, Лія?.. Я находжу, що вони нічим не відріжняються від нас.

Лія. Як-то?

Грицько. І ми брешемо, й вони брешуть.., І ми й вони стараємся засипать прірву між розумінням і почуванням. І ні в нас, ні в їх нічого не виходить.

Лія. Я вас не розумію. Яка прірва? Як ви можете навіть зрівнювать.. Це ж одброси общества, продажні душі...

Грицько. Тихіше говоріть... Шо значить—одброси общества? В суті своїй, в свбїх почуваннях; в своїй, так сказать, природній етиці, ми всі однакові, бо у всіх однаково вона розходиться з розумом. Хіба у нас нема продажних? У нас, передових?..

Лія. Ви, Грицьку, ерунду говорите...

Грицько. Чого ерунду? Чим ми зараз кращі за того босяка? Ми сидимо тут і брешемо для того-то і того-то, а він бреше для своєї ціли... Суть одна. А розумом і він, і я знаємо, що брехать погано...

Лія. Тут не можна спорить, а то б я вам доказала, що ви дуже помиляєтесь.

Грицько. А отой дядько кращий за нас, він не такий дизгармонічний, у його невеличке розуміння більше рівняється почуванням...

Лія роздратовано. Я не розумію... „Той дядько лучче за нас“... Чим? Тим, що він, як дикий звір, готов бити євреїв? Да? Що вони зробили їм, оцим скотам?

Грицько. Я розумію: ви, як єврейка...

Лія. Я—стількиж єврейка, як українка... І тут зовсім не єврейство... А мене обурює, що звір завжди кидається на слабого... Євреї не можуть захищатись,—значить їх можна бити.

Грицько. Зовсім не те...

Лія перебиває. Ай-ну!.. Мовчать. Мене тільки дратує, що я сама собі ізмінюю... Я зовсім не мушу так реагувати на це... Я знаю, от зараз я вже знаю, що кожне явище треба зустрічати з розумінням, з вніманієм. Тоді воно більше дає... А „розуміння“ як раз зчезає... Реагує одне „чуття“...

Грицько. Хм... Я ж про це й кажу вам, що у нас нема гармонії „чуття і розуміння“... Або одне, або друге...

Лія. Ай-ну!.. Ви говорите, що хулігани—озирається, тихіше,—що вони брешуть і ми брешем... А я зовсім про друге. Мені наплювати, чи я брешу, чи ні... А мене злоба бере, що мене кожне явище так схвачує, що я в йому верчусь, як щепка...

Мазун підходячи. Ви подуріли?.. Ви звертаєте на себе увагу!.. Ви балакаєте у весь голос... Я звідти чув... „реагує“... „гармонія“...

Лія. А... Грицько філософію розводить...

Мазун. Читали чорносотенську прокламацію?.. От произведеніє!.. Держіться конспіративніше... Одкидається і б'є Грицька по плечі. Голосно. Ех, жисть наша!..

Правда, Андрюха?.. Налий-ка, брат, стакашку чаю?.. Цмокнув би я ще полбутилочки, дак нащот карманних дел плохо...

Лія тихо. А про що в прокламації?

Мазун. Кличуть до погрому... Дядьки слухають, аж роти пороззявляли... Ловкий босяк!... Бестія одчаяна... Бреше, аж лящить...

Грицько. А ми не брешемо? Зараз ми не брешемо тим, що сидимо тут?

Лія. Всяка є брехня. Злісно. Хіба не все одно, чого і як брехать? Суть у тому, що ми не можемо не брехать!.. Ми не можемо бути дужими... Ми повинні брехать!..

Мазун. Да, повинні... І я нічого не бачу страшного.

Грицько злісно. А я бачу!.. Я бачу, що я не можу жить так, як я хочу... Я сам собі гидкий... Розумієте?..

Мазун. Та ви не кричіть...

Грицько. Наплювати!.. Хай слухають... Принаймні, хоч проти волі скажу їм правду... Злоба, злобаж бере, що я повинен сидіть і піддакувать їм, коли вони кидають мені грязь в лице!.. Мені хочеться кричать, а я повинен усміхатись... Для вас це нічого може, а мені це ламає душу... Ламає, бо я три роки в тюрмі збирався бути правдивим, жить сміливо й гордо, а живу й бачу, що живу, як раб брехливий, безсилий, брудний... Це страшно!.. Це досадно... Для чого ж у мене є розуміння й нема сил?.. Для чого?.. Хіба це не насмішка? Хіба це не досадно?

Мазун. Я розумію вас... але... ви балакайте тишіше, бо всі втрюх сядемо в калошу... Мені теж досадно, що я не можу сказать нічого бідним дядькам, але ж я знаю, що, як я скажу зараз, то може з рік уже за це нікому нічого не буду говорить.

Лія. От іменно!..

Грицько. Хм!.. Ви мене не розумієте... Не в цьому річ... Я говорю, що я хочу кожную хвилину, кожний мент бути правдивим. А коли я хоч раз збрешу, значить—я можу й завжди брехать... Значить—я безсилий!

Мазун. Ну, це утопія!.. І при тому зовсім непотрібна... Для чого правдивість?.. Це—бог, ідол.

Лія. От іменно... А єдиний бог—це життя!.. Життя, а не правдивість кожную хвилину, кожний мент, як ви кажете... Треба старатись, щоб у цей мент, як можна більше було приятних переживаній.. життя. От і все!..

Грицько. Рецепт простий... але...

Мазун. Ну, годі!.. Ми звертаємо на себе увагу... Побалакаємо потім... Голосно. Ох-хо-хо!.. Чижело жить на светі!.. Тихіше, сміючись. Я все одну фразу повторю. Голосно. Нада, брат, іти спать... Завтра на роботу... Ех-хе-хе-е!..

Прон. босяк. Какую роботу?.. Хе-хе-хе!..

Грицько злісно. У всякого своя робота!.. У одного людей бить, а у дру... Лія шарпає.

Прон. босяк. Верно!.. Ти ето правильно, земляк... Всяк своє...

Мазун тихо. Грицьку!

Прон. босяк. Только завтра треба пораньше виходить на роботу... Щоб жидовськіє морди не заколдували... Они ж колдують... стерви!

Грицько. Брехня!.. Мазун шарпа.

Прон. босяк. Как брехня?.. Та тето всякий знає... Чудак челаєк! Разі ти не знаєш, шо они в свою мацу крестьянськую кров пуцають?.. „Брехня“... А кучки їхні? Самое і есть колдовство... Почему они нічого не работают?..

Грицько. Вони работают... Лія шарпа. Одчепіться!.. Вони работают так, як і всі... Євреї такі ж люди, як ми... Брехня все те!..

Лія до Мазуна. Спиніть його, спиніть... Він з ума зійшов... Мазун підводиться.

Мазун. Ну, як воно там не є, а нам пора до дому... Половой!.. Підбіга половий. Скільки з нас?

Половий. Десять копеек.

Прон. босяк. Та вони люди, а душа в їх чортяча. От в чому вся плепорція!.. Колдуни всі—люди. А колдунов повсегда вбивали...

Грицько. Євреїв у Росії мільйони... Всі вони колдунами не можуть бути... Ви, дядьки, не вірте йому... Неправда все, що він говорить!.. І про землю...

Мазун силою хапає й тягне його. Ну, годі, ходім!..

Прон. босяк. А ти скудова такий розумний виїськався?.. Чи не з тих ти, брат, самих і будеш, що тету землю не дають?..

Грицько. Ви, дядьки...

Мазун. Да ви, братци, на його не той... Он трошки випив... Дак і сам не знає, що говорить!.. Ну, ходім спать... Годі!

Грицько злісно пручаючись. Брехня! Я не п'яний... Не вірте...

Мазун. Ха-ха-ха... Ну, ну... Нечого, брат... Ключнув і мовчи...

Прон. босяк. Д-да!.. „Брехня“... Нап'йоця, как свиня, і брешить своїм п'яним язиком... Я тобі, брат, как на щотах докажу, що жиди—ето перві колдуни, а ти міне... перекривля „брехня-а“...

Грицько. Дядьки!.. Не вірте про землю... Це брехня!.. Вони підкуплені поліцією... щоб... Мазун силоміць вишха його. Всі трое зникають.

Прон. босяк. Сам ти брехун, п'яний дурак!.. Обертається до дядьків.

ЗАВІСА,

КАРТИНА ТРЕТЯ.

Перевулоч. Задня стіна уявляє бік вулиці, перпендикулярної до перевулочка. Праворуч і ліворуч завороти вулиці. Вулиця торгова, але магазини всі зачинені. По тротуару туди й сюди ходить публіка, парами і групами. Робітники, гімназисти, студенти, прикажчики і т. и. Всі живо й радісно балакають. На розі зібралась купка. Між ними Мартин, Мазун, Лія.

Жіночий голос читає бумажку. „Робочий клас завжди останеться верен своїм лозунгам. Как в дни борьбы, в дни истоцающих усилий, поражений, так и в дни победы он не забудет своей великой миссии. Его не ошеломят лукавые, лицемерные обещания. Никакие „конституции“ не заставят его поверить в искренность обещания того правительства, которое целые века сосало его кровь. Пролетариат знает, что всякие конституции есть плод его борьбы и он не положит оружия до тех пор пока не будет осуществлен идеал социализма!...“

Де-які голоси. Урра! Ура! Де-які починають розходитись.

Дзвінкий голос. Товарищи!... Идем на царскую площадь!... На митинг.

Густий голос. Для чого?

Дзвінкий голос. Нам нужно обсудить эту „конституцию“.

На розі з'являється Ольга. Вона виймає з-під кохточки бумажки й шпурляє в юрбу. Піднімається гвалт. Хапають жадно, штовхаючи одно одного, з криком. Чується: „Ой, на ногу“... „Господа!... Не хватайте!... Господа“... Ті, що піймали, одходять набік, читаючи. До них сходять де-хто з тротуара вулиці й читають разом. В юрбі шамотня, сміх, крики. З'являється сивий поліцай.

Сивий поліцай. Господа!... Ніззя так... Господа... Зачем 'безобразничать?...

Лія. Э, дедушка!... Разве вы еще не читали манифеста? Свобода!...

Сивий поліцай. Ну, так што, што свобода?... Дак разі нада отакоє безобразіє делать?... Читали б сібе тихо і скромно, а они з криком...

Лія. Верно, дедушка!... Да здравствует революция! Правда?

В юрбі сміх. Сивий поліцай іде поважно далі. До нього пристає якийсь хлопчина і на ходу читає йому прокламацію... Чуються голоси: „Смирні барбоси стали“. Другі: „Е, це здавна хороший городовик“.

Дзвінкий голос. Господа, на мітинг!

Чийсь голос. Мітингу не буде!

Дзвінкий голос і інші. Почему? Комитет приглашал на сегодня?

Мартин стає на тумбу, його піддержує Мазун і ще хтось. Товариші! Загальний комітет усіх соціал-демократичних організацій закликав на сьогодні на мітинг. Але я, від імени цього комітету, прошу подождати якийсь час і не ходити на царський плац. Комітет, товариші, дуже добре розуміє, що нам треба обговорити ту „конституцію“, яку сьогодні преподнесло нам наше добре правительство. З тротуару вулиці сходиться до кону—в перевулок—публіка. Ольга роздає бумажки. Але комітет, товариші, також добре знає, що, коли правительство що-небудь дає одною рукою, то в другій держить нагай. Сміх. Ми вже знаємо, як воно обіщало конституцію і скільки крові пролилось. Тепер, товариші, конституція ця вийшла, скільки ж то тепер повинно пролитись крові? Як ви думаєте? В юрбі сміх і крики: „Багато!.. Ура!“ Отже, товариші, нам треба бути дуже обережними. Комітет вчора пізнав, що поліція на сьогодні організує погром. Нам треба добре роздивитись, чи треба нам сьогодні робити мітинг, чи подождати...

Чийсь голос. Не треба ждуть... Погрому не будет... Это трусость.

Мартин. Товариш, що крикнув „трусость“, видно недавно з яйця вилупився—сміх—бо не зна, що таке „трусость“, а що таке розум. Нам не важно, чи то „трусость“, чи ні, коли я піддурю ворога й розіб'ю його. Нам важно перемогти. Товариші! Всякий знає, що наша сила—організованість. Будьмо ж людьми розуму й дисципліни. Комітет через півгодини обсудиць цю справу й об'явить усім, коли буде мітинг. А тепер, товариші, будем на вулиці, ходячи, ждять.

Зліза з тумби. В юрбі оплески і крики: „Будем ждять“... „Комітет рішить“... „Господа, не расходись“... „Читають прокламації.

Жвавий добродій дзвінко, різко з тумби. Товарищи! Если в вас жив дух человеческий, если у вас не угасло пламя отваги, если вы не рабы, то вы пойдете сейчас на митинг!.. Слышите, вы пойдете! Нельзя ждять... Нас обманывают. Нас обкрадывают этой конституцией, а мы будем ждять пока кто-то там решит, — Крики: „Годі!..“ „Довольно!..“ „Просим!..“ „Не надо!..“ „Годі!..“—кто-то там решит, итти ли нам, или нет. Граждане и гражданки! Если в вас жив дух человеческий, то вы пойдете сейчас и будете обсуждать, что делать дальше, как дальше бороться за свои права!

Товстий поліцай з'явившись на розі. Господа!... Р-разойдісь... Що за собрание... В юрбі свист і крики: „Долой полицию! Геть“!

Жвавий добродій. Господин... городской! Вы как будто с луны свалились. Разве вы не знаете, что сегодня издан манифест, разрешающий собрания?

Товстий поліцай уперто. А я говорю тібе—р-разойдісь... Понімаєш? В юрбі регіт, крики: „Долой!.. Геть“.

Мартин. Товариші! Не будемо дратувать биків даремно... Розійдімся на групи... Комітет рішить і ми підемо всі на плац... В юрбі: „Комітет рішить“... „Верно“. „По парам“. Починають розходитись. Поліцай іде далі.

Мартин одходить до Сашка на бік. Сашко! Зараз біжіть до бундовця Абрама і скажіть, щоб він зараз же йшов сюди. Потім зараз же біжіть до Алексея і теж кличте. Ви знаєте, де він живе?

Сашко. Знаю.

Мартин. На розі Петровської...

Сашко. Знаю, знаю... Щоб сюди йшли?

Мартин. Сюди, сюди. Я буду в цьому перевулку ждять. Скоро тільки, Сашко! Бачите, маса хвилюється. Підбіга Департамент. А як не застанете, то біжіть до Соломона. Там може будуть. Сашко біжить.

Департамент. Слухайте, Мартине, я протестую. Ви не маєте права...

Мартин. Що таке?

Департамент. Комітет постановив на сьогодні мітинг. З якої речі ви спиняєте публіку? Я не хотів вносити дезорганізацію.

Мартин. Ви чули, що я говорив? Вам позакладало?

Департамент. Ви, пожалуста, трошки ввічливіше висловлюйтесь... Я вам не...

Мартин. Та справді, ви ж бачите, що тут не до формалізму...

Департамент. Я повторюю, ви не мали права сами цього рішати. Майте на увазі, що мітинг постановив загальний комітет.

Мартин круто одвертаючись. Одчепіться од мене!

Департамент. Товаришу! Ви—нахал.

Мартин озираючись. Ви—дурень.

Департамент. Ми з вами ще будемо балакати! Гнівню йде за лівий ріг. Мартин переходить на другий бік перевулку й сідає на тумбу. З-за правого рогу виходить Ольга. Вона шукає когось. Зобачивши Мартина, хутко підходить до нього. Вона старається не дивитись йому в лице. Мартинові теж ніяково.

Ольга. Слухайте, що це таке? Для чого ви одмінили мітинг? Маса хвилюється, агітатори не можуть здержувати її... Я не розумію...

Мартин дратуючись. Ви наче змовились усі. Здається, ви то вже можете розуміть, що дуже небезпечно підводить без потреби масу під вистріли. Ви ж знаєте, що на сьогодні поліція призначила погром?

Ольга скипівши. Ви—сліпий! Хіба ви не бачите, що ніякого погрому бути не може?! Хіба поліція здуріла робить погром в той день, коли виходить „конституція“? Вона повинна подивитись, яке вражіння зробить...

Мартин. Ах, Ольго! Це вам тільки так здається, а справді воно не так...

Ольга. А так, як ви хочете? Що це справді?.. Це—паскудство! Не спитавшись нікого, одмінять...

Мартин. Я говорив про це з Мазуном, Іваном, Лією, з агітаторами і всі згоджуються, що треба обговорити. Ви даремне гарячитесь так...

Ольга. Ви за те занадто спокійний. Публіка хвилюється. Ес-ери можуть усіх затягти на свій мітинг. Той ес-ер, що тут говорив, усіх кличе за собою. Ліберали вже збирають на бульварі якісь підписи. Хотять прохати дозволу в губернатора на мітинг... А ми... Це чорт зна що і більше нічого!..

Мартин. Ну, а на штики теж нема чого лізти...

Ольга рішуче, злісно, напружено, згорда. Слухайте... Ви пожалуста нічого собі не уявляйте... Я вчора не дала вам по фізіономії тільки через те, що була дура... Мартин хутко дивиться на неї, блідне й понуро дивиться в землю. Я люблю свого чоловіка... Ви нічого собі не уявляйте...

Мартин злісно, глухо. Добре.

Ольга. І знайте, що коли ви ще раз посмієте щось таке... зробить, я... я не буду дурую... Скипівши. І як ви смієте лізти до мене з своїми паскудствами?.. Як ви смієте ображати мене?.. Хто дав вам право!

Мартин злісно. Ви!

Ольга Я?.

Мартин. Ви!.. Бо ви свого чоловіка не любите!

Ольга. Що-о?.. Ха-ха-ха!.. Так, значить, вас люблю?.. Строго. Я його люблю, товаришу, знайте це. Люблю справжньою, чистою любов'ю. Ви, само собою, цього не зрозумієте.

Мартин. Я розумію, як ви його любите... Мені Лія казала... Ви його любите...

Ольга скипівши. Фу, паскудство!.. Сплетні... Яке вона мала право?..

Мартин. Вона проговориласть... Це не важно... Ви його любите не справжньою любов'ю. Справжня любов є найвища форма дружби, є з'єднання двох істот душею і тілом. І тілом. Справжня любов—зовсім не той висушений жалкою теорією гриб, який ви жуєте... І коли хочете, то ви й сами не можете справитися з своєю теорією, бо вона вам говорить одне, а природа друге. І ви сами це відчуваєте, тільки не хочете признавать. От!

Ольга з ненавистю. Як... ви смієте мені так говорити?!

Мартин. Смію, бо знаю, бачив, почував... А!Що тут грать у піжмурки!.. Вчора ви не дали мені по фізіономії не через те, що були дурою, а...

Ольга здавлено. А... через що ж? Ну?

Мартин. А через те, що ви не могли дати... От через що! І так само і в другий раз не дасте... І буде те, що повинно бути... побачите!.. Я прямо говорю. Піжмурки мені надокучили.

Ольга з ненавистю. Ви... ви... Щоб ви після цього не сміли й підходити до мене. Чуєте?.. Я ненавиджу вас! Хутко йде од нього.

З правого завороту з'являється Ліберал у котьолку, з лівого Ліберал у циліндрі; вони зупиняються, стискають радісно руки.

Ліберал у котьолку. Бонифатий Андреич!..

Ліберал у циліндрі. Василий Николаич!

Ліб. у кот. Ну?.. Хе-хе-хе... Что скажете на это?..

Ліб. у цил. поважно. Да... Поворот значительный...
Перспективы так сказать... хм...

Ліб. у кот. Конституция!..

Ліб. у цил. озираючись. Да... Но вы все-таки не
очень то с такими словами!..

Ліб. у кот. Ну, вот! Ведь ми теперь граждане,
чорт побери! Хе-хе-хе... Облобызаемся?

Ліб. в цил. Облобызаемся. „Лобизаются“. Публика
дивиться на них.

Ліб. у кот. И при том, свободные...: Свободные,
душечка! Вот оно!..

Ліб. у цил. Да, пока свободные... А что завтра
будет, неизвестно... Ви куда?

Ліб. у кот. К полицмейстеру... Надо порасспро-
сить точнее насчет собраний, в каком это порядке
делается...

Ліб. у цил. заклопотано. Да, да... Это разумно...
Нужно взять в законные рамки... На улицах про-
сто... хаос какой-то...

Ліб. у кот. Да, да... Есть слух, что военное
положение снимают с нас... Хе-хе-хе... Конституция!

Ліб. у цил. покашляв. Неосторожный вы человек!
Ну, до свидания... Успеха!..

Ліб. у кот. Будьте здоровенькі... Прощаются,
озирається. Поклон милейшей Анне Михайловне!..

Ліб. у цил. піднімаючи циліндра. Спасибо.

Ліб. у кот. И поздравление!

Ліб. у цил. Спасібо!

На лівому й правому розі стоять дві групи робітників.

З лівої групи. Митька! Чув?.. „В законные
рамки“...

З правої групи передражнює. „Конституция“,
хе-хе-хе!.. Побіг революцію спинять.

З тротуару. Господа!.. Почему ждем? Идем на
Царскую площадь!

З лівої групи. Треба подождать... Комітет скаже...

В лівому завороті здалека чути крики й свист. Всі озирються туди. Мартин устає й підходить до лівої групи. Чується: „Що там таке?“ „Ага! Козачня! Геть козачню!.. Долой!.. А-а!.. Бойтесь?.. Геть!.. Фю-ю!“ Крики і свист стихають. Розходяться, сміючись, радісно. Чується: „Тепер їм бас увірвався“. „Чують свою погибель“... „Кроткие какне!“ Знов голоси: „Господа! Это глупо ждать. Погрома не будет. Ви видите, даже казаки боятся!“ Другі: „Нет, нет...“ „Треба ждять... Комітет зараз скаже!...“—З-за, лівого рогу виходять Мазун і Лія, йдуть по кону.

Мазун. Але ж це неблагоразумно... Для чого?. Козак міг ударить...

Лія весело. Ай-ну! Вони тепер не посміють... „Слабода!...“ Гарно жить, Мазун! Правда?

Мазун. „И очень даже прекрасно“ як казав учорашній хулігент... А все-таки Лія, ви той... занадто... як би вам сказати?.. Ну, розпускаєте свою душу... чи що...

Лія. А для чого ні?.. Для чого здавлюють?.. Хай росте... співа. „Хай росте, хай летить вільний спів“... Мені хочеться скакати, реготати, кричати... битися... Правда, товаришу? Підморгує робітникові, що проходить коло них.

Робітник. Нащот чого правда?

Лія. Гарно жить тепер.

Робітник. Верно! Сміються всі. Робітник іде далі.

Лія. Славний парень!.. У вас, Мазунчик, зараз страшенно глупа фізіономія... А я знаю, чого!

Мазун трохи сконфужено. Ну, єрунда!.. Не знаєте...

Лія. Знаю, знаю... Ах, ви глупий, глупий!

Мазун. Чого ж глупий?

Лія. Так... Ха-ха-ха...

Мазун. Коли б ви знали, ви б не сміялись... А може...

Лія. Глупий! Хіба я погано сміюсь? Я сміюсь, бо душа сміється. Ви коли-небудь наблюдали, як у вас в душі розпускаються рози? Ніжні, пахучі, молоді?...

Мазун. Наблюдав...

Лія. Ха-ха-ха... Вони у вас зараз розпускаються!... Правда? Да?

Мазун. Не знаю... Може...

Лія. Ай-ну! Ну, говоріть правду! Да?

Мазун. Да.

Лія. Чого?... Ну?... Ах, глупий, глупий... Ну, чого, говоріть! Мазун увесь час, хвилюючись, посміхається ніжною й сконфуженою посмішкою. Потім робиться серйозним. Ну, Мазунчик!

Мазун. Бачите, Ліє... Будемо говорити прямо... Воно, знаєте, „вольготней“. А потім, може мене вб'ють, або вас...

Лія. Ай-ну!

Мазун. Хто його зна... Розуміється—уб'ють, так уб'ють, нічого не поделаеш... Ну, так той... Чорт його зна, не звик я до таких балачок... Ну, та ви сами знаєте!...

Лія. Я нічого не знаю... Рози розпускаються? Да?

Мазун. Да.

Лія. Чисті, хороші?... Хочеться ридать? Да?... Хвилюючись. Ви любите?

Мазун серйозно. Да!

Лія. Мене?

Мазун. Вас.

Лія. І хочете, щоб я сказала вам... А ви хіба не бачите? Ні?

Мазун. Я не знаю... Ви так раз-у-раз... занадто по-товариському...

Лія. А ви хіба не товариш мені?...

Мазун. Хм... сміючись. Воно то так... „Ай-ну“! Не вмю я...

Лія серйозно й тихіше. Я люблю вас, Мазун. І хочу, щоб на мітингу ви були зо мною. Добре? Може вб'ють, так разом... Бере рукою за ладкан пальта. Мазун хапа її руку й стискує. А жалко вмирать... тепер... Не хочу!.. Ох, болить... глупий!...

Мазун. Ну, ерунда! Не вб'ють... Дурниці... Хм!... Та я не можу собі тепер уявити, як я можу бути мертвим. Лійко, це неможливо!... Клаца пальцями. Ех!... Ну, держись!...

Лія. Хочеться кричати? Да?

Мазун. Да!... Хай живе день куцої конституції!

Підходить Петрусь, похнюплений, нудний.

Лія озирнувшись, дивиться на Петруся. Ха-ха-ха!... О, боже! Скільки мирової скорби у нього на лиці.

Мазун б'ючи по плечі. Що з вами, Петрусь? Ех, ви!... Чого ви такий, позвольте вам виразитися, унийий та смутной? Га?

Петрусь. Так... Мартина не бачили?

Лія. Він тільки-що тут був... Озирається.

Мазун. А нащо він вам?

Петрусь. Хочу заявить йому, що виходжу з партії... Мазун і Лія роблять широкі очі.

Мазун. Тю!... Що ви, Петрусь, здуріли? Що таке?

Лія. Оце так!

Мазун. Та господь з вами, Петрусь... В такий момент... Що це вам бог дав?... Та ви хоч на весіллі в мене погуляйте. Женюсь! Правда, Ліє?

Лія. Правда.

Петрусь байдуже, похмуро. На кому?

Мазун. Е!... Дивиться на Лію. Ні, та ви серйозно, Петрусь, чи під впливом песимізму?

Петрусь. Серйозно.. Не можу я... Який з мене революціонер. Я нічого не знаю, не вмію... не займаюсь.

Лія. Ай-ну!... То дурниця!... І будете знати, і все... Давайте разом будемо заніматись... Добре, Петрусь?... Будем читати, розбирати... Е, що там!...

Петрусь. Ні, я не можу... Я виходжу... Підходить Васько. Петрусь озирається. Передайте всім, що я вже... вийшов... Прощайте...

Мазун. Та підждіть!... Що ж ви будете робить?

Петрусь. Не знаю... Так, взагалі... Прощайте.

Мазун мовчки стискує плечима. Зобачивши Васька. А! Васько! Злегка обніма. Ну, как діла? Гарно, правда?

Васько конфузяться. Та нічого... Я от той... прапор приніс... Показує рукою під пахву. Так не знаю, коли треба піднімати... Тут кажуть, що мітингу не буде сьогодні? Чого то так? Погром буде?

Мазун. Хто його зна. Ні, я думаю, погрому не буде. А мітинг не одмінється... Тільки треба обсудить, чи сьогодні, чи коли... В перевулку з'являється дядько з батогом. Він наче щось шукає. Мазун підходить до нього, підходять згодом і інші з публіки. А кого шукаєте, землячок?

Дядько з батогом. Та пошти шо нічого... Любопитно...

Мазун. А чого ж вам любопитно?

Дядько з бат. Та от кажуть, ніби права якісь вийшли... А які то права—господь його святий знає... Та оце покинув жінку на возі, а сам пішов... Думаю, може знайдеться якийсь студент та розкаже... Весь час широко, добродушно веміхається й озирає всіх ласкавими очима.

Лія. Маніфест вийшов про конституцію...

Дядько з бат. нічого не розуміючи. А! Скажіть на милість!... А що ж воно, звиніть, то за... як ви сказали?

Мазун. Кон-ститу-ція... То, значить, такий порядок, що не цар видає закони, а виборні од усього народу...

Дядько з бат. дуже уважно. Так, так, так... Скажіть на милість!

Мазун. Тільки не дуже радійте, бо правитель-ство хоче обдурить народ...

Дядько з бат. Обдурить?

Мазун. Правитель-ство хоче, щоб люди вибирали своїх виборних...

Дядько з бат. значно, силкуючись зрозуміти. Виборних? Так, так...

Мазун. І мужики мають право вибирать. Тільки їх наперед через сито просіють...

Дядько з бат. Ну, то ще добре, що через сито тільки! Нас тепер на камінь пускають... А нащот землі... не слыхать?...

Мазун. Е, дядьку!... Землю тоді дадут, як мужики сами її видеруть.

Дядько з бат. Е! Коли ж цупко чортові пани держаться... Сплоха не видереш!.. В юрбі сміх, дядько й собі сміється.

Чийсь голос. А ви й руками, й зубами!... Все одно зуби на полицю прийдеться класти.

Лія. А забастовки у вас були?

Дядько з бат. Ой-ой-ой!...

Лія. Були?

Дядько з бат. А чому ж ні? Там одному панові, верстов десять од нас, дак чисто випалили яконовію... А другого так трохи й не вбили. Спасибі, староста одрятував. В юрбі сміх. Чути: „Ого!... Ось це так забастовка... Ну, ну!“. Були й у нас ті забастовки. Так не до талії вони нам.

Мазун. Не до талії?

Дядько з бат. Атож.. Нам землі треба... От, знаєте, якби ви в нас зробили митюжок! Прошу вашої милости. В юрбі: „Що? Що?... Митюжок?“

Мазун. Який митюжок?

Дядько з бат. Та от як у вас тут зветься, сходку значить... Прошу ва...

Мазун. А!... Мітинг, митюжок... Добре! Можна.

Дядько з бат. Та нащот землі нам об'яснили... Знаєте, мужик—дурак. Скаже йому земський—„так“, він і собі каже—„так“.

Мазун. Можна, можна... І очинь прикрасно... А як зветься ваше село?

Дядько з бат. Круті Горбики, Берестянської волости.

Мазун. Це далеко від города?

Дядько з бат. Та верстов щитається з тридцять...

Підходить товстий поліцай.

Товстий поліцай. Господа!... Ніззя скопляця!... Р-разойдісь... Тібе, земляк, чево нада? Вхаді сюдова!...

З юрби: { А тобі яке діло?.. Фараон!
Долой поліцію!
Не маєш права розгонити. Маніфест вийшов.

Товстий поліцай до юрби. Ось я тобі дам маніфест!...

Мазун. Знаєте що, городовой?.. Ідіть ви собі з богом і не чіпляйтесь... Куди ви, дядьку? Не бійтесь...

Товстий поліцай. Не полагаєця!..

Мазун. Плюньте ви на це!.. Ну, ходімте, дядьку!..

Іде з дядьком за правий ріг. Всі теж починають розходитись. З-за лівого рогу виходить Грицько й підходить до Лії.

Лія. А! Філософ... Ну? Як сьогодні?

Грицько ніяково. Нічого... Що ж це мітингу нема?

Лія. Буде, подождіть. Мартин скликає комітет обсудить, чи робить сьогодні, чи ні.

Грицько. Да... Коло собору хулігани копошаться... Здається, щось затівають...

Лія сміючись. Чого ж ви не агітували їх?

Грицько. Е, Ліє... Це більше сумно, ніж смішно.

Лія. Ай-ну! Сознайтесь, що ви вчора зробили глупість...

Грицько. Може й глупість, тільки не через те, що ви думаєте.

Лія. Через що б ви її не зробили, а глупість зостається глупістю.

Грицько. Хто його зна... Мені здається, що... Ну, не будемо про це говорить.

Мазун хутко підходить. А! Мое поважанне пану! Весело й жартовливо здоровкається. Як сі маєте?

Грицько в тон йому. Декую, декую...

Мазун. Ну, що? Сьогодні інший настрої, правда?..

Грицько. Чого ж йому бути іншим?

Мазун. Як чого? Та ви гляньте! Поводить рукою навкруги. Рух, радість, життя... Та ви що?... З Марса приїхали?

Грицько. Е, знаєте, коли в душі весна, то й скрип пилки по залізі здається солов'їним співом; а коли там осінь, то й солов'їний спів скрипить і ріже, як пилка. „Рух, радість...“

Мазун. Ну, знаєте, в звичайний час може трохи й так, а тепер... коли все навкруги росте, коли... Та гляньте круг себе: коли ви бачили таке—прокламації, мітинги, поліцаї про революцію балакають... Все хвилюється, всяке готове до бою... Е, Грицько, ваш учорашній настрої справді не пройшов! А ви ж таки, позвольте вам виразитися, революціонер...

Грицько. Е, революціонер, революціонер... Наче революціонер щось справді виключне, особливе... Така ж дизгармонічна, жалка істота, як і хулігани.

Лія. Ай-ну!..

Мазун. Изволіте чепухенцію сказати, шановний пане. Дуже вас песимізм одолел...

Грицько. Зовсім не чепухенцію і не песимізм... Власне кажучи, за що ми боремся?.. За те, щоб одні мали до обіду курку, а другі щоб не мали за обідом шампанського. А те, що якраз нас робить людьми, зоставляється „без внимания“... Ми менше боремся за те, щоб зробити свою істоту гармонічною, гарною, дужою...

Мазун. Сказано: „перше, ніж філософствувати, треба мати щось їсти, пити й одягатись“.

Грицько. А! Знаю я ці тексти з євангелля... А ми... я, ви... ми, інтелігенти, хіба не маємо що

пити, їсти, одягатись? А хіба ми по своїй етиці далеко втекли від робітника?.. А західно-європейські робітники хіба так само бідують, як наші? А ви подивіться на їх. Це—філістери. У їх нема навіть того завзяття, широти, безразсудства, що ще є в наших робітників... Їхні демонстрації, їхня боротьба... Вони приходять в ентузіазм од своїх перемог, од того, що здобули закон про робочий день не в десять годин, а в дев'ять. А це, власне, що значить? Те, що ті робітники зможуть цю годину просидіти в пивній і випити лишню кружку пива... Ентузіазм од кружки пива! Перемога!

Мазун. Значить за це не треба боротись!

Грицько. Я цього не кажу. Я кажу, що боремось не за те, щоб зробити людей гордими, радісними, дужими, а за курку, пиво і т. и. Хай не буде ні курки, ні пива, а хай буде у його в очах радість життя, гордість, сміливість. Хай він проживе десять літ, як людина, ніж сто літ, як пивна бочка! Хай у кожного на лиці буде написано... хоч те, що зараз у Ліі...

Лія сконфузившись. Ну... Мазун радісно сміється.

Грицько. Серйозно. Річ не в курці, а в нашій крові, серці, розумі. А кров наша переливається дуже мляво, серце б'ється, як важкий, довгий маятник—рівно, тихо... Розум лізе в інший бік... Розгардіяш і ерунда!

Мазун. Ні, серденько! У вас в душі скрипить пилка, а того ви й солов'їв не чуєте. Да-с. А солов'ї є, а особливо в цей час... Ех, Грицьку, плюньте ви на вашу філософію, а беріться краще за роботу... Я певен, що як ви пірнете в масу, як почувете себе в атмосфері боротьби, ви перестанете філософствувать. Це тюрма вас привчила. А тепер саме час для роботи.. Почнуться мітинги, легалізація організацій...

Грицько. Ну, це ще хто його зна коли буде...
Ось сьогодні переб'ють нас... і буде мітинг!

Лія. Єрунда! Погрому не буде!

Грицько. Не ручайтесь. Я йшов коло собору,
так хулігани щось хвилювались. Глядіть, щоб зараз
не почалось.

Мазун рішуче. Ні. Це було б занадто дико...
І поліція настроєна миролюбиво, навіть уступчиво...
Підходить Мартин. Ну, що?

Мартин. У публіки настрої чудовий... Чорт
його зна...

Мазун. Та я ж вам кажу, що не може бути
погрому. З поліцаями навіть цілувались якісь чинов-
ники... Комічна сцена була!

З'являються Сашко, Абрам і Алексей.

Мартин одходячи набік. Ага!..

Здоровкається з Абрамом і Алексеем. Сашко одходить
до Грицька, Мазуна й Лії і всі вони йдуть до публіки.

Алексей. Слушайте, товарищ, я нахожу, что
вы поступили очень... гм... очень... неосмотрительно,
задержав митинг... Нельзя так, товарищ.

Мартин. Ну, не время для нотаций. Обсудим.
Вчера наш комитет из самых достоверных источни-
ков получил сведения, что на сегодня полицией при-
значено погром. Раздавались прокламации, деньги,
водка и т. д. Время для погрома выбрано—наш ми-
тинг. Можем ли мы рисковать?

Алексей. Я, конечно, не смею сомневаться в
достоверности ваших сведений, но мне, да и това-
рищу Абраму, я думаю, просто видно, что погром
немыслим сегодня. Если они и готовились, то, на-
верно, не ожидая, что сегодня выйдет манифест...

Абрам палко. Имейте в виду, товарищ, что ма-
нифест вызван не политиканством, а необходимостью;
что это значит, что правительство бессильно, что
оно начинает уступать, что оно хочет мириться.

Мартин. И потому не устроит погрома?

Абрам. А что же? Оно не может устроить, потому что ему необходимо перемирие. Затем оно хочет настроить крестьянство против рабочего класса и оттянуть его от революции. Так мы должны спешить, товарищ, и открыть как можно скорее обществу глаза на эту провокационную политику!

Алексей. Я думаю, что нечего терять времени на спор и нужно скорее поправить ошибку товарища... Как вы думаете?

Абрам. Да, конечно!..

Мартин. Как хотите... Но мне кажется, что вы очень ошибаетесь, думая, что правительство уступает. Оно еще сильно, а я не понимаю, как сильный может уступить, не погибнув окончательно.

Абрам. Что значит сильный? Оно обессилено...

Алексей. Ну, товарищи, разойдемся. Пусть товарищ Мартын заявит, что митинг будет и пусть все сейчас же идут на Царскую площадь.

Абрам. Да.

Мартин стиснувши плечима. Хорошо.

Алексей. Порядок митинга тот самий?

Абрам. Да.

Розходяться. Мартин іде до публіки і щось шепоче де-яким робітникам. Ті розходяться в завороти вулиці з криками: „Товариші! На Царський плац! На мітинг!“ До Мартина підходять Лія, Мазун, Сашко, Васько, Грицько й інші. Публіка почина сходитись до їх. Мартин стає на тумбу.

Мартин. Товариші! Загальний комітет соціал-демократичних організацій, обговоривши справу мітингу, постановив мітинг сьогодні робити. В юрбі: „Ура!“ і крики: „Робити, чи не робити?“ Другі крики: „Робити, робити!“ Товариші! Я повторюю: мітинг сьогодні буде на Царському плацу. Комітет просить закликати всіх: чим більше люду буде, тим краще. Злізає.

В юрбі починається шумотня. З усіх боків збігається публіка й голосно всі балакають, так що нічого не можна розібрати, Чути тільки: „Ходім, ходім!.. Дубінушку!.. Марсельезу..“

Хтось починає пісню, але вона зараз же й обривається. Мазун, Васько й Лія розмотують прапор з написами. З'являється поліцай. Піднімається свист і крики: „Геть! Долой! Фараон!“ Поліцай зникає. Васько піднімає прапор; це викликає громове „ура“. Чути: „Товариші!.. Дубінушку!.. Марсельезу!“ Хтось затягує „Марсельезу“, спершу два-три голоси, далі співають усі, виходить нестройно. Рушають. Лія й Мазун разом. Раптом здалека чути постріли. Спів меншає. Чути крики: „Товариші! Вистріли! Стріляють“. Спів стихає... Чути якийсь шум здалека й гомін людських голосів. З-заду кричать: „Що там таке? В чім дело?... Кто стреляет?“. Спереду відповідають: „Не знаєм...“ Знов постріли. В юрбі: „Товариші! Ідем тудаж!... Там б'ють!“ Другі: „Не надо! Не треба!.. Це провокація... Послать узнать... Це близько... за углом“. Де-які біжать в лівий заворот, де-які в правий. Всі збентежені, схвильовані. Знов чути: „Біжать, біжать... Что там такое?..“ З лівого завороту чути крики: „Спасайтесь, погром! Погром!.. Погром...“ На сцену вибігають кілька людей задихані, де-які зупиняються, де-які біжать далі з криком: „Погром, погром... Казаки!“ Тих, що зупинились, розпитують. Оповідь робітник без картуза з кров'ю на лиці.

Робітник з кров'ю на лиці важко дихаючи. Вони вийшли... вийшли з собору... з іконами... І пошли... „Боже царя“ співають... Потом давай бить магазин... І кричать „бей жидов“... Ми давай составляють спротивленіє... А тут козаки їм на помоч... давай бить нас... При мене вбили одного товариша... Вони тут січас за углом уже... Озирається. Шум за сценою побільшується. Чути гупання, наче щось розбивають. Потім з юрби: „Ідуть, ідуть... Долой хуліганов. Урра!“ За сценою чути: „Бей жидов!.. Бей изменщиков!“

Мартин. Товариші! Не розбігаться! Хто з револьверами, наперед. Треба не пустить їх сюди! Скоріше!

Де-хто з юрби, з револьверами в руках, пробираються наперед.

Мазун. Товариші! Не розбігаться!.. Витяга револьвер.

Шум стає більший. Хтось з юрби стріляє. За сценою крик побільшується. Де-хто з юрби тікає. Де-хто збирає каміння. З правого завороту біжить нова публіка.

Мартин. Товариші!.. Наперед з револьверами!...
Стріляй.

Стріляють... За сценою рев. Нарешті, вибігає ціла юрба хуліганів. Революціонери піддаються їй починають тікати. Чути крики: „Стой!.. Стой!.. Бей жидов! Урра!“ Хулігани б'ють магазин. Виходить хуліганська процесія з образами, співаючи „Боже царя храни“.

ЗАВІСА.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Обстановка першої картини. Долі стоїть розчинений кош, коло його чемодан, валяються де-які речі. Ольга сидить на правому ліжку, поклавши голову на руки й дивлячись перед себе хмурими, злими очима. Мартин ходить по кімнаті. На столі горить лампа.

Мартин. Це—брак сили й більше нічого. Ти боїшся признатись сама собі. Слабкі раз-у-раз заплющують очі там, де треба дивитись найбільш розплющеними очима... Підходить до неї й, обнявши, цілує. Ну, Олюсько!.. Годі. Цим нічого не допоможеш.

Ольга. Убирайтесь!.. Одпихає. Він похмурюється й починає знов ходити. Мовчання. Мерзавка... Мерзавка... З жахом. Господи! Яка я мерзавка...

Мартин. Чого мерзавка?.. За що?.. Що ти зробила такого страшного?.. Я не розумію, для чого терзати себе там, де треба робить прості й розумні речі.

Ольга. „Розумні речі“... Які?

Мартин. Цілком прості... Ти повинна одверто сказати йому, що більше не можеш жити з ним і розстаєшся. От і все. Він чоловік розумний і зрозуміє тебе.

Ольга скипівши. Не можу я, пойми ти, що я не можу! Чого я буду... Я люблю його, я не маю права кидати його, він хворий, він один, він любить мене, він... Ах, мерзавка я, мерзавка!.. Мовчання. Що я йому скажу? Що стала вашою любовницею, мерзавкою?.. Да?.. Ах, як мені хочеться гризти себе, своє серце... Падає головою в подушку. Мартин підходить і схиляється над нею.

Мартин. Олю... Стає на коліна перед ліжком. Олю... Простіть мене... За що ж до мене ця зненависть?

Ольга. Ах, одчепіться ви од мене. Ніякої зне-нависти у мене нема до вас... Я себе ненавиджу, себе—подлу, паскудну, розвратну... Рве на грудях кохточку. Ах, як давить тут... Не стійте ви переді мною... Це—глупо... Встаньте, ви—раб, пошляк. Де ваша хвальона сила? Де? Я скажу, поману вас пальцем і ви на колінах будете повзти за мною... Ви повинні були... Ах, ідіть ви собі додому, йдіть... Я потім буду балакати з вами... Я хочу рішити, на-решті, все це...

Мартин глухо. Зараз піду.. Сіда на стілець коло столу, похнюпившись. Довге мовчання.

Ольга випростуючись. Да, я мерзавка! Встає й починає ходити. Сідає. Як же все далі?... Як далі, ви, любовник?.. Схоплюється. Ах, паскудство, паскудство!.. Ви розумієте, скільки в цьому паскудства?

Мартин. Ні, не розумію!

Ольга. Та ми ж скоти!..

Мартин. Через що?

Ольга. Через те, що ми, як скоти... ми не любимо одне одного!.. Розумієте?

Мартин. Я не знаю, чи ми любимо, чи ні, бо нема такого мірила, яким би можна було виміряти хороші відносини людей і сказати, ось це любов, а це ні. Я—рішуче й дужо—тільки знаю, що є всякі відносини людей. І відносини тіла стільки ж заслуговують поваги, як і відносини духа. Да! Ваша мораль—це цвіла мораль, котру треба викинути у помийницю життя! Проститутка, котра заробляє собі на хліб тілом, стільки ж достойна поваги, як і поет, що друкує свої твори по рублю за слово! Да! Повторяю, я буду говорити прямо, я не знаю, чи я люблю вас, чи ні. Знаю, що зідхати, дивлячись на місяць, не буду, віршів писати не буду, молитись на все не буду. Але знаю, що жити з вами хочу, бо ви розумні й можете бути хорошим товаришем. Але також не

присягаюсь, що буду жити з вами вічно. Не захочеться більше жити, піду...

Ольга. До другої?

Мартин. Хоч би й до другої, третьої, четвертої. Не ручусь також, що, живучи з вами, не піду до другої жінки, яка вподобається мені тілом. І все-таки буду з вами жити...

Ольга. О, боже!... Який він мерзавець, боже!

Мартин. Через що я мерзавець? Через те, що говорю про це? Через те, що струсюю з себе пута предразсудків? Що маю сили глянути на життя так, як воно є, а не так, яким його люди роблять? Полові відносини—це велика, таємнича сила природи, котру тільки таке брудне животне, як людина, могло зробити поганою, гидкою... Ходить. Ви даєте пощочини моєму самолюбію, дорікаєте безсилістю... Да, я з мукою бачу, що я перед вами безсилий... Да! Ви поманите пальцем і я поповзу за вами. Да! Тяжко визнавати, що ти—безсилий. Ну і що ж?.. Треба бить мене? Да? Ну, бийте, я буду повзти за вами... А може й не поповзу, не знаю... Рішуче. Ну, одним словом, ви хочете жити зо мною?

Ольга. З вами?.. Ви, крім усього, ще страшний нахал!

Мартин. Через що, Ольго? Через те, що я...

Ольга. Через те, що... Ах, це вже занадто... Та я вас не люблю, ви—стальний, ви—кремінь, вашого серця і вколупнуть не можна...

Мартин. Для вас це, здається, не важко.

Ольга. Да! Поки моє тіло вам не надокучить...

Мартин тихо. Ну, значить, поти й будемо жити разом, або поки я не надокучу вам...

Ольга з страшним гнівом. Та як ви смієте?! Як... Убирайтесь зараз звідси... Убирайтесь!

Мартин глухо. Ольго!..

Ольга. Не смійте мене звать Ольгою. Ви не товариш мені. Вон!..

Мартин. Ольго!..

Ольга. Я буду кричати!.. О, боже мій, боже мій... Пада головою в подушку. Мартин стоїть, дрижачою рукою тре лоба. Потім підходить до ліжка й тихо опускається на коліна.

Мартин. Олю!.. Забудьте, я сам не знав, що казав, я люблю вас... Ольга, Олю!.. Я можу бути ніжним, добрим... Йй-богу!.. Я все можу...

Ольга піднімаючи голову. Ви?! Ви можете! Ха-ха-ха!..

Мартин. Олю, я самотній, я заскоруб, замерз... Холодно мені... Ну, чим я винен, що мені тепло з вами?... Чим? Коли це любов, то нехай буде любов. Я одрікаюсь од своїх слів.

Ольга. Та ви брешете!.. Для вас нема нічого святого, для вас всяке средство законне... Ви самі це говорили, я вам не вірю, не вірю... А хоч би й вірила,—ви мені ненависні... Кричить. Ненависні!..

Мартин. Олю, я люблю вас...

Ольга. А я вас ненавиджу!.. Встаньте... Чуєте? Ви не обманете, не притворюйтесь овечкою...

Мартин підводяться. Ви погано людей впізнаєте... Притворяючись, не дозволяють плювати собі в душу... Стук у стіну. Мартин виходить і вертається з Лією. Вона в чорній великій хустці, яку зараз же скидає на плечі. Лоб і око у неї перев'язані білою хусткою.

Ольга понуро, задумливо. Іде дощ?.. Ліє!

Лія. Дощ?.. Не знаю... Здається, ні... Не знаю...

Ольга. Де ти була?.. На біржі?

Лія злісно. Яка біржа?.. Ні на якій біржі я не була...

Ольга. Чого ж ти сердися?

Лія. Я не серджусь... Павза. „Сердишся“... Яка іронія „Сердишся“, коли... Я була знов в єврейських кварталах... Який жах, який жах!.. Хіба тут можна сердитись?.. Тут серце мусить запектись кров'ю... Жах, жах...

Мартин. Для чого ходить туди, мучить себе?
Все одно-ж не допоможете...

Лія озиралася його й одвертається.

Ольга. Конституція...

Лія мовчить. За що?... До яких пор це буде?... І скрізь, скрізь... Гомель, Мінск, Бердичів, Кишиньов... Вся Росія... Мені показували одну тумбу, на якій ще осталась кров. Її нарочно не змивають. Об неї козак розбив дитину... Головою... Кладе голову на стіл. Мовчання. Підводить голову. Пролетаріят. . Соціалізм... При чім тут соціалізм?... Смішно... Який пролетаріят?... Соціалізм... Дітей розбивають об тумби, женщин насилують на вулицях і—соціалізм...

Мартин. Соціалізм і єсть для того, щоб цього не було...

Лія. Ну, а хто-ж „вознаградить“ за цих дітей, женщин, стариків... Хто? Через що ж євреї мусять купувати соціалізм такою дорогою ціною? Через що?

Мартин. Соціалістичні обставини...

Лія. Ай-ну, „соціалістичні обставини“. Які б не були соціалістичні обставини, а поки будуть на світі євреї, їх будуть бити.

Мартин. Ну, це вже занадто.

Лія. Будуть, будуть... Їх били, б'ють і будуть бити... Боже! Хуліган, звір, дикар может бити разумное, красивое существо, может волочить по землі, топтать ногами... Де смисл?... Де логіка життя?

Мартин. Логіка життя в тому, що дужчий б'є слабшого. Євреїв будуть бити доти, доки вони не зробиляться дужими.

Лія. Коли ж вони будуть дужими? Та з якою статі їх б'ють тепер? Чого не б'ють других, слабших за євреїв? Мовчання. Мазуна не було ще?

Ольга. Ні.

Лія зітхаючи. Я піду... Скажете йому, що я хочу бачити його по дуже-дуже важному ділу... Він пови-

нен зайти сюди... Він шука для мене квартиру переночувать... Зараз котрий час?

Мартин дивиться на годинник. Десять хвилин на одинадцятю.

Лія. Він повинен був бути тут в десять.

Ольга. Та куди ж ти підеш? У тебе ж нема квартири...

Лія. Так!... Не сидиться... Противно мені все... Безсилло сідає. Не можу ні читать, ні думать... В душі повно, треба розібратися й не можу... Мовчить. Вчора арештували Ісака... Знаєте?

Ольга. Невже? Того, що шепелявить?

Лія. Да... В участку страшно, кажуть, били... При смерті лежить...

Ольга. Жах...

Мартин. Сьогодні приїхав брат Петруся...

Ольга. Ну?

Мартин. В страшеному горі... Мазун йому здурі сказав, що в той день, як його вбили, він вийшов з партії... Це на брата зробило найбільше вражіння... Проклинає й революцію, й хуліганів, себе, Петруся, всіх... Мовчанья.

Ольга. А як Васько?

Мартин. Лежить ще в больниці... Є надія, що видужає...

Ольга. Да?

Мартин. Та що з того? З больниці переведуть у тюрму..

Ольга. Ну, все-таки...

Лія кладе голову на стіл. Мартин ходить. Ольга понуро дивиться кудись. Десь далеко грають на піяніні.

Лія підводить голову. Як я могла так?... В стіну стукають.

Ольга. Це—Мазун. Я знаю його стук.

Мартин виходить в прихожу й вертається з Мазуном. Мазун скида пальто. Здоровкається. Єсть квартира, Ліє.

Лія. Дякую...

Мазун. Тільки-що був трус у Голорученка... Шукають бомб. Ідіоти... Забрали Голорученка й сестру Марусю...

Мартин. І сестру? А її ж чого?...

Мазун. А хіба їм не все одно? Посидить трохи... Беруть страшенно, як груші трусять... Очинь прикрасно беруть... Винен, невинен—жар і более нічево!... Погляда на Лію, що поклала голову на стіл. Мартине! Папіросочку...

Мартин. Нема. Я сам давно хочу курить... Збігайте, купіть...

Мазун. Ну його, не хочеться... Трусить кешені. Тут повинна бути потерушечка. Підходить до столу й одрива од газети шматочок паперу. Крутить цигарку, поглядаючи на Лію. В минуту жисті трудною й потерушечку... А ви, Ольго, будьте обережней, коло вашої квартири щось часто третья некій індивідум, по всім ознакам іменуємий шпигом... До вас публіка дуже густо лазить... Хоч і конституція, а почистить квартиру не завадить...

Ольга. Все одно, хай беруть... Я б дуже хотіла... Живіше. Ах, якби забрали! Мартин пильно дивиться на неї.

Мазун. Ну, ерунда! Що за охота? Ну, побили нас, так хіба це первина?... Якби нас не били, так ні з ким би було й боротись... А в такий час сидати в тюрму зовсім не цікаво. Тепер саме й робити... Да! Знаєте, Мартине, столярі од Мануїлова сьогодні заявили, що хочять вступити до нас. Ех, там єсть троє хлопців, просто антик!... Знаєте, той, що казав „ми пролетаріяти“... І його товариші...

Мартин понуро. Це добре.

Ольга. Ах, якби сьогодні прийшли з трусом!

Мартин. Средство безсилия.

Мазун. Та що за фантазія?! Тут якраз робітників треба, а вони о тюрмі мечтають... Ви от краще

їдьте в Кандурівку, селяни вже два рази прохали агітатора....

Ольга. Мазун! У вас крім селян, агітаторів, є ще що-небудь у житті?

Мазун. Це як?... Іронія?

Ольга. Не іронія, а просто питаю... Чого ж іронія?

Мазун серйозно. Хм... як хочете, то найголовніший інтерес для мене в житті—це справді партійна робота... Да.. Я не можу уявити себе серед другої обстанови... Як якому-небудь канцеляриві канцелярія є центр всіх інтересів, так для мене партія. Само собою, що по достоїнству, по важності, по силі, я не можу ставити канцелярські інтереси з моїми... Я тільки так, „для сравнення“...

Ольга. Я розумію. Ну, а крім чисто партійних, у вас є ще якісь інтереси?...

Мазун зиркаючи на Лію. Хм... Це вроді допита?...

Ольга. Як вам не хочеться,—можете не говорити!

Мазун. Ні, чого ж... Да. у мене є ще інші інтереси... Наука, батьки... і так далі... Так, як і у всіх... А вам що?

Ольга. Та так... нічого. Грицько вас називає зародишем гармонійної людини...

Мазун посміхаючись конфузливо й стараючись це сховати. Хм... Грицько—філософ! „Був Грицько мудрий, родом з Коломиї, тямив він добре на філософії... „Підходить“ до Лії й нахиляється близько до її голови. Що з тобою, Ліє?... Голова болить?... Лія мовчить. Мазун ще якийсь мент дивиться на неї, потім задумливо й похмурившись закуряє цигарку й сідає на ліжко позад Лії. Кумедна публіка, їй-богу!... Ну, погром, арешти... Дико, страшно, тяжко... Але ж для чого допускати, щоб це придавило нас... Яка расія?... Я розумію, коли горе й страждання викликають гнів, жагучу ненависть, коли хочеться битись, гризтись... І зовсім не розумію,

як можна хилити перед ними голову, опускати руки... Здається ж, ми взялись боротись, — значить, треба зарані знать, що буде тє, з чим треба боротись... Ех, та й годі. Пауза. А з вами що, Мартине?... На вас то вже не похоже...

Мартин. Нічого, так... Голова наче болить... Послали Гаврила в Лисички?

Мазун. Послали... Він трус бестія, цей Гаврило... Боюсь, що він не доїде й вернеться... Раптовий стук у стіну. Мазун хутко ветає. Що за чорт? Іде в сіни. Вертається з Конспіратором, який зав'язав зуби хусткою.

Конспіратор задиханий зніма картуза, скида з зубів пов'язку. Драстуйте... Дайте мені скоріше якогось картуза або шляпу... Лучче шляпу... Потом, якесь пальто... Скида своє пальто.

Мазун. Та в чім діло?

Конспіратор. За мною бігло двоє шпигів... Я втік на звозчику... Вони мабуть їхали за мною... Скоріше...

Мартин. Та може вам, конспіраторе, здалось тільки?

Конспіратор. Ну, от!... Наче я не знаю... Я одного раз-у-раз коло столовки бачу... Паскудна така пика, в дворянському картузі...

Мазун. Так чого ви сюди забігли? Ви ж їх до цієї квартири прив'яжите... Тоже догадався!

Конспіратор. Тут квартир багато... Хіба вони знають, в яку я зайшов. Скоріше пальто якесь... Дайте покурить...

Мазун. Покурить нема, а пальто я можу вам своє дати. Не презентабельне, але инше...

Конспіратор. Все одно... Ах, покурить... Годині дві не кури в кишені ні коп'я... Позичте гривеник, Мазун.

Мазун. Можна... Нащот гривеничка можна, а ежелі більше того, дак не можу... Вийма гривеник і дає.

Мартин. Ви зараз звідки?

Конспіратор. Був на Херсонській...

Мартин. Бачили Петра?

Конспіратор. Бачив.

Мартин. Ну?

Конспіратор. Ану його к чорту! Він і до ес-ерів, і до нас, і до... Нічого з його не буде! Давайте шляпу, Мазун.

Мазун натяга йому на голову своїй бриль. Звольте вам шляпу.

Конспіратор. Ну, що?.. Змінився?

Мазун. Який чорт! Який був мордворот, такий і зостався.

Конспіратор. А, перестаньте! Можна впізнати?

Мазун. Та розуміється, можна... Та я думаю, що вам тільки показалось, як і тоді. Просто ваша натура конспіративна говорить...

Конспіратор. А, йдіть к чорту! „Натура“... Бувайте здорові... Запріть двері... Виходить, Мазун з ним.

Мазун вернувшись. Комик!.. Я певен, що ніяких шпигів не було... Аби конспірацію розвести...

Лія рішуче підводячись і озираючись до всіх. Я вихожу из партії.

Мартин. Що?.. Мазун скам'янів, Ольга здивована.

Лія. Заявляю вам, що вихожу из партії. Сьогодні... Сейчас...

Мартин. Почему?

Лія. Потому что я—еврейка і хочу быть с евреями...

Мартин. Яка ж ви—еврейка?

Лія. Я—еврейка!.. Жидовка!.. Пархатая!.. Да, да!... Я не имею права, я не должна быть с вами... Как я могла так думать, как думала?!..

Мазун підходячи. Ліе!.. Заспокойся... Це пройде...

Лія. Що пройде?.. Пройде ненависть до цих звірів, до... етих животних?.. Пройде стид за себе... Да?..

Мазун. Який стид?.. За що?

Лія. Стид, стид за себе... за те, що я могла вірити гоям... могла не почувствовать того, що чувствовали все євреї, крім мене!.. Я—жидовка, жидовка!.. Я это узнала, когда они меня волочили за косы по земле... Я это узнала...

Мазун. Як ти можеш так говорити?.. Подумай...

Лія. Мазун, не говоріть мені „ти“... Я вам все потом об'ясню. Я вам хотела отдельно... Но все равно... Так нужно... Потом хуже было бы... Да, да!..

Мазун тихо. Через що?.. Хіба будучи хоч би й єврейкою...

Лія. Я—жидовка, ви—гой!.. Мы поговорим... Потом... Я все об'ясню...

Мартин. Я думаю, що це в вас під вражінням всього... цього... Ви сами потім... будете не це говорити.

Лія. Я всегда теперь скажу, что я—жидовка, а вы—гой! Я всегда скажу, что жид должен быть жидом, если он хочет быть человеком... Когда вы найдете такой нож, которым можно бы соскоблить с сердца кровь погрома, тогда я скажу... І тогда я не скажу, что я не жидовка.

Мартин. Значить, теорія у нас тільки до того часу, коли її не треба прикладати до життя... А чуть крикнуло серце,—теорія розсипається...

Ольга скипівши. Перестаньте!.. Яке ви маєте право... Паскудство!.. Читать нотації... „Теорія“. Ви дуже слідуєте своїм теоріям. У вас серце слухається теорій... Як же!

Мазун. Але ж... Але ж це—самий темний шовінізм... „Я жидовка, а ви—гой“. Так, значить, треба за горло хапати одне одного?

Лія. Нас хапають, нас давлять за горло, за серце... Нам плюють в лице, в святая святых, нас...

Мазун. Та хто? Ми?

Лі я. Я не знаю... Може й... ви когдa-нибудь плюнете, скажете „жидовка“. Откуда я знаю?

Мазун. Ліє!! Що ви говорите?...

Лія. Ах, не верю я, не верю!.. Боюсь... Я даже вас боюсь...

Мазун. Ну, Ліє, це ж малодушіє... Ви сами потім червонітимете за свої слова...

Лія. Никогда!.. Пусть червоніють ті, хто заставляє мене говорити ці слова... Пусть червоніють ті, що тягали мене по вулиці... хто дитину... об тумбу... Об тумбу!!.. Ридає, впавши головою на стіл. Ольга хутко підходить. Мазун розтеряно тупчється.

Мазун. Ліє!.. Ліє!.. Ну, що ти будеш робити?..

Ольга. Одійдіть... Нехай... Кричить. Одійдіть!..

Мартин підходить. Ольго! Вам самим треба заспокоїтись.

Ольга. Убирайтесь ви!.. Чуєте!!..

Мазун іде до вмивальника, налива з глечика води в шклянку й підходить до Лії. Ліє!.. Випейте води...

Лія крутить головою.

Ольга йде до свого ліжка. Не чіпайте її... Нехай... Мазун ставить шклянку на стіл і сіда. Довге мовчання. Лія стихає. Потім підводиться, витира очі.

Лія. Ну, ходім... Де ви нашли квартиру?

Мазун. У Горбунових.

Лія. Они—православные?

Мазун. Да.

Лія. Я не пойду к ним.

Мазун. Через що?..

Лія. Я к не евреям не пойду...

Мазун. Ну, що за дурниці, Ліє... Як не сором?

Лія. Не пойду... Довольно об этом...

Ольга. Та ти можеш ночувати у мене, Ліє... Грицько буде спати з батьком у батьковій хаті, а ми тут...

Лія. Хорошо. Сіда знов і спирається головою на руки. Мовчання.

Мартин. Багато було на масовці?.. Мазун!

Мазун. Що?.. На масовці?.. Де?

Мартин. Я питаю, чи багато було на масовці в Городянах?

Мазун. Багато... Ні, не багато... Чоловіка щось сімдесят, не більше.

Мартин. Чого ж то?

Мазун. Хто його зна... То боялись, а то не знали... Та й далеко від села... Туди брошурок треба по-слать... Я дивився їхню...

Стук у стіну, Мартин виходить в сіни, вертається з Грицьком. Грицько помалу скида пацьото, хитається, він п'яний.

Мартин. Що з вами?...

Грицько. Що зо мною?.. Боротьба стихій... В людині завжди йде боротьба, навіть, коли вона спить... А коли вона вистрибує з рельс, тоді... вже каюк...

Ольга строго і з страхом. Грицько! Ти п'яний?!

Грицько. Да, я п'яний... А може й тверезий... Хто його зна, коли чоловік буває п'яний: чи тоді, коли він тверезий, чи коли п'яний... Це ерунда... Не це важно... А що важно?.. А ну-ка: хто покладе руку на серце і скаже: ось це важно!... Хм... Той може сказати, у кого не завівся глист сумніву... Той, да...

Ольга. Фу, паскудство!..

Мартин. Та чого ради ви це... напились?

Грицько. Х-ха! „Чого ради!...“ Ради санкції... Підтвердить свою сутність... І оправдать... Чого дивитесь?... Паскудство, Олю?... А що не паскудство? Дай мені, скажи, що є не паскудство... Правда? Чесність?... Правда єсть тільки там, де є неправда... Вбиваючи за правду неправду, вбиваєш правду... Це не паскудство?...

Ольга. Мені гидко на тебе дивитись...

Грицько. Да?... Я знаю... Я знаю... Я давно знаю...

Ольга схоплюючись, подбіга до його. Ні, ні, не те... Зараз, зараз гидко... І зараз не гидко... Прости, Грицю...

Грицько. Ну, ну... Я нічого... Може й справді гидко...

Ольга. Сядь Грицю... Може ти спать хочеш?

Грицько сідаючи. Да!... Напевне, гидко... Тре голову рукою. Погано... Рішуче. Ви знаєте, де я зараз був?... У проститутки! Лія підводить голову, дивиться і знов кладе на стіл. Мартин стискує плечима.

Мазун. Ви—дурень, Грицьку.

Ольга. І ти... і ти...

Грицько з жалкою посмішкою. І не думайте: я вперед був у проститутки, а потім уже пив... Значить, при полном і... як його?—в „полном разсудке“, чи як... Це в номерах... Я в ті номери ходив до шлюбу... Вона—модистка... А може швейцар брехав, я не брешу... Він казав—„інтелігентная“...

Лія з гнівом. Вы—негодяй! Грицько мовчить і дивиться на неї.

Ольга. Подлец!

Грицько встаючи. Ви... ви не маєте права... А може й маєте... Да!... Може й маєте... Сіда знов. Ольга, понуро, згорбившись, сидить. Може й маєте... Я не знаю, хто негодяй, а хто ні... Я нічого не знаю... Мартине, ви ходите до проституток?

Мартин твердо й злісно. Да, ходжу! І не бачу в цьому ніякого негодяйства!

Грицько. Да?... А я не знаю... У вас є віра, а в мене хаос... безуміє... Бо непевність це—хаос розуму... І ви, Мазун, ходите?

Мазун. Убирайтесь ви к чорту з вашими дурацькими питаннями!

Грицько. А ходите? Мазун мовчить. Ну, скажіть... Що тут?... Раз це негодяйство, так не обманюйте і скажіть, що ви негодяй... От я... Хм!... Я... Ви

думаєте, що я справді правдивий... Бо сказав?... Це значить тільки, що я хочу бути правдивим... А у мене дизгармонія одного „хочу“ і другого. „Хочу“ розуму й „хочу“ почування... Ага!... Хм... Інстинкт... Повинен бути інстинкт правдивості й чистоти... Як інстинктивно не покладеш рук в огонь, так інстинктивно не повинен брехати... А ми... інстинктивно брешемо... Хм... Хто правдивий?... Шопенгауер, песиміст, котрий після обіду грав на флейту?... Чи Христос?... А для чого Христос пішов на хрест?... Для іскуплення?... Ні-і... Дизгармонії злякався, брехні!.. Бо він чув, що довго не видержить свого розуму і брехатиме... А хто ж правдивий?... Хіба я знаю?... А що я знаю?... А чи треба знать?... Да, паскудство... Пить хочеться... Ну, все одно... Якось треба... „Якось-то буде“... От хороша філософія... Мовчить, схиливши голову. Ти, Олю, не той... Я не образив тебе... Я—вже не муж твій... Не треба обов'язків... Да... Я ще скажу правду... Я таки хочу бути правдивим... Хм... Ми розійдемось... Я прийшов сказати... Ми розійдемось... Ти не маєш сили бути правдивою... Ну, все одно... Може й не треба бути правдивим... Але треба розійтись... Ти живи і я буду жити. Кашляє. А може й не буду... Все одно... Трухлявим не треба жити... Я—трухлявий... Я себе, як шашіль, погриз на всі боки аналізом: і в серці, і в розумі, у мене порошня і сквозняки... Значить, і той... і не треба... В сінях раптовий дзвінок. Всі озираються і слухають. Знов дзвінок.

Мазун схоплюючись, пошепки. Жандари! До Ольги. У вас є що з нелегальщини?

Ольга хвилюючись. Не знаю... Здається нема, Мартин швидко вийма папери з кешені й перегляда. Дзвінок.

Грицько. Ага!.. В тюрму знов?... Ну, все одно...

Ольга вибіга в сінні. Чути її голос. Хто там? Павза. Нет дома. Павза. Зачем? Кто вы? Вибіга на поріг. Жандари! Віжить назад.

Мартин палить якийсь папірчик і розтира попіл ногою.

Мазун ходить швидко по хаті. Ах, свинство!... Ах, свинство!... Втекти нема кудюю?

Мартин спокійно, твердо. Вони розставили кругом поліцію.

Входять Ольга, жандарський офіцер, жандарський вахмістр, поліцаї, дворники, шпиг.

Жандар. офіцер з увічливим поклоном. По распорядженню охранный отделения я принужден нанести вам, господа, маленькую неприятность: осмотреть вашу квартиру.

Грицько голосно. Він так говорить, ніби з іменами нас поздравляє.

Жандар. офіцер ніби не дочувши. Ужасно неприятная погода. Кондратенко! Осматривай... Вы позволите?

Жандарський вахмістр почина перетрусювати одержу, заглядати в чемодани, коші і т. н. Шпиг просовується наперед і підходить до етажерки з книжками, які зараз же починає пильно переглядати. На нього пильно всі позирають.

Жандар. офіцер. Позвольте вас спросить, вы только эту комнату занимаете.

Ольга. Да, только эту.

Жандар. офіцер. По-студенчески?... Да, да... конечно... Я сам, знаете, большой противник всякой... мм... всякого излишнего удобства... Но я холостяк... А вы, кажется, состоите в браке? У меня по крайней мере в приказе стоит: „у супругов Поляченко“... Я просил бы... Кто господа Поляченко?

Ольга. Я и мой муж... Показує на Грицька.

Жандар. офіцер. Мерси, мерси...

Грицько. У вас есть приказ арестовать нас?

Жандар. офіцер. О, только вы не беспокойтесь!... С вас только снимут некоторые показания и сейчас же отпустят.

Грицько. Это мы знаем, как отпустят. Но вот... эти знакомые, они зашли ко мне на несколько ми-

нут... Они... непричастны... Вы отпустите их... Раптом різко одвертається. Фу!... І тут навіть брехня... Сіда на ліжку.

Жандар. офіцер. А это... Видите ли. Вийма папер. Извольте посмотреть, в распоряжении охранного отделения сказано... вот... мм... „арестовать всех находящихся в квартире“... Но я думаю, что сейчас же выпустят...

Мартин різко. Отлично. Можно арестовать. Но предварительно скажите: кто этот... этот индивид? Показуючи на шпига. Вы—жандармские чины, это полиция, это дворники, а это?..

Жандар. офіцер зам'явшись. А это... это так... человек при мне...

Мартин посміхнувшись. Да, это действительно только человек...

Лія стоїть, спершись рукою на спинку ліжка, й хмуро дивиться в землю. Мазун ходить по хаті. Ольга сіда на ліжку і спирає голову на руки, обхопивши її долонями.

Шпиг подаючи № „Искры“. Ваше высочородие!..

Жандар. офіцер. Что это?.. А „Искорка“! Только один номер?

Шпиг. Один. В книжке.

Ольга підводячи голову й дивлячись. Здивовано. „Искра“?.. Откуда?..

Жандар. офіцер. В книжке у вас... Наверно читали и забыли. Маленькая неосторожность... Подайте мне книги. Бере стілець і сідає за стіл, боком до Ольги. Шпиг подає купу книжок.

Жандар. офіцер передивляючись книжки. Ну, эту... мм... можно... читає заголовок. „Эволюция общих идей“... Хм... Эту нельзя. Одклада на бік. Эту придется у вас конфисковать...

Мартин зневажливо. Да это же легальная книга... Посмотрите, там есть, „дозволено цензурою“...

Жандар. офіцер добродушно сміється. Хе-хе-

хе!.. Да, да... Это остроумная выдумка, но знаете, мы уже знакомы...

Мартин Никакой выдумки нет... Самая легальная книга... При том невинная вполне.

Жандар. офіцер лукаво. А заглавие?...

Мартин. Что же заглавие? Обыкновенное.

Жандар. офіцер. Для вас, да. Но не... для закона... „Эволюция“... Хм... „Революция, эволюция“ это вещи, которые... хе-хе-хе... мы ищем... Да. Что поделаешь? Ищите и обрящете... Как это сказано?.. Да, да... Книжечку придется взять у вас...

Шпиг розгорта якійсь пакуночок. Зараз же подає жандарському офіцерові. Ваше высокородие!

Жандар. офіцер. Что?.. А!.. Беручи пакунок і роздвляючись. О!.. Хм... Это уже без „дозволено цензурою“... Прокламации... Пересчитайте...

Шпиг рахує. Ольга знов підводить голову, дивиться на прокламації, потім на Мартина і кладе голову на руки.

Жандар. офіцер. Да... Обтрусює рукав. Погода отвратительная... Это напоминает мне один случай. Знаете, в жизни каждого человека бывает много неприятностей...

Грицько. А особенно у жандармов!

Мартин. Ну, пожалуйста, поскорее оканчивайте... ваш обыск. Философия здесь ни при чем.

Жандар. офіцер. Вы, господа, волнуетесь. А могу вас уверить, что решительно нечего волноваться...

Мартин. Никто не волнуется.

Жандар офіцер до вахмістра. Что? Осмотрел? Ничего?

Жандар. вахмістр. Так точно. Ничего.

Жандар. офіцер переглядаючи книжки. Осмотри кровати... Господа, извините... Грицько й Ольга встають. Жандарський вахмістр трусить. „История философии“. Ну, философия нам не нужна... „Сборник“... Так...

Мм... Шевченко... „Твори заборонені в Росії“. А!.. Это интересная книга... Читал, читал когда-то... Хорошо, каналія, писал... Я сам малорос... Очень симпатично писал... Но... „заборонені в Росії“. Есть у него там... Как его?.. „Пастирі“ что-ли? Как Давид или Моисей... чужую жену... Не помню хорошо, но очень симпатично описано... Я сам родом из одной с ним губернии, Полтавской... Мм... „Происхождение“... Ну, это... Это также... Больше книг нет?

Шпиг. Пятьдесят три прокламации.

Подає прокламації й ще купу книжок. Жандарський офіцер роздивляється, бурмочачи заголовки й одкладаючи набік. Шпиг шукає ще на етажерці, потім підходить до стін і оглядає їх, часом стукаючи. Знімає фотографічні картки і кладе їх перед жандарським офіцером.

Жандар. офіцер одкладає картки до конфіскованих книжок. А... Это сюда.

Ольга злісно. Почему же сюда? Вы не имеете права забирать. Это, наконец, паскудство! Какой то грязный шпион отвратительными своими лапами трогает все... и еще забирать. Нахальство!

Жандар. офіцер. Вы не волнуйтесь... Кондратенко! Подай госпоже воды!

Ольга. Убирайтесь вы вон с вашей водой! Вы не имеете права забирать карточек!

Жандар. офіцер. Ах, боже мой! Да вам они возвратятся. Это только одна форма... Их пересмотрят и больше ничего...

Шпиг одсовує шухляду в столі й витягає купу листів. Кладе перед жандарським офіцером.

Ольга кидається до шпига. Пошел вон, негодяй! Это мои письма.

Жандар. офіцер ласкаво. Мы их только пересмотрим, только пересмотрим. Не беспокойтесь... Если они ничего не содержат,—вы их получите назад.

Ольга. Какое имеет право всякий негодяй трогать мои письма?! Шпион!..

Мартин. Ольго!.. Нехай роблять своє діло... Чим скоріше, тим краще. Це нічого не допоможе...

Жандар. вахмістр. В кроватях нічого нет, ваше благородіє! Ольга і Грицько знов сідають на ліжка.

Мазун роздратовано. Жандармский офіцер! Нельзя ли скорее?

Жандар. офіцер м'яко. Нельзя, господа, нельзя... Не могу же я, право... Нужно относиться к обязанностям честно... Ничего больше нет?

Шпиг. Ничего. Озирається й шукає очима.

Жандар. офіцер. Вот и хорошо... Сейчас напишем протокольчик и кончено... Вийма з портфеля папер, підсовує чорнильницю й починає писати. Довга павза.

Ольга раптом рішуче зрива голову з рук. Да! Так найкраще!

Жандарський офіцер злякано повертається до неї й хапається за револьвер, шпиг хутко озирається, поліцаї турбуються.

Ольга. Что с вами? Ха-ха-ха!.. Нервово, істерично регоче.

Жандарський офіцер сконфужено сідає знов і похмурюється. Всі посміхаються. Лія здивовано озирається й пильно дивиться на Ольгу.

Лія. Ольга, заспокойся!..

Ольга. Ха, ха, ха, ха, ха!..

Лія. Буде... Ну, буде... Годі... Мазун, дайте води... Скоріше!

Мазун кидається в куток, але поліцаї не пускають.

Мазун. Та пустіть! Ідіоти, води!

Поліцаї мовчки чекаючи подивляються на жандарського офіцера.

Жандар. офіцер. Кондратенко! Подай воды, болван! Кондратенко кидається по хаті.

Ольга. Ха, ха!.. Не треба... Без сміху, злісно кричить. К чорту! Не треба мені води!

Мартин підходить до Ольги. Ольго!.. Постоявши, одходить. Жандарський офіцер пише.

Мазун підходить до Лії. Значить... Всьому кінець, Ліє?

Лія хмуро. Не знаю... Да... Может быть... Не знаю.

Мазун. Ліє!.. Це ж... Може не скоро побачимось... Останнє слово?

Лія. Я вам напишу... Зараз не можу... Не знаю... Я напишу...

Жандар. офіцер. Ваши фамилии, господа? До Мартина. Позвольте вашу фамилию?

Мартин. Мартын Заболотный.

Жандар. офіцер пише. До Мазуна. А ваша?

Мазун. Константин Винявский.

Жандар. офіцер. Минярский?

Мазун. Ви-няв-ский!

Жандар. офіцер. Мерси, мерси... Пише. До Лії. А вашу позвольте?

Лія. Лия Бляйфельд.

Жандар. офіцер. Еврейка?

Лія. Да.

Жандар. офіцер. А вы все остальные, господа, русские?

Мартин. Нет!

Жандар. офіцер. Нет? Тоже евреи?

Мартин. Нет. Мы украинцы.

Жандар. офіцер. А! Малороссы, значит... Ну, русские, малороссы, это все одно...

Мартин. Совсем не все одно. Впрочем, записывайте, как вам угодно.

Жандар. офіцер. Нет, я запишу... украинцы... Это даже... Вы, значит, из украинской партии?

Мартин зневажливо посміхаючись. Вы очень наивны, господин офіцер.

Жандар. офіцер пише. Как вам угодно...

Довга павза.

Мартин рішуче підходить до Ольги, глибоко зідхає, мов задихаючись, і хмуро, глухо каже: Ольга!.. Про...стіть.

Ольга підводить голову. Злякано. Ах, не треба, не треба...

Мартин. Простіть...

Ольга кричить. Жандарський офіцер озирається. Не треба! Я сама... теж... Мартин одходить.

Мазун підходить знов близько до Лії й шепоче щось. Шпиг треться коло них. А тебе, скотина, чого нужно?

Шпиг нахально. А ты не ругайсь!

Ольга схоплюючись, до шпиґа кричить. Н-негодяй проклятий!..

Жандар. офіцер м'яко. Господа!.. Господа!.. Для чого волноваться?.. Максим, отойдите оттуда!

Шпиг odchодить. Ольга знов сідає, жандарський офіцер пише. Грицько весь час сидить, зігнувшись, не рухаючись.

Жандар. офіцер. Ну-с, господа... Извольте подписать.

Мартин мовчки підходить, бере протокол і читає. Також мовчки бере перо й підписує. За ним злісно підходить Мазун і теж підписується.

Жандар. офіцер до Грицька. Господін Поляченко... Потрудитесь подписать.

Грицько встаючи, трохи хитається. Да... Подписать?.. Дескать—читал с удовольствием?.. И собственною рукою начертать?.. Можно...

Жандарський офіцер хмуриться. Грицько бере перо й підписується. За ним підходить рвучкою, злісною ходою Ольга, за нею мляво Лія.

Грицько. Так... И летопись окончена моя... Значить, „собирайсь в дорогу, надевай мундир“?.. Офицер! Прикажете вашим жандармам собрать и сложить наши вещи. Одеяла, подушки, белье...

Жандар. офіцер. Зачем, господа? Вас завтра освободят...

Грицько. Очень вам благодарны... Но тем не менее, пока придет это жандармское завтра, подушки нам не помешают.

Ольга вийма з комода білизну і складає на стілець.

Жандар. офіцер. Кондратенко! Сложи одеяла и подушки... А вы, Максим, сложите эти книжки, письма, карточки и все и несите... Заверните в газету. Можно вашей газеткой попользоваться? Вот газетка... Осторожно заворачивайте... Кондратенко!.. Вместе все... Возьми с той кровати и с этой и все вместе... И белье туда... Вместе, вместе, болван! Удивительная нерасторопность... Ты, брат, не сапоги чистишь, это служба... Ну, господа... Попрошу вас...

Ольга раптом підбіга до Грицька, хапа його за руку й, цілюючи, ридає. Всі здивовані. Грицько розтеряно підводить її до ліжка.

Грицько. Олю! Олюсю!.. Що ти?.. Це нічого... Нас хутко випустять...

Ольга. Я... не того... Ти... не знаєш... Я—мерзавка.. Грицю... Я... Ти прости мене... Я...

Жандар. офіцер. Успокойтесь... Вас завтра освободят... Я уверен, даю вам слово.

Ольга. Убирайтесь вы к чорту!.. Наплювать мені на ваш арешт! Рішуче схоплюється. Ну, так... Годі.. Потім я все тобі... Ну, ведите нас!

Жандар. офіцер. Вот и великолепно... Господа!.. Попрошу одеться. Всі одягаються. Городовые... Идти по обем сторонам... В случае покушения бежать или... тому подобного... действовать оружием... Кондратенко! Извозчики есть?

Жандар. вахмістр. Так точно...

Жандар. офіцер. Ну, господа!.. Пожалуйста... Конечно, неприятно, но что поделаешь?.. Городовые! Возьмите вещи арестованных!.. На извозчиков... Кондратенко, вперед!

Мартин голосно, дрижачим голосом. Ну, товариші...

Прощайте!.. Може що там було... Прощайте!.. Ще побачимось.

Мазун. Прощайте!..

Всі, поспішаючись, починають стискувати один одному руки.

Лія раптом обніма Мазуна, цілує й одривається. На-ві-ки. Костя! Прощай! Іде хутко вперед до дверей. Мазун рушає за нею.

Мазун. Ліє!..

Лія. Ні, ні... Я напишу!.. Не треба... Так краще!..

Ольга обніма й цілує Грицька. Ти прощаєш?.. Прощаєш?..

Грицько зворушено. Ну, що там... Ходім... Нехай... Мартине! Прощайте...

Мартин до Ольги. Ще раз—простіть.

Ольга стискує йому руку. Я потім... Нема... Я сама... Ну, все одно... Прощайте!

Жандар. офіцер. Ну, господа!.. Кондратенко! Виходи... Городовые! Держись по сторонам!.. Кудаж? Рыжий с усами, куда?.. Сторони держись, болван!.. Оружие держи на готове!..

Виходять. Жандарський офіцер кричить ще щось.

ЗАВІСА.

ЩАБЛІ ЖИТТЯ

П'ЕСА

НА ЧОТИРИ РОЗДІЛИ

ДІЄВІ ОСОБИ:

Сидір Маркович

Акулина Автономовна — його жінка

Жорж

Аня

Зіна

Коко

} їхні діти

Самуїл Автономович — брат Акул. Автон.

Мирон Антонович — вчитель Коко

Лука Антонович — його брат

Маруся — його сестра

Тишкевичка

Соня — її донька

Ольга — домашня хазяйка в Сидора Марковича

Дуняша — наймичка

Федір — прикажчик в економії Сидора Марковича

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

Дві кімнати, поділені стіною, в якій посередині двері. Ліва кімната—їдальня з довгим столом, канапою, кріслом-качалкою, буфетом и т. и. Права кімната—Мирона Антоновича, вбрана просто. Двері в задній стіні у сіни.

Акулина Автономовна—суха, тоща жінка, в чорному. Лице з дрібними рисами: Балака поганою російською мовою. Вона й Ольга, поспішно, боязко прислухаючись, перекидають в кімнаті Мирона Антоновича всі речі, щось шукаючи.

Ольга злісно. Ни одной прокламации даже! Хитрая гадость.

Акул. Автон. випрямляючись, завзято. Ну, я его все равно выживу отсюда. Не я буду!

В їдальню входить Сидір Маркович—товстенький, опецькуватий чоловік, з руденькою, круглою, кучерявою борідкою, маленькими, глибокими очима, які ніколи не стоять на місці й не дивляться на того, з ким він балакає. Одягнений просто, в чоботях, в вишиваній сорочці. Балакає швидко, одривисто, повторюючи те саме слово кілька раз.

Сид. Марк. гукає: Килю!... Килю!...

Акул. Автон. злякано. Ох, Сидор Маркович... Уходите!

Ольга поспішно. Так вы прокламациями все таки... прокламациями пугните Сидора Марковича!.. Это лучше всего!

Акул. Автон. випихаючи. Я уже знаю, как... Скорее.

Ольга поспішно виходить в двері, що в задній стіні. Акулина Автономовна чіпляє пенсне і йде в їдальню.

Сид. Марк. побачивши її. Ага! А обід скоро?..
Пора б уже... Пора.

Акул. Автон. понуро. Скоро. Коко й Поли еще нет из гимназии.

Сид. Марк. Ага!.. Так-так... Ну, підождем...
Не приходив Соколовський?

Акул. Автон. Никого не было.

Сид. Марк. Ага, так-так... Ходить по кімнаті й, щось міркуючи, потирає руки.

Акул. Автон. раптом сідає коло столу, схилив голову на руки й починає гірко плакати.

Сид. Марк. зупиняючись, здивовано. От так!... А що там таке?..

Акул. Автон. не одповідає й плаче.

Сид. Марк. підходить ближче. Умгу! Значить, грошей треба. Скільки? Ну, кажи. Та годі... двадцять? п'ятдесят?.

Акул. Автон. Тебе только... схлипуючи гроши. Ты других причин для слез не знаешь.

Сид. Марк. Ага, так-так... Не треба? Ну, й добре, що грошей не треба... Добре... А чого ж?

Акул. Автон. Того, что наши дети... Витирається й надіває пенсне. Образовували их, учили, деньги на них клали, а из них мужики будут... Если б я знала, я б тебя і на порог не пустила, когда ты сватался...

Сид. Марк. Ага, так-так... Не пустила б? А чого ж пускала?

Акул. Автон. Думала, что из тебя можно хохлацкий твой деготь выгнать... А ты как был мазепую, так мазепую и остался.

Сид. Марк. добродушно. Мазепую?

Акул. Автон. Перед благородными людьми стыдно показаться... Говорил мне папаша: „не выходи, ты дочь священника, из благородной семьи“...

Сид. Марк. Ну, так, це вже знаю... Вже знаю... А я мужик, свиня... Ну, та що?

Акул. Автон. А то, що я не хочу, щоб в нашом доме мужицкие порядки были. Вот што! Я тебе не раз это говорила.

Сид. Марк. То заводь собі панські! Панські заводь, заводь. Завела ж уже, що ж тобі ще? Хіба я мішаю тобі?

Акул. Автон. Твои любимцы мешают. Шоб ты мне сегодня же рассчитал твоего этого Купченка. Я не могу терпеть его в своем доме.

Сид. Марк. Ага! Знов таки про Купченка? Так-так...

Акул. Автон. Да, знов, знов. Шо это за дружба с ним такая? Чы он ровня Жоржику? Наймыт! Мужик. Пусть идет себе торговать з своею маткою на базар яблоками! А то, скажите, он мне будет тут детей баламутить. Я все свои силы кладу, штоб обшаровать мужицкую шкуру, з хорошими, благородными домами знакомства держу, сколько денег на это убиваю, а тут какой то гевал догорыногами мне все это перевертает. Славная история! А отец семейства только и знает, шо свою экономию. На что мне твоя экономия? Чы я с нее уважение й почет имею от хороших людей?

Сид. Марк. А то ж з чого? Може з твоїх оцих панснів?

Акул. Автон. „Панснів“. Фе! Та научись ты правильно хоть одно слово по-благородному.

Сид. Марк. А чим-же я не по-благородному говорю? Сміється. Ото, хай його маму мордує... І то не так, і то не так...

Акул. Автон. Ну-да, смейся! Вот-вот... А тебе в экономию твои любимцы прокламации посылать будут. А ты смейся...

Сид. Марк. серйозніше. Які прокламації?

Акул. Автон. А чего у тебя забастовка теперь?

Сид. Марк. Так-так. А ти знаеш чого?

Акул. Автон. А я знаю. Это твой Мирон Антонович передает туда. А ти целуйся с ним. Знаем, чего он хочет. Ему хочется жениться на Аньке так своим рукам прибрать тебя и все твое состояние. От зятя приобретеш себе!

Сид. Марк. А хороший зять був би... Молодчина. Хороший, хай його маму мордує...

Акул. Автон. Смейся, смейся. А они целуются себе. Все вже смеются с нас. Шоб ты мне сегодня ж выгнал его с нашего дому!

Сид. Марк. Хіба він погано вчить Коку?

Акул. Автон. Он мужичит его.

Сид. Марк. серйозно. То не біда! І мужик чоловік... Чоловік... Аби гроші. Авжеж... Як гроші, то й з мужиком ручкаються..., Аби хлопця добре вчив... А грошей кидать на цих вчителів надокучило мені. Надокучило. Вони в мене не з неба падають... Авжеж... Давай обідать. Треба їхать... до губернатора. А прокламації—брехня... І без Мирона є такі, що кидають. Є. І ніхто не цілується з твоїми дочками. Раз-у-раз наговори на нього... Не вірю... Годі.

Акул. Автон. Ты, значит, так? Пусть, значит, сводит с розуму Аню? Пусть? Может в зятя еще сам попросиш его?

Сид. Марк. Аби гроші, то й попросив би... Авжеж...

Акул. Автон. Ну, конечно, тебе все „аби гроші“, а там хоть з хамом, все равно. Мужик ты репаный. Когда вже я обскоблю тебя?!

Сидір Маркович починає мовчки сопти.

Акул. Автон. Двадцать лет я бьюсь с тобой. Через тебя, через тебя самого я не могу з благородными домами компании водить. Стыдно показаться с тобой!—А ты еще детей паскудиш! Мурло ты!

Сид. Марк скинівши, б'є кулаком по столі. А мої гроші, гроші мої тобі не соромно їсти? Цить! Годі! Марш! Я тобі... Чортяка вас... маму мордує... Пани!.. „Не показуйсь“... Клопіт... Маму вашу мордує. Ходить прудко по хаті.

Акул. Автон. Ну, я с мужиком ругаться не желаю! Швидко й схвильовано виходить.

Сидір Маркович дзвонить у дзвінок, що стоїть на столі.

Через якийсь мент входить Дуняша.

Сид. Марк. Нема Федора?

Дуняша. Нема, барин.

Сид. Марк. Ну, йди собі. А того... панича—вчителя нема?

Дуняша. Тільки-що прийшли... Сказать, щоб прийшли?

Сид. Марк. Поклич. А як прийде Федір, пришли!

Дуняша виходить. Через якийсь час входить Мирон Антонович—білявий, в пенсне, з маленькою борідкою, в чорній косоворотці, руки жваві, трохи поривчасті, на вустах завжди злегка насмішкувата посмішка.

Сид. Марк. сідаючи за стіл і тарабанячи пальцями. Драстуйте.

Мир. Антон. весело. Доброго здоров'я. Хотіли бачить мене?

Сид. Марк. Авжеж... Бачить... Поговорить треба. Трохи побалакать.

Мир. Антон. сідає й мовчки дивиться на нього.

Сид. Марк. Тут на вас жаліються... Атож... жаліються... Порядки ви погані у нас заводите... По-мужицькому балакаєте... по-мужицькому.

Мир. Антон. Так. Ну?

Сид. Марк. зиркає на нього. Прокламації до мене в економію одсилаєте. Авжеж... Бунти... Забастовки...

Мир. Антон. Так... Ну?

Сид. Марк. Цілуєтесь з дочками.

Мир. Антон. Хм! Он як! І на це жаліються?

Сид. Марк. Жаліються... Так-так... Авжеж... Ну, та то хто його зна, говоріть собі як хочете: чи по-панському, чи по-мужицькому — діло ваше. Атож... А я так скажу: щоб у мене в хаті прокламацій не було. Хай уже повна економія їх... Повна... А в хаті не хочу... Не хочу... Атож... От таке діло... І з дівчатами моїми не той... А не вгодно, то шукайте собі десь інше... Шукайте...

Мир. Антон. Так. Хто ж це вам усе казав?

Сид. Марк. Принесла галка на хвості. Атож... Летіла, я спіймав, та оце вам і кажу.

Мир. Антон. Та ну?! Ото яка галка! Ну, так і я ж вам скажу, що не все перепиняйте, що по воді пливе.

Сид. Марк. Ага, так-так... Щоб, бува, чого поганого не спіймати? Так-так, хай його маму мордує.

Мир. Антон. встаючи. То це й усе?

Сид. Марк. Та так, що й усе... А замічу, звиняйте, за хвіст та на сонце.

Мир. Антон. серйозно й злісно посміхнувшись. Бува, що сприсне рука з хвоста та в зуби попаде... Болітиме... Бувайте здорові!

Сид. Марк. Невже? Задоволено сміється. Сідайте...

Мир. Антон. Треба йти вчитись.

Сид. Марк. Прокламації вчить? Атож... Сідайте, кажу...

Мирон Антонович, нехотя, стиснувши плечима, сідає.

Сид. Марк. Так-так. Раптово й зиркаючи. Ну, а з дочкою цілуєтесь?

Мир. Антон. знехотя сміючись. Бачите, Сидоре Марковичу, ви хоч і хитрий, і розумний чоловік, а тільки зо мною я не радив би так балакати.

Сид. Марк. Умгу, хитрий? Так-так... Як же я балакаю?

Мир. Антон. Ви краще балакайте так: от мені моя жінка сказала, щоб я тебе прогнав. Я тебе й хочу прогнати. На тобі гроші і йди собі з богом. Просто й не хитро і зразу все видно.

Сид. Марк. Ага... Ну, хоч і ви хитрий, а не вгадали...

Мир. Антон. Не знаю. А мені здається, що вгадав. Акуліні Автономовні давно вже хочеться, щоб мене не було в вашому домі. От вона й викурює... А я не йду. Кожний свого добивається.

Сид. Марк. А ви ж чого добиваєтесь?

Мир. Антон. Та не того, чого боїться Акуліна Автономовна.

Сид. Марк. А вона ж чого боїться? Не дивиться на Мирона Антоновича й тарабанить пальцями.

Мир. Ант. знов нехотя посміхається. Ви не знаєте?

Сид. Марк. Ні.

Мир. Антон. Хм! Встаючи. Ну, то як же буде, Сидоре Марковичу? Мені треба знати, чи шукати мені де інше місце, чи ще можна тут побути. Не церемоньтесь: ваша сила, ваше й право.

Сид. Марк. Умгу!... Так... Раптом. А ви знаєте, що за Аньою п'ятдесят тисяч приданого?

Мир. Антон. Ну, та що?

Сид. Марк. неймовірно й пильно зиркаючи на нього. Знаєте?

Мир. Антон. Та що з того? Сміється.

Сид. Марк. А за вас не оддам... Авжеж... Ні.

Мир. Антон. Я знаю.

Сид. Марк. зиркаючи. Умгу.

Мир. Антон. А хотів би, то й без вас узяв би.

Сид. Марк. швидко. Оттак? Умгу!... Так... Прокламаціями годували б?

Мир. Антон. Ну, Сидоре Марковичу, мені ніколи. Будемо балакати прямо. Сідає. Ви—чоловік розумний. Поговоримо раз на все.

Сид. Марк. Поговоримо... Авжеж, поговоримо.

Мир. Антон. Ну, так от що: прокламацій я вам не підкидав і підкидять не збираюсь; приданого вашого не хочу. Живу у вас, бо добре платите. По-своєму, або, як каже Акулина Автономовна, по-мужицькому балакаю, бо так мені хочеться, і буду так балакати. Сина вашого вчу чесно і добре.

Сид. Марк. Так... Хм. Хитро. А чого ж ви добиваєтесь?

Мир. Антон. Хм! А ви хіба нічого не добиваєтесь?

Сид. Марк. Хто його зна...

Мир. Антон. Кожний чоловік, Сидоре Марковичу, чогось добивається. Це вже так зроблена людина, що мусить чогось добиватись. Ви от добиваєтесь того, щоб землі більше було; Акулина Автономовна добивається, щоб зробити всю сем'ю вашу на руську, панську ногу; Федір, щоб побільше викрасти у вас. Один одного добивається, другий іншого; одного доб'ється, до другого тягнеться. Кожний чоловік живе, як по драбині лізе. од одного щабля до другого, од одної ціли до другої. У одного ціль на кінці драбини, у другого аби од щабля до щабля, у того аж геть за драбиною. А все мусить лізти кожний. От і я собі лізу по драбині.

Сид. Марк. Так. А ціль аж за драбиною десь?

Мир. Антон. Далеко, звідси й не видно.

Сид. Марк. А як щаблі ламаються, хай йому маму мордує, тоді що? Сміється.

Мир. Антон. теж сміючись. Один зломиться, хапайся за другий.

Сид. Марк. А як нема вже за що хапатись?

Мир. Антон. Значить, погана, коротка драбина. Треба, значить, таку собі драбину ставити, щоб і по смерті щаблів зосталося...

Сид. Марк. Так... А ви розумний чоловік. Розумний. Правду говорите... Приятно побалакати.

Мир. Антон. встаючи, весело-іронічно. А рошитати, мовляв, все-таки треба. Правда?

Сид. Марк. Я вас наймав сина вчить... Авжеж... Не будете вчить, не буду платить. А кому наймались підкидять прокламації, хай той за це й платить...

Мир. Антон. Тоб-то як?

Сид. Марк. Та так... Не моє то діло... Може, то й є ваша драбина, чи шаблі. Моя одна, а ваша друга... Авжеж...

Мир. Антон. нетерпляче. Та кажу ж, що...

Сид. Марк. перебиваючи. І я ж кажу вам, що мені діла ні до чого нема, аби сина добре вчили. Авжеж... А піймаю в економії, ноги переб'ю... Переб'ю... От і весь контракт.

Мир. Антон. А? Так? Добре.

Сид. Марк. Ну, а як добре, то й добре. Авжеж... А з дочкою не цілуйтесь, не пообідаєте... За цей щабель не хапайтесь, бо вломиться.

Мир. Антон. посміхається. А що, як не вломиться?..

Сид. Марк. Уломиться. Важкий ви дуже на нього... Входить Жоржик. Одягнений в студентську тужурку і вишивану сорочку з стьожкою. Схожий на батька, кучеряве руде волосся й лице в ластовиннях. Ступає ліниво. Підходить до крісла-качалки й розвалюється в ньому.

Жорж. Обідать скоро?

Сид. Марк. Скоро, скоро... До Мирона Антоновича, показуючи на Жоржа. О! Оцей за шаблі не дуже хапається... Не дуже...

Жорж ліниво й трохи здивовано дивиться на Сидора Марковича,

Сид. Марк. підходячи до нього й своїм звичаєм бігаючи очима. Не хапаєшся? Га?.. Авжеж... Ну, кінчай, кінчай науку... Батькові підсоблять будеш... Підсоблять хіба їсти... Авжеж...

Жорж позіхаючи. Всти-и-гну! Чого спішить?

Сид. Марк. Атож, атож... Не спіши, синку...

Входить Федір, лице улесливе, масляне, ласкаве.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, найшов?

Федір. Найшов, Сидоре Марковичу, найшов. Уже старався так для вас, що...

Сид. Марк. Добре, добре. Збирайся ж та катай у Лисий Кут. А я завтра вийжджаю з ротою салдат... Авжеж... З ротою... Кланяйся забастовщикам. Клич побільше... Атож... Гулять будем.

Жорж. Що це, усмиреніє буде, тату?

Сид. Марк. Ні... так собі... Трошки пограємось... Вони грались, тепер я пограюсь. Кожний свого добивається? Га? Хе-хе-хе... Сміється до Мирона Антоновича.

Мирон Антонович пильно дивиться на них і посміхається.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, катай, Федір... Катай.

Федір мнучись. Я, бачите... Сидоре Марковичу... той... Не можу тепер їхать...

Сид. Марк. зиркаючи на нього. Не обідав ще?.. Ага!.. Ну, пообідай, пообідай...

Федір. Ні, я вже пообідав... Трудно мені тепер їхать... Як вам звісно, хазяїне, у мене семейство... За таке жалування життя покласти... Сидір Маркович починає сопти. Я, конешно, душу за вас готов покласти... Ну, коли ж... діти...

Сид. Марк. спалахнувши. Геть! Марш!.. Не треба!.. Маму вашу мордує!.. Завтра роцот... Геть!..

Федір. От уже й роцот... Хіба ж я кажу, що не поїду?

Сид. Марк. Марш!

Федір. Простіть, Сидоре Марковичу... З дурного розуму ляпнув... Я вже поїду...

Сид. Марк. остигаючи, швидко ходить по кімнаті. Маму вашу мордує... Хм!.. „Діти“... А в мене нема дітей? А мене не можуть убити? А мені хто прибавить? Маму вашу мордує... Іди, їдь!

Федір, уклонившись, хутко виходить.

Сидір Маркович хитає до Мирона Антоновича на двері, куди вийшов Федір.

Мир. Антон. сміється. А бачите!

Сид. Марк. Атож... „Діти“... У всіх діти... І ось дитина. Зупиняючись коло Жоржа, який понуро хитається в качалці. Чого похнюпився?.. Га? Батька жалко?..

Жорж мовчить і понуро хитається.

Сид. Марк. раптом звертаючись до Мирона Антоновича. Ну, ви—розумний чоловік, чого мої діти нічого не добиваються?

Мир. Антон. Хм... А ви як думаете?

Сид. Марк. Я питаю, а не думаю... Авжеж... До Жоржа. Чого ти не добиваєшся?

Жорж. Чого ж мені добиватись?

Сид. Марк. розводячи руками. От і все... Усе... Годі... І питать більше не треба... Авжеж. Не треба...

Жорж ліниво. Чого ж мені добиватись, тату? Мужиків стрілять? Погане заняття...

Сид. Марк. Умгу! Погане? Та кого хоч стріляй. Кого хоч... Авжеж. Тільки не будь такою мамалигою... Ходи, бігай... роби якесь діло...

Жорж. Нема ніякого діла. А видумувать не хочеться. Та вам що?

Сид. Марк. Дивиться погано. Погано. Атож. От і Мирон Антонович каже, що кожний свого добивається. Авжеж. А хто не добивається, той і не живе... Не живе. У кожного свій щабель повинен бути. До Мирона Антоновича. Так я кажу?

Мир. Антон. Посміхаючись. Так.

Входить Самуїл Антонович. Він у пальті, шарфі, калошах. Шия зав'язана білою хусткою. Лице здорове, червоне, сам чоловік у тілі, чорнява борода.

Сид. Марк. А!.. Лантух хвороб!.. Драстуйте, драстуйте... Лукаво. Чого ж це ви не роздягаєтесь?.. Атож... Душно.

Сам. Автон. заклопотано. А, ні... Не можна роздягатись... Простудиться можна. У вас тут, мабуть, сквозняки. Озирається. Нуда, так і єсть. Ах, люди,

люди! Сквозняки, то ж первий істочник всяких хвороб. А Киля де?

Сид. Марк. Десь по хазяйству.

Сам. Автон. Хм!.. А мені б треба її... Тут відите, таке дело, що я забув,—какого вона мені рекомендувала доктора од чахотки?

Сид. Марк. Та нащо вам дохтур той?

Сам. Автон. Як-то нащо? Хороший вопрос! Я ж кажу вам, що одпуск беру з своєї консисторії, лічиться поїду, а ви... До Жоржа. Зачини, голубчику, форточку. Сквозить страшенно. Так нема Килі? Хм!.. Присяду трохи...

Мирон Антонович весь час пильно дивиться на нього. Жорж ліниво зачиняє форточку і знов лягає в крісло.

Сид. Марк. Ну, а чахотка ваша як?

Сам. Автон. Та оце-ж хочу піти до того професора, чи дохтура, чорт його там зна. Поклич, серце, Килю. Мені некада. Кашля, потім плює собі на долоню і пильно дивиться.

Сид. Марк. Умгу!.. А це ж уже для чого?

Сам. Автон. заклопотано. Хм... Трудно разсмотреть... Їх так не видно, ето надо в мікроскоп смотреть. Щупає себе за груди. Нет, зараз наче нічого. А утром встав і щось так... Дивиться на долоню. А тут не видно... До Сидора Марковича. Мікроби... чахотні.. Іду лічиться. Витира долоню.

Сид. Марк. А що, Самуїле Автономовичу, якби вам сам бог сказав, що здоровісінькі... Скучно б вам стало? Га?

Сам. Автон. Сам бог мені нічого не може сказати, голубчику, бо я сам чувствую, що я болен.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, а якби ви оце зразу видужали? Скучно б було? Га? То все-таки до прохвесура, до дохтура, туди-сюди... Клопоти все. Атож.

Сам. Автон. Да, вам хорошо сміяться... Ох, наче ще десь сквозить?... Ти зачинив, голубчику?

Жорж. Зачинив, зачинив.

Сам. Автон. Ох, щось... Ні. Піду я краще найду Кілю... До свіданія... Руки не подаю, звинить... Виходить.

Сид. Марк. Ну,-ну, біжіть... біжіть. Хм... От і має собі заняття чоловік. І весело йому. Атож...

Мир. Антон. Да. Тепер у нього вже чахотка. А де ж рак дівся?

Сид. Марк. А рак надокучив... Авжеж. Надокучив. А тепер чахотка... Так і лізе собі по драбині.. Од рака до чахотки... Од чахотки ще до чогось... Хоч погані, та є щаблі... Несподівано, у Жоржів бік. А в кого їх нема, той, як мамалига в діжці, лежить у креслах. Атож... Як мамалига.

Жорж ліниво посміхаючись. Аж поки не скисне?

Сид. Марк. Аж поки не викинуть у помийницю. Авжеж! Сердито виходить.

Мирон Антонович, мовчки посміхнувшись, іде до себе. Забачивши розгордіяш, здивовано зупиняється й озирається. Потім насмішкувато посміхається й прибирає. Прибравши, виходить в двері, що йдуть у сінні. В цей час в їдальню входить Зіна й Соня, обидві одягнені. Зіна—чорнява, нервова, жвава. Соня—гарненька блондинка, з живими, гостренькими рисами лица.

Зіна. Вот он! Ну, вставай! Моментально. Ты! Идем с нами.

Соня. Здравствуй. Вставай, идем!

Жорж злякано, ліниво. Тю, тю... Та подождіть... Що таке? Куди ідьом?

Зіна. Слушай, Жорж! Замечательно интересная лекция: „Индивидуализм и социальное движение“. Читает Иванцов. Ах, какой он остроумный. Я заранее в восторге... Вставай, одевайся!.. Индивидуализм!.. Прелесть! Мне ужасно нравится их гордость, сила!.. Они такие уверенные в себе. Не то, что наши эсдеки... Начинаю изучать индивидуалистов!

Соня. Ну, Жоржик!

Жорж. Хм!.. Ліниво кривиться. Не хочеться щось мені.

Зіна. Фу, кислий!

Соня. Э! Хапа його й шарпає, сміючись трохи робленим сміхом. Вставай! Долго с тобой церемониться. Ну?

Жорж. Ой! Ну, й що за народ такий... Кудись спішать, летять. Ну, лекція... Що таке лекція? Прочитав і нема... Йй-богу, не хочеться. Ідїть сами... А я собі полежу.

Соня. Фу, как не стыдно. Лежит і лежить. Разве тебе нечего больше делать?

Жорж. Йй-богу. Скучно щось делать. Ну, для чо-го? Нема нічого інтересного...

Соня. Как нема? Стараючись говорить з серйозністю. Я думаю, что такое дело, например, как бороться за народ... как Зина, например... Это такое дело... Погляда на Зіну.

Зіна нетерпляче. А! Ты идешь или нет?

Жорж ліниво, винувато посміхаючись. Не хочеться, право. Ідїть сами.

Зіна. Ну, черт с ним! Пусть лежит. Идем, Соня, опоздаем. Колода никчемная! Выходить.

Соня. Идем, Жоржик, вставай.

Жорж. Не хочу. Иди сюди... Соня підходить. Жорж обніма її.

Жорж. Ну, Соня? Зазира їй в очі. І сьогодні ні? Я прийду. Добре? Да? Соня!...

Соня, не згоджуючись, хита головою.

Жорж. Так таки й ні? Га? Дуже цілує. Соня!

Соня. Нет, нет... Пока не обвенчаемся, ни-за-что. Ни-за-что!

Жорж. Та глупо ж! Хіба те, що ти походиш за попом кругом столика, важно для тебе?

Соня. Конечно. Иначе я не могу... Нет, нет, нет...

Жорж. Соня! Я ж не могу. Ну, понимаешь, не могу! Я ж жива людина... Я ж люблю тебе, Соня!

Соня. Нет, нет, і нет! Нужно терпеть. Пусти, мене ждеєт Зина... Зато будешь горячее любить... Ну, пусти же, кто-нибудь войдет... А то бросишь еще до свадьбы... Нет, нет!.. Пусти.

Жорж. Соня! Та півроку ще...

Соня. Ничего, подождешь... Ну, пусти же... Идут! Входят Ольга і Мирон Антонович. Соня нахляється до грудей Жоржа, ніби розглядаючи його сорочку. Ольга шильно зирка на них, посміхається і йде до шафи.

Соня підводячись. Ну, я иду. Не идешь? Ну, до свиданія. Сегодня вечером приду. Виходить.

Мир. Антон. байдуже-весело. Ольго Андрійвно!

Ольга, що йшла до шафи, озирається.

Мир. Антон. Ви, часом, не знаєте, чоґо це в мене у кімнаті такий розгордіаш, наче було з десятток жандарів?

Ольга холодно. Я не сторож вашей комнати.

Мир. Антон. А мені здається, що сторож та ще й великий. Сміється.

Ольга. Ви, кажется, на что-то намекаете?

Мир. Антон. А ви як думаєте?

Ольга. Я не желаю понімать ваших намеков. Виходить.

Мир. Антон. сміється до Жоржа. Ви не бачили Ані?

Жорж. Не бачив. Мабуть, у себе.

Мир. Антон. Ні, нема, ходив. А ви все-таки вибирайте краще місце для поцілунків. А то сіли на роздоріжжі й цілуєтесь.

Жорж з досадою. Е! Один чорт! Толку все одно мало...

Мир. Антон. сміється. З поцілунків? Отуди к бісу.

Жорж. Не з поцілунків, а... зо всеї цеї ерунди. З женитьби моєї.

Мир. Антон. Чоґо ж ерунди?

Жорж. Та!..

Мир. Антон. Ви ж, [здається, любите одне одного?..

Жорж. Та хто його зна...

Мир. Антон. Як-то „хто його зна“?

Жорж. Та розуміється. Якби вона справді любила, то не строїла б дурня... Понімаєте: півроку буде держать свій траур і... Неодмінно їй треба, щоб... А! Одним словом, ерунда і більш нічого. Якби любила, так наплювала б і на траур, і на вінчання... Все одно ж женюсь... Чого ж їй?

Мир. Антон. з інтересом дивлячись на нього. Слухайте: ви і дітей будете мати?

Жорж здивовано. Ну, розуміється! А що ж я мушу робить?

Мирон Антонович весело сміється.

Жорж. Чого ви смієтесь?

Мир. Антон. Так.

Жорж. Та ні, їй-богу! Ці жінчини просто ідіотки, вони думають, що як їм легко сохраниять своє ціломудріє, так і всякому. А побула б вона на моєму місці і знала б тоді... Ви понімаєте, що я тижня не можу бути без жінчини... Ну, от не можу, та й годі!.. Ні, серйозно...

Мир. Антон. Я вам вірю.

Жорж. Просто не можу! Очевидно, організм уже звик... Хіба я коли думав про це? Перебирав собі всіх дівчат в економії і все! Ну, а тепер... Хотів би, може, чоловік пожить чесно, так чорта з два, траури якісь, вінчання... Глупо!

Мир. Антон. Да, становище не важне.

Жорж злісно. І не то що не важне, а прямо, я вам говорю, подле становище! А ще треба, щоб до проституток не ходив. Дура чортова!

Мир. Антон. І ви й не ходите?

Жорж не дивлячись на нього. Розуміється, не ходжу.

Мир. Антон. Хм! А як же ви?

Жорж. Та от... От так і живу.

Мир. Антон. Аскетом?.. Ну, неправда.

Жорж. От тобі, неправда. А що ж, по-вашому, треба ходити до проституток?

Мир. Антон. сміючись. Та розуміється! І ви ж ходите. Ну, признайтесь по правді, ходите? Я не скажу Соні, не бійтесь. Ходите?

Жорж нетвердо, дивлячись на нього. Ні, не ходжу.

Мир. Антон. Ну, значить, онанізмом зацікавляєтесь.

Жорж сконфужено. Ну, що ви!..

Мир. Антон. сміється. Нуда! Раз кажете, що не можете обійтись без жінки й тижня, значить, ви повинні ж якось задовольняти свою потребу? Инакше ви повинні захворіти. А ви, слава богу, на хворого не схожі... Та й чого ви конфузяться? Ходите? Ну, то й ходіть собі на здоров'я. Всі ходять. Не вірте, серце, тим, що кажуть, ніби не ходять. Брешуть.

Жорж. Ну, положим, є такі, що не ходять. Ідейні, серйозні люди, ті не дозволять собі...

Мир. Антон. А ідейні люди—не люди?

Жорж. Ну!.. Розуміється...

Мир. Антон. Ото ж бо й є! А раз люди, то мають і всі людські інстинкти.

Жорж з інтересом. Ну, і революціонери ходять?

Мир. Антон. сміється. Ходять.

Жорж з жадним інтересом. Оті, що в тюрмах сидять, на барикадах... І ті?

Мир. Антон. І ті.

Жорж задоволено сміється. Та не може бути!

Мир. Антон. з цікавістю дивлячись на нього. Чого ж не може бути? Ну, а що ж робить їм, як женитись не можуть?

Жорж. Та воно, положим, правда... От, сукиного сина, штука! Та ні, ви правду кажете?

Мир. Антон. От комік! Нуда, правду.

Жорж. І ви ходите?

Мир. Антон. І я ходжу.

Жорж. І нічого?

Мир. Антон. Як то „нічого“?

Жорж. Ну, й не стидно, не мучить совість?

Мир. Антон. сміється. Не мучить.

Жорж. І всі так?

Мир. Антон. Ну, про всіх я не знаю. Всі, може, й не скажуть, що ходять; і мучаться, може. Це вже їх діло. А по-моєму, ці муки зайві зовсім. А все, що зайве, треба одкидати від себе. Розумієте?

Жорж. Хм! Я розумію. Тільки... Скажем так: от я ходжу до проститутток... Признатись по правді, я таки ходжу...

Мир. Антон. сміється. Ну, от бачите...

Жорж поспішно. Ні. Подождіть, я вам скажу, через що я хожу.

Мир. Антон. Та я знаю...

Жорж. Ні, чекайте, я вам об'ясню. Я, бачите...

Мир. Антон. Серце моє, їй-богу, я знаю... Ви краще скажіть Ані, як прийде, що я її хочу бачить. Добре? Хоче йти.

Жорж. Добре. Та подождіть!

Мир. Антон. Ну?

Жорж. І, значить... той... І невже ви справді ходите?

Мир. Антон. сміється. От комік! Ну, ходжу.

Жорж. І нічого?

Мир. Антон. Ану вас!

Жорж. Та подождіть!.. І куди ви всі спішите?.. От, їй-богу, й побалакати не можна... І, значить, наплювати на мораль?

Мир. Антон. А ви можете виконати заповіді її?

Жорж. Ні.

Мир. Антон. Ну, так і наплюйте таки на таку мораль, яка хоче від нас неможливого.

Жорж. Хм!

Мир. Антон. От тільки бережіться, щоб не піймать якої хвороби. От тоді вам буде мораль! Так не забудьте, як прийде Аня.

Жорж. Хм!.. Чухається. Слухайте, а ви не знаєте... Ні!.. Нічого.

Мир. Антон. Що таке?

Жорж. Та нічого... Я хотів спитать... Нічого...

Мир. Антон. Може піймали що-небудь? Бережіться! То річ серйозна.

Жорж. Не... Я хотів тільки спитать, як про-являється... сифіліс... Так просто... Поспішно. Ну! я б зараз застрілився, якби заразивсь...

Входить Ольга і йде до шафи.

Мир. Антон. Ну, це теж зайва річ. Так скажете Ані!.. Виходить.

Ольга щось дістаючи з шафи, насмішкувато. А какой интересный рисунок на вашей сорочке. Соня на-смотреться не могла.

Жорж ліниво. И даже очень. Чи хутко там обід?

Ольга. Детей еще нет из гимназии. Підходячи до нього. Когда же свадьба? Или еще не знаете?

Жорж. Колись буде.

Ольга. Я вам чехольчик на рожки приготую к свадьбе в подарок.

Жорж позіхаючи. Говорила баба... і так далі.

Ольга. Ах, как он уверен! Любит, правда?

Жорж. А вам що до того?

Ольга. Только что любит? Вас или нечто более материальное?

Жорж сідаючи рівніше, холодно й жоретко. Ну, коли вже говорить про матеріяльне, то не знаю, чия любов була більш матеріяльна: її, чи чия инша.

Ольга. Вот вы как? Хм! Ніби сумно. Поверьте, Жорж, что „чия инша“ была меньше матеріальна.

Жорж. Знаємо.

Ольга. Знаете... Ну, бог с вами... Она, конечно, из благородного дома... Партия...

Жорж. Наплювать мені на це. Вона мене любить, а ви любили не мене. Коли вже говорить прямо.

Ольга. Да?.. Хм! Ну, хорошо. Пусть так. А если я докажу вам, что она не вас любит?

Жорж. Ох!.. Хм!.. Тоді я на вас женюсь.

Ольга. Я это серйозно спрашиваю, Жорж.

Жорж. А я серйозно говорю.

Ольга. Ну, хорошо! Увидите когда-нибудь...

Жорж нетерпляче встаючи. Е! Охота ерунду говорить! Лїново виходить.

Ольга погрозовливо хита головою і йде до шафи знов.

Входить Сидір Маркович.

Сид. Марк. Нема ще дітей?

Ольга. Нема.

Сид. Марк. скоса подивляючись на неї. Умгу!..

Підходить ближче. Ольга щось шукає в шафі.

Сид. Марк. Так-так... З вас хороша хазяйка... Хороша... Авжеж.

Ольга кокетливо озираючись. Правда? Вот видите...

Сид. Марк. А в мене в Веселому Куті хазяйство аж плаче за хазяйкою... Аж плаче. Атож. Підходить зовсім близько й бере за рукав пальцями. Е!... А матерія погана... На такі руки... треба шовку... Шовку.

Ольга. А вы наберите...

Сид. Марк. Умгу!.. Що ж?.. А поїдете в Веселий Кут? Обніма її. Вона не пручається.

Ольга. У-у! Как далеко... Скучно там!..

Хутко входить Дуняша. Ольга одвертається до шафи.

Сид. Марк. спокійно. Так-так... Авжеж... Ну, скоріше обід. Скоріше...

Ольга. Сейчас будет. Детей еще нет.

Дуняша. Там вас, барин, какойсь человек хоче відеть.

Сид. Марк. Де?

Дуняша. У передній.

Сид. Марк. Умгу!.. Зирка на Ольгу.

Ольга з чим-небудь у руках зачина шафу й виходить. Сидір Маркович теж. За ними Дуняша. Якийсь час нема нікого. З сіней в Миронову кімнату входять Мирон Антонович і Аня. Аня струнка, дуже білява, з чорними бровами, гарна.

Аня. І невже й подушки перекидали?

Мир. Антон. Я ж тобі кажу, що краще жан-дарів.

Аня. з обуренням. Фу, яке свинство!

Мир. Антон. Ну, чорт їх бери! Обніма її жагуче цілує.

Аня випрочуючись. Ну, Роню!.. Ти знов? Ну й який ти, їй-богу. Ні хвилини не можеш без цього посидіти. Я ж тебе просила.

Мир. Антон. А я ж тобі казав, що не можу.

Аня. Не можеш...

Мир. Антон. А тобі хіба неприємно?

Аня. А то не твоє діло!.. Мало чого приємно... Просто стидно, ні разу ми не можемо побути удвох, щоб не... Фу!

Мир. Антон. Я тільки дуже радий цьому.

Аня. Нуда, я знаю!.. Скотство... Ми з тобою ще ні разу, здається, не балакали, як товариші!.. Все... Фе, тільки тіло одне.

Мир. Антон. Значить, ми любим більше тіло, ніж душу один у одного. Сміється.

Аня з страхом. Ти серйозно?

Мир. Антон. сміючись. Ну, та так виходить...

Аня. Я не розумію, що тут смішного... Ти серйозно?

Мир. Антон. А хоч би й серйозно, то що з того?

Аня. Ти питаєш, що з того?

Мир. Антон. Нуда, я питаю це...

Аня якийсь мент пильно дивиться на нього. Глухо. Слухай, Мироне, ти мені скажи без жартів: ти любиш мене?

Мир. Антон. сміється. Знов? Я ж казав тобі.

Аня. Ні, ти мені без всяких теорій скажи...

Мир. Антон. Хм... „Без теорій“. Моя Галочка не любить теорій... Ну, люблю без теорій, люблю твій вогонь, твою усмішку, люблю рум'янець страсти, бархат тіла...

Аня. І все тіла?.. А душі?

Мир. Антон. серйозно. Душі? Якийсь мент мовчить. Душу твою не так люблю... Да, Галюсю, треба...

Аня глухо. Та-ак? І це ти звеш любов'ю?

Мир. Антон. Да, це є така ж сама любов, як і любов душі. І хто зна, яка з їх дужча.

Аня саркастично. Ха! Так он чого ти так проти законного шлюбу? Проти „хождіння круг столика“? Тепер я розумію.

Мир. Антон. посміхається. Галю! Негарно.

Аня. Що негарно? Сідає на ліжко й дивиться в бік.

Мир. Антон. Негарно. Ти сама добре знаєш, що я не через це проти „хождіння круг столика“.

Аня. Я нічого тепер не знаю. Гнівно. І ти смієш мені говорити, що любиш мене?

Мир. Антон. Не хвилюйся, Галочко... Вислухай... Да, я твою душу не так люблю. А ти думаєш, так легко полюбити чиюсь душу?

Аня. Для тебе, може, не легко, а для других...

Мир. Антон. Для других так само. Ти думаєш, що коли ходять круг столика, коли цілуються й родять дітей, то вже вони душі свої полюбили? Ото-то й горе, що люди бояться любови тіла й називають її любов'ю душі. А це, Галю, цілком різні річі. Можна любить душу і не любить тіла, можна любить тіло і не любить душі. І нема нічого поганого ні в тому, ні в тому.

Аня. Нічого поганого?

Мир. Антон. Абсолютно. Ну, скажи, що поганого в тому, коли ми будемо так кохатись? Чекай! Сіда коло неї. Дає ж тобі радість, коли я обнімаю тебе? Дає, Галюсько? Обніма. Да?

Аня. Тікай... Тепер нема радости.

Мир. Антон. Неправда ж... Неправда. Обнімає знов, Аня нетвердо одниха. Неправда, Галю, нічого нема поганого! Ти уяви: ти вільна, незалежна, ніяких обов'язків... Ну, що поганого в тому, що ми будемо любити своє тіло? Майже шепочучи. Галю! Навіщо насилувать себе? Це ж зайве, моя хороша.

Аня. А діти? Дивиться на нього.

Мир. Антон. Дітей у нас не повинно бути.

Аня. Да, не буде...

Мир. Антон. І не буде, Галю.

Аня не дивлячись на нього. Проти цього нема ніяких средств.

Мир. Антон. Єсть розум людський.

Аня. Цього мало.

Мир. Антон. Ти не віриш? Обніма. Є, Галю... є.

Аня з захищеною соромливою цікавістю. А скажи, яке...

Мир. Антон. розсміявшись. Ах, ти ж хитра моя!

Жагуче почина цілувати. Аня безсиліє.

Аня. Пусти... Годі... Я боюсь тебе Випрочується.

Мир. Антон. Галю!

Аня раптом встаючи. Ні, це подло! Гидко! Убирайся!

Мир. Антон. Що подло?

Аня. Все! Це—скотство. Але й скоти дітей мають. А ти хочеш тільки насладженій! Грубих, животних.

Мир. Антон. Да, Галю, скотство мати дітей, коли родиш їх несвідомо. А насладженія... Хм! Да, я хочу насладженій, ну, й що ж з того? Да, як можна більше, дужче. Да, хочу їх. Це погано?

А ня. Погано! Тільки животні...

Мир. Антон. А, та покинь ти цей жалкий жупел!.. „Животні, животні!“ Нуда, я животное і ти—животное і що ж з того? І коли вже перестануть лякати цим?! Думаєш, як люди нарobili собі всяких цяцьок, вроді філософій, машин і т. и., так і перестали бути самими собою? Животні все одно! Да! І нічого в цьому поганого нема, щоб ти знала! Раптом заспокоючись, посміхаючись. Будь ласка, я не силую тебе... Можеш тікати... Аня понуро мовчить. Мовчання. Хм! „Скотство“! От то саме й скотство, коли люди плодять дітей без свідомости того, що роблять. Гнівню, злісно встаючи. І навіть не скотство а подлість. Ходить. Да, подло. От твій братуха жениться. Вони душі свої люблять?.. Тіло одне люблять! Ну, та так же й скажи, люби тіло, наслаждайся, але так наслаждайся, щоб ці наслажденія не купувались ціною тих страждань, які будуть у дітей. Ато, йолопи-прокляті, уявляють собі, що дітей плодять—все одно, що пиріжки робить. Заговорить у нього половий інстинкт і він уже, дурноляп, дума, що душі їхні злились, що сам бог звів їх... А душі їх, може, якраз так можна зліпить, як горбатого зо стіною. А дітей плодять, виховують, роздирають їм душі і, в решті решт, дають обществу калік. Ти теж цього хочеш?.. Ну, так я цього не хочу. Я маю самолюбіє й повагу до себе, я не можу знати, що мої діти будуть каліками. Я тільки з тою людиною можу родити дітей, з якою я справді можу сплести свою душу.

Аня тихо, майже шепотом. А з моею ги не можеш?

Мир. Антон. різко. З твоєю не можу.

Аня. Через що?

Мир. Антон. Через що? Сказати тобі? Ну так я тобі скажу: через те, що твоя душа нечесна з собою! От через що!

Аня. Нечесна з собою? Я не розумію...

Мир. Антон. Не розумієш? Добре. Скажи: ти признаєш, що так званий законний шлюб, це хождіння круг панського столика,—одна глупа комедія? Признаєш?

Аня. Ну, признаю... Але ж...

Мир. Антон. Ти признаєш, що цим хождінням ти закріпляєш забобони?

Аня. Але ж знов тобі те саме скажу: я не хочу, щоб на мене всякий лавочник, всякий ідіот тикав пальцями й називав содержанкою. Розумієш?

Мир. Антон. Ти, значить, дорожиш думкою про тебе лавочників?

Аня. Я не можу виносить...

Мир. Антон. Ото ж бо й є. Оце я тільки й кажу. Ти не чесна з собою! Я більше можу цінить чорносотенця, який твердо переконаний, що революціонерів треба вішати, і віша їх, ніж того добродійного осла, який каже, що давать милостиню—погано і тут же з доброго свого ідіотського серця дає її. Ти думаєш, можна поважати тих революціонерів, які роблять революцію на словах, а сами йдуть вінчатись? Грош ціна їхній революції! Будь чесним з собою! Твій досвід, все твоє життя сказало тобі: „красти можна“? Так кради! Твоє життя сказало: „оддай себе ближнім“? Оддай! А не оддирай свого розуму від свого серця.

Аня понуро. Це легше сказать, ніж зробити. І сам ти не завжди робиш, як кажеш...

Мир. Антон. Я не кажу, що це легко.

Аня. Я не винна, що в мене нема сили волі.

Мир. Антон. А! „Сили волі“... Цим завжди одкупаються. У тебе не сили волі нема, а нема у тебе... нема у тебе жадности. Жадности до життя! Ти не шукаєш, ти не мучишся, ти не тягнешся скрученими руками до невідомого, кращого, дужчого. Ти повзеш мляво, байдуже... Я казав твоєму батькові,

що життя є драбина, а шаблі—її цілі. І батько твій добре зрозумів це. Зрозумій же й ти, що без великих, широких шаблів нема великого й широкого життя. Да може ти й не винна, що батьківські гроші дуже вузько розставили тобі шаблі й не навчили тебе напружувати душу. Але в тебе немає великої цілі життя. Ти живеш так собі. Пасивно. А мене моє життя навчило. І знаєш, до якого шабля простягаються мої злобні руки? Злісно. Знаєш?

Аня здивовано, зо страхом дивиться на нього, машинально. Ну!

Мир. Антон. Роздушить, розметать ту шкарлупу, в яку затиснуто мою душу. Одкинуть все зайве, все, що оджило своє. К чорту зайве! Чесним з собою! Оце - мій шабель. З ненавистю. О, життя навчило мене! Для чого ти хочеш стать моєю жінкою!? Дать обществу нових людей, чи задовольнить свій половий інстинкт? Життя нам дало два закони: піддержуй себе і піддержуй своє потомство. А на поміч дало великий засіб—розум. А ідіоти-люди з засобу зробили ціль. Щоб піддержувать себе й потомство, вони наробили релігій, законів, філософій, настроїли гсударств, тюрмів, театрів, церков і забули, болвани, що це є тільки засіб. Сем'я є спосіб родить дітей. А щоб люди не лінувались їх родить, природа хитро підсолодила цей інстинкт. Чудесно. Я теж умію хитрить. Я дітей не хочу зараз, а солодке беру. Погане це? Ну, скажи! Ти боїшся скинуть шкарлупу? Лавочників боїшся?

Аня дивиться вбік і понуро мовчить.

Мир. Антон. Ну, скажи, яке зло кому з того, що ми дамо одне одному втіху? Яке?

Аня. Ціль цього—діти...

Мир. Антон. А ціль їжі яка? Задовольнити інстинкт голоду? Да? Чого ж ти не звеш поганим, коли люди втішаються з їжі, поминаючи ціль? Га?

Аня мовчить.

Мир. Антон. обнімаючи її. Ех, Галю! Плюнь на лавочників! Їй-богу, плюнь. Будь чесна тільки з собою. Не бійся радощів життя. Кинь к чорту все зайве, й без його є доволі страждань. Гризи цю прокляту шкарлупу, бий її, вона зайва. Вилітай і будь живим, здоровим, гарним метеликом! Галю...

Аня що стояла понуро-задумливо, зідхаючи. Ні, нам треба розійтись.

Мир. Антон. Через що?

Аня. Через те, що наші душі не сплетені. Ти правду сказав, ми любим тільки тіло.

Мир. Антон. Ну, так що? Так і будемо ж любити тіло. Воно таке ж цінне, як і душа! А полюбимо душі, матимем право родить дітей.

Аня з мукою. Та розумієш ти, що я, я ж хочу любити твою душу і хочу того самого й від тебе. А ти...

В двері стукають.

Мир. Антон. Можна.

Входить Лука Антонович. Лице блідо-жовте, часто кашляє, сутулий, з неохайною чорнявою бородою. Одягнений в потертий піджак иншого кольору з штанами. Мирон Антонович встає, йде йому на зустріч, мовчки стискує руку й знайомить з Аньою, говорячи: „Мій брат“. Аня бурмоче своє прізвище. Лука Антонович сяде й погляда на Аню.

Мир. Антон. Ти сьогодні не на роботі?

Лука Антон. хрипло й суворо. Нема вже роботи... Кашляє.

Аня. Я може, мішаю... Я піду. Встає.

Мир. Антон. до Луки Антоновича. Ти щось по секрету хочеш балакати, чи ні?

Лука Антон. до Ані. Ви звиніть пожалуста... Діла...

Аня. Нічого, нічого... Бувайте здорові... Виходить, але в дверях зупиняється й говорить: Мироне! Наша розмова не скінчена?

Мир. Антон. Да, ми ще побалакаєм.

Аня виходить.

Мир. Антон. Ну, викладай свій секрет... Чого ж це роботи вже нема?

Лука Антон. Прогнали. Всіх десять наборщиків прогнали... Депутатів забастовки.

Мир. Антон. Так. Що ж ти тепер?

Лука Антон. Що ж я?.. Їздив додому...

Мир. Антон. Після того вже? Чого ж до мене не зайшов?

Лука Антон. Та... Кашляє. Заходив, та темно в тебе було. Не хотілось ждять... А дома... Маха рукою

Мир. Антон. Слабує мати?

Лука Антон. Не слабує, а мучиться... Вже й мене насилу пізнала... Це прийшов, брат, до тебе за грішми, давай ще. Треба послать, бо Микитиха не хоче ходити за мамою.

Мир. Антон. А вона й досі в Микитихи? А Маруся все там же служить?

Лука Антон. У Микитихи... Е! Не знаю вже, що й робить... Прямо хоч...

Мир. Антон. суворо. І кажеш, що вже й не пізнає нікого?

Мир. Антон. Та одну Микитиху... Стогне, спить... Поїсть, знов стогне... А то й кричить... Микитиха, мабуть, і б'є її. Ех!

Мирон Антонович ходить по кімнаті й пильно щось думає, поглядаючи іноді на Луку Антоновича.

Лука Антон. Хата тісна. Сам Микита п'є, б'є всіх. Грязь у них... В тій хатині, де мама, ніби нікого більш нема, та, мабуть, брешуть. Ще, кажуть, прибавки треба, бо стала ніби мама більше їсти. Справді, сам бачив, їсть багато. Та з жадністю якоюсь. Аж жаль дивиться. Хапається, дрижить, слини течуть... Кашляє.

Мир. Антон. сідає. Якийсь час понуро сидить, потім, помалу підводить голову й, дивлячись на Луку Антоновича,

тихо говорити: А погано ми робимо з тобою Лука.

Лука Антон. Що погано?

Мир. Антон. Кажеш, мама нічого вже не створює, крім мук?

Лука Антон. Та очевидно...

Мир. Антон. Слабоумна зовсім стала?

Лука Антон. Гірше, ніж тоді, як ми були...

Мирон Антонович мовчить.

Лука Антон. Якби послав бог смерть, то краще було б і для неї, і для нас.

Мир. Антон. живо глянувши на нього. Так?

Лука Антон. звісно. Та їй-богу! Що ж то вже за життя?

Мир. Антон. понуро. Бога довго ждати.

Лука Антон. Кажуть, що так років десять може прожити...

Мир. Антон. Да, може... А ми будемо десять років піддержувати її муки. Однімати у себе й не давати їй умерти...

Лука Антон. зітхає. Що ж зробиш? Така вже доля...

Мир. Антон. звісно. Ну, покладемо, плювати мені на таку долю. Яка рація в цьому всьому?

Лука Антон. Як так, „яка рація“?

Мир. Антон. Та так. Через що ми повинні мучити нашу матір і себе? Хто це сказав робити так?

Лука Антон сердито. Ну, а що ж ти зробиш? Що?

Мир. Антон. Що? Дивиться на нього. А як ти думаєш, що, будучи чесним з собою, треба зробити?

Лука Антон. злякано дивиться на нього. Що ти хочеш сказати?

Мир. Антон. Я тебе питаю: що, будучи чесним з собою, треба зробити? Ждати, щоб бог послав смерть?

Лука Антон. з страхом, привстаючи. Ти сказався, Мироне?

Мир. Антон. теж встаючи. Чого я сказився? Ну, скажи сам: хіба ми не робимо з того дикого, страшного безглуздя? Хіба ми не мучимо нашу матір, хіба ми не мучимо себе? І во ім'я чого ж це? Во ім'я чого ж це, я тебе питаю?!

Лука Антон. Значить?...

Мир. Антон. твердо, злісно. Значить, ми сами повинні послать їй смерть!

Лука Антон. шепотом, дико. Убить рідну матір?!

Мир. Антон. Діло не в словах.

Лука Антон. якийсь мент мовчить, з жахом. І ти це серйозно?

Мир. Антон. Хіба ти не бачиш, що мені не до жартів?

Лука Антон. І ти можеш підняти руку на рідну матір? Можеш?

Мир. Антон. Я повинен навіть це зробити.

Лука Антон. дико озирвається. Чи я сходжу з глузду, чи... я не знаю... Та подумай, що ти говориш!! Вдумайся в свої слова!

Мир. Антон. Ти сам їх казав.

Лука Антон. сказано. Та брешеш ти! Я—не душогуб... Я за тридцять рублів не вб'ю матери.

Мир. Антон. Діло не в грошах.

Лука Антон. А закон ти забув: не вбий?

Мир. Антон. Ці закони для багатих. Вони їх настановили, хай і роблять по їх. А для нас є більший закон; чесність з собою. Є закон... А!

Лука Антон. Ти—ізверг! Ти... Кашля. Ти—син? За тридцять рублів?.. Ух, ти!

Мир. Антон. гнівно, з мукою кричить. Та пойми ж ти, що це дико...

Лука Антон. теж кричить. Нічого я не розумію! Я з душогубом і говорю не хочу! Повертається і прудко йде до дверей. Раптом повертається назад, дрижачими руками виймає з кепені гаманець і, шпурнувши його

під ноги Мирона Антоновича, хрипить: На! Тобі жалко? На, возьми, подавись... І... і будь проклят, гад! Бі-
жить назад.

Мир. Антон. з мукою. Лука!.. Лука!

Лука Антонович вибіга в двері. Мирон Антонович маши-
нально підніма гаманець і кладе на стіл. Потім дрижачими
руками бере коробку й хоче зробить цигарку. Руки дуже
йому трусяться.

Лука Антон. раптом знов вбігає. Підбігши до Ми-
рона Антоновича, зупиняється й шипить. Ти!.. А знаєш, де
твоя сестра? Знаєш?

Мир. Антон. кладучи на стіл коробку, глухо з чека-
ючим страхом. Ну?

Лука Антон. Не знаєш? Кашля.

Мир. Антон. кричить. Ну?!

Лука Антон. задихаючись, витягує до його лице й
хрипить. У пу-бличному домі!..

Мир. Антон. важко спираючись на стіл, придушено.
Та-ак?

Лука Антон. з ненавистю, шипить. Так-так... Про-
ститутка твоя сестра. А-а! Чув? А вона не хоче
вбити своєї матери. Вона не живе в панів... Ти по
Сибірах шлявся, за ідеї „страждав“, а вона... Да!

Мир. Антон. глухо. Чом же ти мені не напи-
сав в Сибір? Чом же ти мені раніш не сказав? Два
місяці ти мовчав...

Лука Антон. Жалів... Жалів братіка...

Мир. Антон. гнівно. Дурна твоя жалість!

Лука Антон. А, якби я знав, за які ти ідеї там
страждаєш!.. Я б тобі!..

Мир. Антон. одривисто. В якому городі вона?

Лука Антон. Тут, тут, у тебе під носом... у
брата.. Брат ти? Ненависно грозить пальцем. Не брат
ти мені тепер! Чуєш! Не брат! Вибіга.

Мирон Антонович почина швидко ходити по хаті, зупиняється,
діко дивиться поперед себе, знов швидко почина ходити.

Потім сіда і кам'яніє. Хутко входить Аня.

Аня. Що з твоїм братом? Чого він вибіг такий? Дуняша одчиняла двері йому й прямо злякалась. Дивиться на нього. Що з тобою? Що тут було?

Мир. Антон. встаети. Нічого особливого... Ні, дуже особливе! Ходить.

Аня. Ви посварились?

Мир. Антон. Да.

Аня. За що?

Мир. Антон. За що? Зупиняється й, злорадно-сурово посміхаючись, дивиться на неї. Помалу: Я хочу умертвить нашу матір, чуєш?—бо вона слабоумна, хвора, мучиться, вмирає й одбирає в нас сили. А він... прокляв мене й побіг. Знаєш тепер?

Аня з жахом. Ты шутишь? Убить мать?

Мир. Антон. посміхнувшись знов. Ні, я не жартую. Да, вбить матір.

Аня. Но это ведь ужасно, Мирон! Бог с тобой, что ты говоришь!

Мир. Антон. Нуда, розуміється. Хіба ти можеш инакше сказати?! Ходить по хаті. Після павзи. „Это ужасно“! А то не „ужасно“, що вона тільки мучиться? А то не „ужасно“, що ми без усякої надії полегшити їй муки, піддержуємо ще їх? Га? А то не ужасно, що для того, щоб піддержувать ці муки, я служу у вас наймитом, брат чахотку має, а... а сестра в публічний дім пішла? Аня з жахом дивиться на нього. Да! В публічному домі! Розумієш ти це?! Щоб піддержувать муки старого слабоумного существа, ні до чого не здатного, одбираються сили у молодих, здорових. Одбирається честь, здоров'я. Це не ужасно? Ви—моралісти! Плювать на ваші моралі! Моя сестра—проститутка!.. Чуєте ви?! Злісно хапа Аню за руку й трясє її. Чуєте?! Моя сестра, Маруся моя... „Ужасно“?..

Аня обніма його, дрижить. Роню!.. Успокойся!.. Голубчик! Бедный, хороший, дорогой!

Мир. Антон. з силою проводить рукою по лиці. Ну, нічого... Годі... Ходить по кімнаті. Годі.

Павза.

Аня. Но якже сталось, Роню? Хіба не можна було инакше якось?

Мир. Антон. Значить, не можна було, коли сталось. Зупиняючись, з жахом і злістю. Да... Це справді ужасно... І найбільш ужасно те, що для чого ця жертва. Для піддержки мук нещасної, слабоумної, непотрібної істоти!

Аня несміло. Ця істота—твоя мати, Мироне. Вона дала тобі життя.

Мир. Антон. Ну, то що? Так я за це повинен її мучить? Да?

Аня. А їй життя дала природа, а не ти; і ти не маєш ніякого права одбирати його у неї. Як слабоумний і старий, значить, треба вбивати такого?

Мир. Антон. злісно. Да! Вбивати!

Аня. Хто ж тобі дав це право?

Мир. Антон. Хто? А хто дав право вбивати на війні сотні тисяч молодих, здорових, потрібних? А яке мають право вішати, стріляти найцінніших для життя? Га?.. На це мають право? А не мають права вбивати нікчемних, гнилих, непотрібних, шкідливих? Будують для них богадільні, божевільні, одбирають сили у молодих, здорових! Зараз у сумашедших домах є тисячі безнадійних, безсмыслених, ненотрібних нікому істот, їх годують, лічать, ходять за ними. Для чого? Щоб піддержувати їх муки? Та яке, я питаю, ви маєте право мучити їх? Яке? Це ви звете гуманністю? Состраданням? К чорту з ними! Хто дав право? Я? Я, мій розум і природа, яка сама одкидає все нікчемне й непотрібне! Моралі „всіх“ це страшно? Ну, розуміється. Страшно торкатись усього, що здавна є. О, це „здавна“! Ця проклята, стара шкарлупа. Це ж

іменно є та шкарлупа! Гнила! Зайва! Непотрібна вже! „Ужасно“? Та подумай же ти... Ну, одкинь к чорту, забудь хоч на хвилину пропісі, заповіді й подумай просто, подивись простими очима: ну, що тут ужасного, коли я дам своїй матері велику дозу опіуму й вона тихо засне навіки? Вилічить її не можна. Вона й од старости, і від хвороб слабоумна. У неї всякі ревматизми, катарі. Вона вже не сознає ні себе, ні того, що живе, сознає тільки болі. Тільки одні болі сознає... Ну, скажи: що ужасного, коли я не дам їй мучитись ще десять років, щоб потім умерти, й умертвлю її тепер? Що?

Аня тихо. Розуміється... Я не знаю... для неї краще, може, так... Але... Стріпуєчись. Ні! Я ні-за-що не могла б убити своєї матері! Яка б вона там не була... Ні-за-що!

Мир. Антон. гнівно зриваючись з місця. А! Нашим душам не сплестись! Понуро ходить. Мовчання.

Аня тихо. Не розумію я тебе, Мироне... Ти не сердься на мене... Я, може, й згоджусь з тобою, тільки так якось зразу...

Мир. Антон. жоретко, не зупиняючись. Ні, ти не згодишся зо мною. Для цього мало розумом розжувать, треба щоб життя обкачало в муки ці думки, а ти серцем розгризла й добула їх. Тоді, може...

Аня встаючи й пригортаючись до нього. Я з тобою буду страждать і розгризу. Ти ж будеш сестру... якось...?

Мирон Антонович мовчить. В їдальню входить Дуняша й Акуліна Автономовна й готують до обіду.

Аня. Роню? Ти ж не зоставиш так сестри?

Мир. Антон. хмуро. Він не сказав мені, де саме вона. Нічого, я помирюсь з ним, він мусить згодитись зо мною... Або обійду всі публічні дома й найду... Розуміється, не зоставлю... Зараз іду. Озирається, шукаючи щось очима.

Аня зупиняючи його. Обідать, Роню.

Мир. Антон. Не хочу.

Аня. Ти не сердися на мене? Пригортається до нього.

Мир. Антон. За що? Ти не винна, що ти така...

Аня. Я буду іншою... Мирон Антонович мовчить і шука очима картуза. Не віриш? Я ж хочу сплести наші душі... Роню!.. Не віриш?

Мир. Антон. Я вірю твоєму бажанню... Ну, пусти, я піду.

Аня. Добре. Іди. Раптом притягує до себе, міцно цілує і швидко виходить в їдальню.

Мирон Антонович одяга пальто, картуз і виходить.

Акул. Автон. до Ані, що проходить через їдальню. Славно, славно! Ты зачем к нему ходишь?

Аня на мент зупиняючись. А вам яке діло? Хочу і йду! Повертається й виходить.

Акул. Автон. приголомшена. От это так?!

Дуняша про себе здержано посміхається.

З А В І С Л.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

Обстановка 1-го розділу.

Акулина Автономовна возиться коло розчиненого чемодану. Входить Сидір Маркович.

Сид. Марк. Ну-ну, швидше. Спізнюсь на поїзд... Авжеж.

Акул. Автон. Да не едь ты, пожалуйста, сегодня, обожди хоть до завтра... Что это за отец такой! Ты посмотри хоть, шо с Жоржем делается.

Сид. Марк. А що з ним делается? Нічого з ним не делается. Авжеж. Який був, такий і здохне. І здохне. А сорочки поклала? Сорочки?

Акул. Автон. Та поклала.

Сид. Марк. Ну, й добре. І добре. Треба, треба їхать. Авжеж. А то ще сплять к бісовому батькові. А що ж таке з Жоржем?

Акул. Автон. „Що!“ Посмотри сам... На нем лица нет. Озирається й шепочучи. Кажется мне, шо он больной... Чи не заболел он поганой болезню? Ох, боже ж наш! Еще этого позора не было на мою голову!

Сид. Марк. Хм! Що ж ти... той... помітила що-небудь?

Акул. Автон. Дуняша заметила, а Ольга рецепт нашла и говорит, шо будто... Ох, не могу даже выговорить... Плаче.

Сид. Марк. Ну, плакать потім будеш... Атож. Що вона каже?..

Акул. Автон. Будто... Озирається. Будто сифилис... С Аней вместе разбирали...

Сид. Марк. хмуро. От так?.. Умгу!.. Швидко ходити по кімнаті.

Акул. Автон. Боже мой, боже мой!.. Это ж позор на всю жизнь.

Сид. Марк. Умгу!.. Так... Догулявся хлопець... Ну, так і треба... Треба... Не ганяй... Та може ще брехня?

Акул. Автон. От я ж и хочу, щоб ты с ним поговорил. Поговори, спроби. Я не могу прямо ничего делать. Как подумаю, шо такой позор, так просто зомлею вся. Шутка сказать... Сифилис!.. Ради самого бога, поговори с ним.

Сид. Марк. А ти чом не поговориш? Ти ж мати.

Акул. Автон. От это мне нравится! Прилично матери с сыном про такие вещи говорить. Это у мужиков может быть... „Поговори ты с ним“. Хм... А тебе шо, трудно? Какой же ты отец после этого?

Сид. Марк. Ніколи мені. Де його шукать? Десь пішов здому. Спитаеш сама. Ніколи.

Акул. Автон. Он дома.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, добре. Складай, складай швидше. Спізнюся.

Акул. Автон. Да не едь сегодня. А то и я брошу все и поеду. Я не могу вже! Тут Жорж, а там Зина... Сегодня найшла у нее... тихо прокламации под тюфяком. Ну?.. Шо, отец, скажешь на это?

Сид. Марк. здивовано. Прокламації?

Акул. Автон. Шш! Та чего кричишь, как не своим голосом! Как тебе это нравится?

Сид. Марк. Хм!.. Оце так! Хай його маму мордує.. Де ж вона взяла їх?

Акул. Автон. Где! А где же, как не у этого господинчика. Хита головою на кімнату Мирона Антоновича. У любимчика твоего. Держи его, держи у себе. Он тебе еще не то покажет... Плаче. Боже мой, боже мой! Жорж с боле?нью, Зина прокламации, Аня на

шею вешається такому то мужику, Коко грубости говорить... А отец... Отец себе знає свою економію і більше нічого.

Сид. Марк. злісно. А ти ж на благородну ногу хотіла поставити? Га? А що, поставила? Гімназії треба? Курси?.. Панувать?.. От, тепер маєш. Поставила на панську ногу. Атож. Поставила... Маму вашу мордує... Тепер „отец“?.. Чорт тебе бери з ними разом. Швидше складай!.. Балакай, бийся сама з ними тепер!

Акул. Автон. плаче. „Сама“... Та хоть Ольги не бери... Нашо она тебе там? Найди себе другу економку. Я без неї як без рук.

Сид. Марк. Не можна, не можна. Як ставити на панську ногу, то вже і там треба. Треба! А розумна дівчина. Атож.

Акул. Автон. зітхаючи. Ну, пусть! Хоть раз в житті слыхала от тебе умное слово... Там давно уже пора выгонять мужичву.

Входить Жорж. Лице йому якесь занадто бліде, нервово, очі напружено дивляться. Права рука одягнена в рукавичку. Підходить до шафи й бере шклянку. Батьки замовкають і слідкують за ним.

Акул. Автон. тихо, сумно. Зачем тебе, Жоржик, стакан?

Жорж різко. Треба.

Акул. Автон. А ти хоть тепер не можеш оставити это мужицтво?

Жорж. А що ж таке тепер? Насторожено дивиться на обох.

Акул. Автон. Та... Нічого, конечно. От отец уезжает... Беспорядки...

Жорж. А, ерунда! Нетерпляче йде з їдальні.

Сид. Марк. хмуро, не дивлячись. Жорж!.. Подожди.

Жорж зупиняється. Ну?

Сид. Марк. Ти, часом, не той?.. Як здоров'я твоє? Авжеж. Не слабкий ти чим-небудь?

Жорж. Крикливо, роздратовано. Що за запитання таке? Чого ж я слабкий?

Сид. Марк. Умгу!.. Ну, добре, добре... А якщо є, то скажи... Авжеж. Сид то сид... Атож... Твоє діло... Батьки ж ми тобі... Не чужі...

Жорж. А! Роздратовано повертається і йде з кімнати.

Акул. Автон. Вот так всегда. Это—дети.

Сид. Марк. Це діти—на панській нозі... Ага, так-так... Злісно. Ну, складай. Нема коли мені... Ще є щось?.. Нема? Ну, замикай. Годі. Треба. Нема в нього нічого. А з Зіноюю... балакай сама. Сама ставила на панську ногу, сама в панському й розбирай. Атож. Піди скажи Ользі, хай іде. Пора.

Акул. Автон. Рассчитай Купченка. Я не могу, как он тут. Он мужичит весь дом.

Сид. Марк. Не вигадуй. Ніколи мені з твоїми панськими примхами возитись. Обпанувала вже одних. Хай других помужичить.

Акул. Автон. И хай прокламации детям дает?

Сид. Марк. Хай!..

Акул. Автон. А шо ж я с Жоржем буду делать?

Сид. Марк. Поцілуйся! От-що! Чула! Акулина Автономовна почина плакати. Нуда, заплач. От це ти вмієш. Авжеж. Ну, годі. Плакатимеш потім. Я приїду через місяць. Як треба буде грошей, напиши. А, може, й раніше приїду, як управлюсь з сівбою. Тепер мужиків прикрутили, то, може, бог дасть, тихо буде. Клич Ольгу.

Бере чемодан і виходить. Акулина Автономовна, втираючись, іде за ним. Якійсь час нема нікого.

Входить Жорж з шклянкою. За ним зараз же Ольга, одягнена в дорогу.

Ольга. Ну, до свідання, Жорж! Желая вам всего лучшего. Может быть и не увидимся больше: мужики бунтуют, убьют еще. Сміється.

Жорж ставляючи шклянку, нервово, злісно. Добре зроблять!

Ольга. Что с вами? Почему вы злой такой?

Жорж. А вам весело? Правда? Добились свого? З сином не вдалось, так до батька у содержанки? Да?

Ольга. Что-о? Что вы сказали?

Жорж. Ну, пожалуста! Нічого строїть невинну рожу.

Ольга. Ух, вы!.. Гнилой! Лучше б стаканы после себя мыли, а то другие еще заразятся...

Жорж глухо. Що?

Ольга. Ага... Осели?.. А вы думали, вашей содержанкой буду? Нуда, иду к батьке вашему. Так что? Боюсь вас?

Жорж злісно. Молчи ты, проститутка!

Ольга. Ах ты, сифилитик! Вот постой, я невесте твоей напишу. Увидишь, как она любит тебя. Как гадину бросит тебя! Гнилой!

Прудко повертається й виходить. Жорж застигає. На зустріч їй входить одягнений Сидір Маркович.

Сид. Марк. до Ольги. Ага!.. Ви вже готові? Готові? Ну, їдем, їдем. Пора... Ну, прощай, Жорж. Будь здоров.

Підходить до Жоржа й протяга руку. Жорж мовчки стискує.

Сид. Марк. А рукавицю нащо одягнув?

Жорж одривисто. Порізав руку. Пустяк.

Сид. Марк. Та чого ти блідий такий? Га?.. Ну, цілуй батька та зоставайся здоров. Наміряється поцілувати.

Жорж роздратовано одхиляється. Можна й не цілуватись. Не на смерть же їдете! Не люблю цього.

Ольга з захованою насмішкою. Жорж с некоторых пор не признает поцелуев.

Сид. Марк. пильно зиркнувши на Жоржа. Ну, так, то й так. Авжеж. Можна й так. Зоставайся здоров.

Виходить; за ним Ольга. Жорж стоїть якийсь час, неподвижно дивлячись в одну точку. Потім глибоко віддає й починає ходити по кімнаті. Іноді зупиняється, довго недвижно дивиться в одну точку й знову швидко ходить. Входять Зіна, Соня й Аня.

Зіна входячи, поспішно йде до буфета, виймає хліб, масло, намазує й їсть. В цей час балакає. Терпеть их не могу! Холодные, сухие!... Эсеры тоже мямли. Я разочаровалась в них. Ужасно есть хочу. Соня, вы не хотите? С'ешьте, там придется долго быть.

Соня. Нет, спасибо, не хочется. Підходить до Жоржа. Здравствуй!.. У-у, какой мрачный! Что с тобой?

Жорж силкуючись говорити весело. Нічого... Що ж з мною? Драстуй... Так щось трохи голова болить.

Соня. Бледный... Ужас... А зачем перчатка? Рука болит?

Жорж. Порізав трохи. Нічого.

Соня. Бедный! Роблено. Дай я поцелую ваву. Дай! Ану, покажи!

Жорж. А, нічого дивитись. Пустяк.

Соня. Бедный, бедный! Хоче його поцілувати, Жорж ухиляється. Ну, убирайся! Я сержусь!

Жорж роздратовано. А! Куди це ви зібрались?

Зіна. Хочеш на реферат, Жоржик? Замечательно интересный. Мы сейчас с Соней идем! Читает страшно интересный анархист. Вот анархист! Самый настоящий. Ужасно мне нравятся анархисты! Аня сідає на канапу й задумливо, понуро сидить, часом пильно слідкуючи за Жоржем.

Соня роблячи серйозне лице. Он индивидуалист, Зина, или коммунист?

Зіна з захопленням. Индивидуалист! Самый настоящий! Прелесть! Идем, Жорж!

Жорж ходить по кімнаті. Одчепись ти від мене з своїми індивідуалістами! В чому тут прелесть? Несподівано, роздратовано. Ну, в чому тут прелесть? Сьогодні індивідуаліст, завтра максималіст, після

завтра комуніст. Де ж твій соціал-демократизм дівся? Надокучив?

Соня. Жорж! Да что с тобой? Какой ты стал раздражительный!

Жорж. Ах, не люблю...

Зіна. Ему не нравится, когда люди не стоят на месте и развивают мировоззрение. Он только лежание на месте признает.

Жорж. Ну, в чому прелесть, ти мені скажи? Яке мировоззреніє?

Зіна. Ты все равно не поймешь! Отстань! Лег вон в кресло и лежи. А вы, Соня, ей-богу, с'ешьте немного. Там долго затянется: масса опонентов. Я уверена, что он их всех посадит в калошу. А вы знаете, что мы думаем с будущей недели устроить? Мы приглашаем этого анархиста заниматься с нами. Составляем кружок, девиц восемь-десять и он будет нам читать по анархизму. Какие они особенные! У этого, увидите, глаза такие черные, мрачные. Есть что то демоническое. Ужасно мне нравится... Я уверена, он их всех здорово посадит в калошу.

Аня. Жорж! Не знаєш, давно пішов з дому Мирон Антонович?

Жорж понуро. Не знаю.

Зіна. Ах! Раздражает меня этот ваш Мирон Антонович. Он такие глупости говорит везде, что просто стыдно. Представьте, вчера опять проповедывал свою организацию и равноправие проституток. Просто психопат какой-то!

Аня. Чого ж психопат? Цілком зрозуміло, що його це питання мучить. Якби у тебе сталося таке нещастя з сестрою, я думаю, що й ти...

Зіна. Ах, пожалуйста, не говори, Аня, банальностей! Ну, что же из того, что с сестрой? Из этого вовсе не следует, что я должна выдумывать какие то идиотские теории и надоедать ими другим. Он даже

собирається цілую статью или реферат писать на эту тему. Что, он уже взял сестру оттуда?

А ня. Ні, ще не взяв. Думаєш, це так легко? Він шукає яку-небудь сем'ю, щоб взяла її до себе. Она там какие-то деньги еще должна хозяйке. Поліція нічого не хоче робить... А як будуть її преслідувать, хоче виступить перед всім обществом. Треба тільки, щоб хтось узяв її до себе й вів переговори з поліцією й хазяйкою.

Зіна. Ну, я думаю, что он не скоро найдет. Никому нет охоты принимать к себе в дом какую то проститутку, иметь дело с содержательницей притона, с полицией...

Соня. Ну, а как он сам? Я не понимаю, как ему не стыдно? Я бы со стыда просто умерла бы. Это ведь ужас... Такая сестра...

Зіна. А ему наплевать.

А ня. Як хто дивиться на це...

Зіна. А! Ты, известно, готова распинаться за него. Твой бог. Как же! А просто на просто циник, ужасный эгоист и развратник.

А ня. Ну, Зина, довольно. Я больше не хочу слушать.

Зіна. Ну, изволь. Гений, новый пророк, божество!

А ня. Зіна! Я прошу тебе, покинь...

Входить Мирон Антонович. Понурий; погляд злий, кусающий. Рухи нервові, поривчасті, важкі.

Зіна до Ані. Можеш наслаждаться.

Мир. Антон. мовчки здоровкаючись з Сонею. До Ані. Питали?

А ня. Питала.

Мир. Антон. Ну?

А ня мнеться. Самої її не було дома, а чоловік...

Мир. Антон. зло сміючись. Прийшов в ужас, замахав руками й ногами?

А ня. Ні, він так... м'яко.

Мир. Антон. Хм. Нуда... Або м'яко. Я, мовляв, чоловік общественний, у мене діти... Общество еще так смотрит на этот вопрос... Проститутка... Дети... „Молодые девицы“... Подлі праби!!

Зіна задорливо. Ничего нет удивительного, Мирон Антонович.

Мир. Антон. повертаючись до неї. Ничего нет удивительного? Від кого я це чую? Від соціялістки?

Зіна. Социализм здесь ни при чем. Да-с. А если они не хотят принять вашей сестры, то в этом, я повторяю, нет ничего удивительного.

Мир. Антон. хмуро. Ничего удивительного?

Зіна. Да! У каждого, действительно, семья, дети. Никто, конечно, не знает, какая ваша сестра: может быть, она самая хорошая, прекрасная. Но вообще... проститутки каждый хорошо знает. Это существа развращенные, гадкие, низкие, бесстыдные, нахальные. Я, конечно, не говорю, почему они сделались такими. Это совершенно другой вопрос. Но что они такие, это факт. И никому нет охоты рисковать. А опыт уже показал, что всякие спасения проститутки ни к чему не ведут. Я не о вашей сестре говорю.

Мир. Антон. глухо. Моя сестра не краще й не гірше за інших. Чим же вони „гадкие, низкие, бесстыдные“?

Зіна. Вы еще спрашиваете? Странно. А как по вашему назвать нахальное зазывание мужчин? Приставания на улицах? Разве они не сознают, что продавать свое тело гадко и низко? Как это называется?

Мир. Антон. А як називається, коли ви йдете повз магазини і до вас нахально пристають, шарпають, тягнуть?

Зіна. Нахальством. Но не низостью, потому что они не продают своего тела!

Мир. Антон. тим же тоном. А як зветься те, коли ви сходите з вагону й вас на перебой тягнуть за собою носильщики й продають вам своє тіло?

Зіна. Носильщики продають свій труд, а не любовь. Вони из нужды это делают, а те из разврата, потому что это легкий хлеб.

Мир. Антон. А ви бачили, який легкий цей хліб?

Зіна. Незачем бачить, можна знати.

Мир. Антон. Знати? А не знаєте ви часом, чого такий величезний процент проституток вмирає від хвороб? А не знаєте ви часом, чого вони такі тупі, темні, мертві? Все більше й більш хвилюючись. А не знаєте ви часом, як їх експлуатують хазяїни, як знущаються над ними, як всякий негодяй має право обплювати найсвятіше у неї! Не знаєте? А не знаєте ви часом, чи є хто-небудь в нашому обществі більш безправний? Ви цього не знаєте?

Жорж хвилюючись зупиняється проти нього. Злісно. А ви не знаєте часом, скільки хвороб вони дають цьому обществу? Га? Знаєте? Це—теж труд? У, гадини!

Зіна швидко. Да! А болезни? А болезни?

Жорж. Це—труд? Труд? Подла сволоч! Вона ще навмисне це робить, на злість.

Аня встаючи. Жорж, заспокойся.

Мир. Антон. А хто винний?

Жорж кричить. А хто? Я? Я—винний?!

Мир. Антонович теж кричить. Да! Ви винні. Ви, вони—показує на присутніх—всі ви винні... Не крийтеся, не бігайте туди крадькома, не лицемірте. Не запишайте природніх, необхідних потреб пеленою морали. Будьте чесними з собою. Можете одверто йти в баню і ресторан?.. Так одверто і просто ідіть в публічний дім! Можете при всіх подати руку банщиківі й лакею? Подайте так само і проститутці! Поставте її рівно з собою. Дайте їй побачить своє людське до-

стоїнство. Поставте її в краще матеріяльне, юридичне, громадянське становище й тоді хвороб не буде! Да! Да! Чого ви хочете? Здоров'я? Так якого ж ви чорта доручаєте його червам усього здорового? Ви, як злодії, крадете любов проститутки, сами їй даєте всі хвороби, топчете її в грязь і хочете, щоб не набратись від неї грязі. Візьміть в свої руки їхнє і своє здоров'я! Бесстыдныє? Ми, ми—соціалісти—безстыдні. Ми, які виставляємо на своєму прапорі „рівність“—брешемо. Стыд нам, сором! Цілому класу обездолених, забитих, найнещасніших істот ми одмовляємо в цій рівності! Через що? Через те, що проституція задовольняє наші потреби? Через те, що... мораль пануючих клеймить їх?

Зіна гнівно. Значить, нужно поддерживать, развивать проституцію? Да?

Мир. Антон. Безглузде питання! Проституція, товаришко, запам'ятайте собі раз на завжди, є рідна єдиноутроба сестра сем'ї, а батько їхній є рабський соціяльний лад. Поки є цей лад, є сем'я і проституція. Да! Не нищить і не піддержувать я хочу проституцію. Те, що виростало віками з необхідности, не знищиш капризом морали. Я хочу тільки сказати, що пора подивитись на речі своїми очима, а не очима тих, хто хоче зберегти цей лад. Пора признати, що проституція є такий же корисний і злий інститут, як і всякий инший. Да, да, товаришко, як і носильщик, банщик, лікар, наймит, поет і філософ. Проституція так же задовольняє потреби, як і лікар, носильщик, поет і філософ. Чули?

Зіна свистить. Фі-фі-фі!..

Соня. Ну, это уже... Я не понимаю, как можно говорить такие вещи.

Зіна. Да здравствует проституция! Ха-ха-ха!..

Мир. Антон стоїть, важко дихає її мовчки, з насмішкуватою посмішкою, дивиться на всіх. Раптом до Ані, яка

понуру схилила голову й сидить мовчки. А ви чом же, Анно Сидоровно, не свистите?

Аня підводить голову, відхає й тихо говорить. Я не знаю. Мені здається, що проституція стільки зла дає, що... що не можна назвати її корисним інститутом.

Мир. Антон. А інститут лакеїв не дає зла?

Аня. Дає... але ж...

Мир. Антон. А інститут найманої праці не дає зла? А інститут рабства не давав зла? А інститут теперешньої сем'ї не дає зла? А весь наш соціальний лад не є зло? Чом же ви не звете і це безстидством, низостью, гадостью? Га? Чом ви проститутку, яка для розкоши продається одному за гроші, приймає у себе і звете „порядочною жінкою“? А сестру мою, мою сестру, яка з голоду продалась, ви звете сволоччю, гадиною? Га?

Мовчання.

Мир. Антон. Чого?... Того, що ті, хто заводив всі ці інститути, ті для них і охрону ставили, ту мораль, ту шкарлупу, яка обгорта вашу душу? Великий, крупний злодій, грабіжник-фабрикант є „уважаемый комерсант“ і його садять на почесне місце, а маленький є Ванька-хуліган і його садовлять в тюрму. Крупні проститутки зветься „почтеними матерями семейства“, а маленькі—гадинами. Да? Ех ви! Я не требую від них не бути злодіями й проститутками. Я требую, щоб у тих, хто зве себе обронцем пригночених, не було морали угнітателів. Да! Шкарлупу скиньте!... Та! Ви не скинете, вам зручно і тепло під нею. Скинуть її ті, кого вона душить. Чуєте? Ті, для кого святість сем'ї—один глум; для кого святість власности—зла й нахальна іронія; для кого мораль—цепний барбос, що охраняє цю власність. Зкинуть її ті, хто постачає цьому обществу своїх сестер-проституток, хто і проституткою любить свою сестру, хто сам, як проститутка,

продає свої сили. Да! Тільки ті признають своїх сестер рівними, ті дадуть їм должне за їхні услуги громадянству. Да!

Зіна. И будут организовывать проституток?

Мир. Антон. Вони їх признають такими ж експлуатованими членами громадянства й навчать їх боротись за себе так, як сами борються за себе.

Зіна. Оригинально! Профессиональный союз проституток!.. Ха-ха-ха!..

Соня. Господа!.. Оставьте этот разговор. Мне стыдно. Я не могу больше слушать. Я даже удивляюсь...

Миرون Антонович дивиться на неї й посміхається.

Зіна. Глупости! Здесь ничего стыдного нет... Значит, разрешается всем ходить в публичные дома? Да?

Мир. Антон. А хіба не ходять?

Зіна. И ничего скверного в этом нет?

Соня. Зина, довольно, пожалуйста... Противно.

Зіна. Обождите, это интересно. Да?

Мир. Антон. Скверно все те, що руйнує життя. Чарка вина—корисно, п'янство—скверно. Хто віддає всі свої сили на одне, чи п'янство, чи на полові втіхи,—убогий, вузький дурень. Скверний не акт, а убожество.

Зіна. Значит, скромная середина? Умеренность и аккуратность? Фу, мещанство! Жалкое, маленькое, гаденькое мещанство! А всю поезию любви, а святость самого красивого чувства, все это можно выбросить? Можно всяким негодьям соблазнять чужих жен, невинных девушек, можно развращать мальчиков, можно все. Приятная для всякого мерзавца теория! Да! Удобная! Что ж? Естественное влечение, потребность. Замечательно!

Мир. Антон. А мораль ваша здержує їх? Чи хоч кого вона здержує? Хіба революціонери не ходять до проституток?

Зіна. Негодяи да, ходят.

Мир. Антон. Неправда! Дев'яносто дев'ять процентів самих ідейних революціонерів ходять. Що це значить? Я вас питаю, що це значить, що дев'яносто дев'ять процентів всіх мужчин—„негодяи“?

Зіна. То значит, что они только негодяи. Негодяи, мерзавцы, гадости! Да, да! Молчите! Тупа ногами.

Мир. Антон. Да? Ні! Це значить, що природу не замажеш в собі глиною морали! „Негодяи“. А ви знаєте, як ці негодяї мучаться за це? Знаєте? А знаєте, скільки молодих сил бореться по наказу вашої морали з природою й гине? Ви бачили муки таких негодяїв? Ні? А ви знаєте, як процвітає онанізм по школах, гімназіях, пансіонах, інститутах?

Соня з обуренням. Я больше не могу слушать!.. Я ухожу.

Мир. Антон. Ах, „боже мой“! Вас слово „онанізм“ сконфузило? А не конфузило, що подруги ваші мучились від нього? Га?

Соня. У меня нет таких подруг!

Мир. Антон. Неправда! Чорт забирай! Неправда! Е! Придивіться краще! „Негодяї“? Та ви придивіться до цих молодих негодяїв: змучені, зневірені, прогризені наскрізь муками морали... Для чого ці муки? Кому вони потрібні? Тим, хто сем'ю хоче оберегти? Да? Не обережеш,—вона згнила давно! Проституція стала необхідністю. Знищте проституцію, то будуйте тюрми й божевільні. Да! Але кому потрібні тюрми, тому потрібні й муки молодіжи! Зайві, непотрібні для життя муки! Коли жить? Тоді, як згниють од сирости вашої морали нерви? Жить треба тепер! К чорту зайві, непотрібні муки! Не від того мучиться гімназист, що виконав необхідний, природний акт, а від того, що цей акт щитається мерзостью. Зло не в акті, а в стражданню, в свідомості злочинства. Тільки з законною жоною це злочинство перетво-

рюється в священне таїнство. „Таїнство“! Все життя повне цих пугал—таїнств! Все життя тільки й знаєш, що боїшся й борешся з ними! А жись же коли? Та дайте хоч одну мені радість, коло якої не стояло б цього пугала? Нема! Все священне. Щоб не видували, зараз священне!

Соня раптом. Послушайте! Вы вот говорите, что эти... ну, эти проститутки такие же... Ну, что это полезный и честный труд... Да?

Мир. Антон. здивовано. Ну?

Соня конфузяться, поспішно. А зачем же вы хотите свою сестру взять оттуда?

Зіна живо, радісно. Да, да! Правильно. Конечно. Зачем?

Мир. Антон. змішавшись. Зачем?

Всі дивляться на нього.

Зіна. Да, да! Ведь вы говорите, нужно быть честным с собой. Зачем?

Соня живо, озираячись на всіх. Конечно, если это честный труд... Значит, ему самому стыдно, что такая сестра?..

Мир. Антон. дико, розтеряно дивиться на всіх. Позвольте, як то „зачем“?..

Зіна. Да, да... Зачем, зачем?

Мирон Антонович, якось безсиліючи, мовчки дивиться на всіх,

Зіна. Ага, А что? В калоше? Ха-ха-ха! Браво, Соня! Ляска в долоні.

Соня задоволено, конфузяться. Конечно, если честный труд, значит, зачем же брать сестру?

Зіна до Мирона Антоновича. Ну-с?.. Что же вы? Теория одно, а жизнь другое? Ха-ха-ха!.. Нет, это замечательно... После таких ужасных речей и... ха-ха-ха!

А ня з жалем подивляючись на Мирона Антоновича. Ну, господа, довольно говорить об этом.

Мирон Антонович мовчки, приголомшено, дико дивиться перед себе.

Входить Самуїл Антономович. Він так само в пальті з піднятим коміром. Вигляд у нього убитий, сумний.

Сам. Авт. Можна, господа?

Зіна. А, дядя! Пожалуйте!.. Вы, конечно, не раздеваетесь?

Сам. Авт. Да, сердце, не роздіваюсь. Годі вже мені роздіваться. Звиніть, господа, я руки вам не подаю. Здрастуйте так... Уклоняється.

Соня й Аня. Здравствуйте.

Зіна. Садитесь, дядя. До Мирона Антоновича, що стоїть блідий, окаменілий. Ну-с? Калоша? Ха-ха-ха!

Аня. Зіна! Годі! Буде про це.

Зіна. С удовольствием.

Сам. Авт. Дякую, сердце, дякую. Ох!.. Сідає й озирається. Сквозняк у вас, господа!

Зіна. А вы все, дядя, боитесь сквозняков? А как здоровье?

Сам. Авт. Здоров'я? Шо моє здоров'я? Безнадійно маха рукою. Дома мама?

Зіна. Поехала на вокзал отца провожать.

Сам. Авт. Так, так...

Мирон Антонович, напружено думаючи, стоїть. Раптом підводить голову, бажаючи щось сказати, але зараз же знов похнюплюється й дивиться кудись уперед. Аня задумлива.
Жорж то сяде, то ходить.

Соня. Зіна! А мы не опоздаем?

Зіна дивиться на годинник. О, нет, еще очень рано. Как же вам живется, дядя? Как с чахоткой? Что говорят доктора? Иноді, іронічно посміхаючись, зирка на Мирона Антоновича.

Сам. Авт. А, ці доктора! Гірко посміхається. У вас, говорят, совершенно здорові льогкиї... Ето у мене... Хм!.. Як вам ето нравится! У мене здорові льогкиї!..

Зіна. А может быть, и в самом деле, дядя? Лукаво підморгує до Соні. Та посміхається.

Сам. Автон. У кого? У мене?

Зіна. Да.

Сам. Автон. А, остав, серце: де ж там вони у мене здорові. О! Кашля. Це тобі здорові! Та ще з такими нервами, як у мене. Дайте спокій...

Зіна. Как? И нервы?

Сам. Автон. сумно дивлячись на неї. Сама насто-
яща невростенія.

Зіна. Ха-ха-ха! Да не может быть?!

Сам. Автон. От ти смієшся, а сміються нічого. Ви, молоді, все думаєте, що так собі. Поки здоров'я є. Да... А там не до сміху буде...

Зіна. Откуда же вы знаете, что у вас... как вы сказали?

Сам. Автон. Невростенія, серце.

Зіна. Ха-ха-ха! Откуда же вы знаете, что она у вас?

Сам. Автон. Доктори, серце, сказали. Обнаружили у мене невростенію. Принімаю тепер ванни. Вранці і ввечері сказали охлопуватись мокрим рушником, а так часов у 12 ванну приймаю. І лікарство якесь п'ю, бог його зна, яке воно там. П'ю.

Жорж раптом зупиняючись коло нього. А сифілісу у вас нема, дядя?

Аня. Жорж!

Сам Автон. з жахом піднімаючи руки. А! Що ти говориш! Спаси нас, господи, від такого нещастя!.. Отто, боже наш!..

Соня. Фу, Жорж, как тебе не стыдно! Не забывай, пожалуйста, что я еще не жена твоя. Бесстыдник!

Жорж злісно. Тільки з жоною можна говорить?

Сам. Антон Ну, й сказав ти... Ах, іменно, безстыдник... Отаке безстыдство на мене подумать.

Жорж. А хіба це важко заразитись. Пішли бриться і заразились через бритву. Ви ж бристесь у парикмахерів?

Сам. Автон. злякано. У парикмахерів.

Жорж злорадно. Ну, от! І, може, він у вас є, та ви й не знаєте.

Самуїл Автономович помалу проводить рукою по щоках.

Аня с мукою. Жорж! Ради бога, перестань!

Жорж до неї. Та чого тобі? Пильно дивиться на неї.

Аня хапається рукою за голову, з одчаем. Ах, Жорж!

Жорж раптом понуро, нервово почина ходить по кімнаті.

Зіна. Видите, дядя, как легко заболеть!

Сам. Автон. підводячись до Жоржа. Слухай, серце, а як той... як есть ця сама хвороба, то часом не сверблять ноги?

Жорж понуро, не слухаючи. Сверблять.

Сам. Автон. Боже мій!.. Та невже ж я...

Зіна. Ха-ха-ха!... Кидається до нього. Успокойтесь, милый, никакие ноги не свербят и никакого сифилиса у вас нет. Когда этим больны, то проваливается нос, выступают язвы страшные, человек гниет. А у вас нос еще крепко держится... Ха-ха-ха!..

Сам. Автон. обмацує ніс. Хм!.. Так наче болить трохи... Може вже провалюється? Соня регоче.

Зіна. Ну, вы уже найдете. До всіх. Я раз видела сифилитика. Ужас. Какіе то раны на лбу, носа нет, дыры какие то отвратительные. Брр!

Жорж безсило сідає на стілець і важко дихає.

Соня. Фу! Я бы ни за какие сокровища не полюбила бы... такого больного. Ни-за-что!... Ух!..

Аня з мукою кричить. Господа! Ради бога, оставьте! Оставьте! Я не могу.

Зіна. Ах, какая нежная! Подожди, вот попадется тебе муженек такой.

Соня. Я бы на другой день удрала! Гадость, мерзость. Чехотка, паралич, все что угодно, только не эта мерзость. Негодяйская болезнь!

Жорж глухо. Чого-ж „негодяйская“?

Соня. Как это чего? Вот это мне нравится! Да от того, что только негодяи болеют этой болезнью.

Мир. Антон. раптом, криво посміхаючись. Ну, вам інтересно знати, зачем я хочу взяти свою сестру? Зіна живо. О, да! Будьте так добры!

Жорж машинально сіда й безсило застигає.

Мир. Антон. почувавши болючу ніяковість. Ну, так я вам скажу... Ви напрасно так торжествували... Хм!.. Я для того це роблю... Раптом, злісно. А! Покинемо! Можете собі!.. Почина ходити.

Зіна іронічно, вклоняючись. Очень ясно теперь.

Аня гнівно. Зіна! Как тебе не стыдно! Никакого... великодушия!

Мир. Антон. злісно. Пожалуста! Я не требую його.

Сам. Автон. який весь час ніби прислухавсь до чогось у себе, обмацував лице. Ну, скажіть, господа: а не буває так, що содроганіє в колінах? Це не признак?

Аня встаючи. Ах, дядя, ніяких признаков у вас нема. Оставьте ви вже це! Ради бога! Ходіте краще в гостинну. Соня або Зіна заграють. Ходіте! Соня, Зіна, дядя, Жорж! Ходім. Я не могу вже більше!

Соня до Жоржа. Идем, Жорж. З жахом. Господи! Жорж, что с тобой? Ты весь белый! Тебе дурно? Воды дать?

Аня кидається до нього. Жоржик, дорогой, милый! Жоржик!

Жорж. Ну, пустяки! Голова... трохи... Ходім.. Пустяки. Я просто не виспався.

Сам. Автон. Нашатирного спірту, господа. Спірту. Я вже знаю. В таких случаях спирт найкраще.

Соня. Дать воды, Жорж? Бедный! Хочє поцілувати.

Жорж одхилляючись, раптом встає. Ах, одчепіться. Ну, що тут такого? „Води.. Ах, ох!“ Нервово йде в вітальню.

Зіна. Ну, что там! Нежности! Идем в гостинную! Соня сыграет Грига и у него пройдет. Соня!

Всі, крім Мирона Антоновича, виходять.

Соня ідучи. Странный какой! Я просто не понимаю...

Аня. Устал он...

Мирон Антонович почина швидко ходити по кімнаті, зупиняючись і скажено давлячи собі руки. Потім раптом зупиняється, сіда й понуро безсиліє. Чути музику,

Аня входячи. Мирон Антонович, а ви чого ж?

Мирон Антонович мовчки дивиться на неї.

Аня підходить до нього й схиляється на стіл. Ах, яка мука, Роню.

Мир. Антон. в'яло, понуро. Що з Жоржем?

Аня. Не знаю.

Мирон Антонович шильно дивиться на неї.

Аня. Чого ти?

Мир. Антон. Да... Мляво й насмішкувато посміхається.

Аня. Чого ти?

Мир. Антон. Так. Не хочу сказати.

Аня сумно. Як хочеш.

Мовчання. Музика плаче.

Аня зідхаючи. Ах, яка мука! Який ужас!

Мир. Антон. У Жоржа сифіліс?

Аня живо. Він тобі сказав?

Мир. Антон. Ні, я так питаю. Ти хіба не знаєш?

Аня. Здається... Помітно, правда?

Мир. Антон. Да, він так кумедно поведився...

Аня закриваючи лице руками. Ужас, ужас, ужас!!

Мир. Антон. якось кам'яно, одрубисто. Як і всяка хвороба... Серйозна...

Аня дивлячись на нього. Ах, Мироне, ти страшенно... Я не знаю, у тебе все так просто. Я не розумію тебе. Матір можна убить, проституція заслужує уваження, сифіліс, як і всяка хвороба... В тебе нема ні порока, ні поезії, ні етики... Ти не сердься на мене, Роню, я знаю,—тобі боляче за сестру, ти страдаєш, я розумію, співчуваю, але я не можу по-

мириться з тим, що проституція таке ж непозорне ремесло, як і всі інші. І ти ж сам признав це.

Мир. Антон. Чом же ти ще не ляскаєш в долоні? Більше великодушія? Хм!

Аня. Ах, Роню!..

Мир. Антон. сильно давить руками голову й застигає. Потім, тихо, безсило. Слухай, у тебе було колинебудь так, що чуєш, як щось тріскає в мозку?

Аня здивовано. Тріскає?

Мир. Антон. раптом. Знаєш, від якого злочинства найбільше страждання?

Аня дивиться на нього.

Мир. Антон. Від злочинства проти себе, проти своїх законів!.. Цього не одкинеш... Да, ніяк не одкинеш... Все, а цього ні...

Аня помовчавши. Бач, Роню: сказати „будь чесним з собою“ легше, ніж зробити...

Мир. Антон. ніби уколотив. Жорстко. Ти хочеш цим себе оправдати? Да? Нуда, це тяжко, це... Нуда, я страждаю. Але я шукаю, я б'юся за це, я... А ти? Ти не спотикаєшся, бо лежиш... І хочеш оправдати себе моєю подлістю? Нуда, я подло роблю, да, я безсилий, ідіот... А ти піддержала мене? Ти хочеш сплести наші душі? Хіба ти товариш мій?

Аня тихо. Хіба товариш повинен завжди згоджуватись з твоїми думками?

Мир. Антон. махає рукою. А!.. Ходить по хаті. Зупиняється. З мукою. Не можу... Не можу я.. Сестра жде... Брат за матір уже й так... І не можу оддерти цю прокляту, подлу шкарлупу! З ненавистю. Приросла проклята, як... Подумати, що покинуть її там... Ні!.. Да! Ходить і знов зупиняється. І що ж робить?.. У мене все вже крутиться... Я не знаю... Я просто з одчаю візьму її до себе й хай буде, що хоче. Я не можу... Акуліна Автономовна підніме гвалт? Як ти думаєш?

Аня. Розуміється. Мовчить.

Мир. Антон. А ти сама як думаєш?

Аня. Я? Що ж? Я... нічого... Поспішніш. Розуміється, приводь.

Мир. Антон. пильно дивиться на неї. Суворо. Так. Я, значить, іду.

Аня. Подожди!.. Не дивиться на нього. Слухай, Мироне. Коли ти мене покинеш... Ну, нічого. Іди. Все одно.

Мирон Антонович якийсь мент дивиться на неї, круто повертається й виходить через свою кімнату в сіни.

Аня раптом за ним. Роню!

Мирон Антонович не озирається. Аня поспішно виходить за ним. Чується музика. Якийсь час нікого нема. Входить Жорж і Соня.

Жорж напружено, непокоїно бігаючи очима, рухи нервові. Охота тобі йти на той реферат? Зіна тебе вже зовсім пропагандирувала?

Соня. Нет... Так я себе... Ей это нравится. И при том интересно.

Жорж. Можуть арештувать.

Соня злякано. Разве? Ну, в таком случае я, конечно, не пойду. Я с тобой останусь сегодня. Хорошо? А где же этот... циник? Озирається.

Жорж. рішуче здавлено. Слухай, Соня. Ти серйозно сказала, що ні-за-що б не полюбила сифілітика?

Соня. Ну, конечно.

Жорж. Даже... якби... Ну, а якби вже полюбила... кого-небудь, а він заразився сифілісом?

Соня злякано, з жахом дивиться на нього. Жорж?!

Жорж ще більше хвилюючись. Ну?.. Говори!.. Ну, я заразився сифілісом...

Соня. Жорж... Ты... Злякано, з одчаєм кричить. Жорж, не может быть?!

Жорж поспішно, хапаючись. Нічого страшного, Соня. Глупості—ніс, то не так... То не буває... Я тобі...

Соня з жахом, з поширеними очима. У тебе?!.. Ты...
Жорж. Соня!.. То все глупості. Вислухай! Треба
тільки два годи... Слухай. Дрижачими руками хоче схо-
пити її за руку.

Соня схоплюючись, маха руками, кричить. Нет, нет!..
Не касайся, не касайся. Уходи, уходи!... Почина од-
ступать до дверей, махаючи руками.

Жорж. Соня! Вислухай!

Соня. Нет. нет!.. Вистрибує в двері.

Жорж зупиняється й кам'яніє. З розчинених дверей чути сум-
ну мелодію, яка раптом переривається.

ЗАВІСА.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ.

Вітальня. Посередині двері в їдальню, з правого боку,— в передню, з лівого—в інші кімнати. Під лівою стіною піяніно; крісла, канапа, столики, квітки, картини і т. п.

Зіна сидить за піяніном, волосся розкудовчене, кохточка недбало одягнена; ліниво бренькає. Входить Аня; ступає помалу, хмура, сумна; сіда недалеко від Зіни в крісло й понуро задумується.

Зіна. Жорж не приходил? Бренькає.

Аня. Ні.

Зіна помовчавши, раптом. Этот анархист—дурак!.. Я розочаровалась в нем. Повертається до Ані.

Аня неухажно. Да? Чого-ж так скоро?

Зіна. Ужасно однообразный. До тоски! Я больше не пойду на кружок. З нудьгою. Какие они все скучные! Надоели страшно. Вчера страшно поссорились из-за глупости. Скучные все, однообразные, ничего нового, все: „партия, организация, массовки, кружки“. Тошнит просто!.. Павза. Мне вчера предложили вступить в лабораторию... бомбы приготавливать.

Аня. Що ти?!

Зіна. А это интересно!.. Я сказала, что подумаю... И, кажется, возьмусь. Ей-богу!.. Ужасно, наверно, интересно!.. А может быть, поеду в Норвегию. Меня приглашают. Фиорды, мрачные горы. Хорошо!

Аня не слухає.

Зіна. Давай, Анька, поедем! Ей-богу! Ужасно мне хочется в Норвегию. Да что с тобой? Аня!

Аня. Так... Нічого.

Зіна. Жорж? Да?

Аня. А! Все! І Жорж, і мама, і...

Зіна. Слушай, я все-таки не розумію, до яких же пор эта сестра его будет у нас? Странно!

Аня. А тобі що?

Зіна. Мне ничего, но совсем не интересно, когда мама каждый день устраивает сцены, ходят какие то околочные, у меня тут литература бывает. Да и сама эта Маруся совсем неинтересный тип. Когда же он достанет ей паспорт?

Аня. Він хоче довести діло до суда... і виступить там...

Зіна. Идиот!

Аня. Ну, Зіна...

Зіна. Конечно, идиот! Что он докажет на суде? И перед кем он будет говорить? Кучка бюрократов-мещан... Интересно!

Аня. Там буде й публіка. Та не в тому річ...

Зіна. Анька! Ты его очень любишь?

Аня понуро. Очень.

Зіна. Странно. Он совсем не в моем вкусе.

Аня з кривою посмішкою. До ідіотизму люблю! Здається, кожну кліточку його тіла цілувала-б безумно. Прямо не знаю, що зо мною. Ти не розумієш його, Зіна. Він страшенно правдивий, чистий... Він...

Зіна. Кто чистый? Он? Ну, мадемуазель, вы, извините, окончательно с ума сошли.

Аня. А, Зіна, ти судиш так, як усі. Він надзвичайно чистий! Сильний, не пошлий. Розуміється, він чудний.

Зіна. Вы женитесь?

Аня. Що значить „женитесь“?

Зіна. Ну, что? Конечно в церковь не пойдете... Ну, будете вместе жить.

Аня понуро, задумливо мовчить.

Зіна. Аня!..

Аня. Не знаю.

Зіна. Странно!

Аня раптом, криво посміхаючись. Знаєш, коли ми вмісті будем жити? Коли я піду хоч на день в публічний дом.

Зіна. Ты с ума сошла?!

Аня безсило кладе голову на стіл.

Зіна. Это, может быть, он хочет?

Аня мовчки хитає головою.

Зіна страшенно обурена, схвильовано схоплюється. Но, слушай, ведь он окончательно больной, сумасшедший?! Аня!

Аня підводячи голову, безсило. З його погляду—він правий.

Зіна. Да ты с ума тоже сходишь! С его погляду. Да ведь ты же имеешь свой погляд? Ведь это же... чистое помешательство, больной бред! Господи! Они с ума сходят! Да для чего это? Зачем?

Аня жалко посміхаючись. Это будет... Как он сказал? Это будет „жестокой и отчаянной операцией над моей шкарлупой“...

Зіна з твердим переконанням. Ты знаешь, Аня, он наверно больной! Ей-богу, он больной!.. Да, ты посмотри, какой он теперь возбужденный ходит. Это ненормально! Это решительно ненормально.

Аня. Ах! Якби ти знала, як він мучиться... Як він мучиться від усього цього. Мати, брат, сестра... Я не можу просто дивитись...

Зіна. Он больной. Это невозможно. Любит и сам посылает в публичный дом? Это—психоз. Ну, и что ты ему сказала?

Аня понуро, задумливо. Що ж йому сказала?.. Не можу...

Зіна. А он?

Аня мовчить.

Зіна мовчки ходить, погляда на Аню. Раптом зупиняється й, пильно дивлячись, говорить. А знаєш, що я тебе скажу? Аня дивиться на неї. Ты пойдешь!

Аня раптом схоплюється й істерично кричить. Нікогда!! Нікогда!

Зіна. Тише! Успокойся! Аня!..

Аня. Нікогда, я тебе говорю!

З ідальні швидко входить Акулина Автономовна.

Акул. Автон. Шо за крик тут?

Зіна. Нічого, мама... Так себе, поспорили... Нічого...

Аня сіда й бере голову в руки.

Акул. Автон. нервово, пласкиво. Какой спор? Шо вы делаете со мной? Шо вы хотите от меня?

Зіна. Да что сделалось? Чего волноваться?

Акул. Автон. Шо сделалось? Вы не видите? До каких пор вы будете мучить меня?

Зіна. Мама, вы лучше успокойтесь.

Акул. Автон. Успокойтесь? Я не могу успокоиться! Вы из моего дома публичный дом сделали, проституток навели... Вы навек опозорили меня!.. „Успокойтесь“?!

Зіна. Мама, она скоро уйдет.

Акул. Автон. Скоро? Целую неделю я слышу это. Боже мой, боже мой!.. Дожила на старости лет. Образовала детей... Вот!.. плаче. Какой то мужик, какая то шлюха дороже матери...

Входит Мирон Антонович. Руки рвучкі, напружені, очі нервово-блискучі. Акулина Автономовна витира сльози.

Мир. Антон. Можна? Акулино Автономовно, я сьогодні буду з Миколкою ввечері заніматись... Після обіду я занятий...

Акул. Автон. кротно. Пожалуйста... Но я... Видите ли, Мирон Антонович, я хочу вам сказать... Я вполне вхожу в ваше положение, но я, извините меня, больше не могу, у меня дети... Я попрошу

вас оставить наш дом... Мне, конечно, очень жаль, но...

А ня. Мамо!

Мир. Антон. Так. Добре. Сьогодні йду. Повертається й виходить.

А ня. Мамо! Ви не маєте права!

Акул. Автон. Как это не маю права? А кто же имеет право? До каких же пор терпеть это?

А ня. Если он уйдет, я тоже уйду!

Акул. Автон. С ним?

А ня. Це все одно!

Акул. Автон. Аня!.. Что ты с нами делаешь? Одумайся! Боже мой, боже мой!

В сінях дзвінок.

Акул. Автон. Что вы делаете со мной только? Вы меня живую в гроб ложите! Где Жорж? Вы ж сестры его. Почему хоть вы его не остановите? Почему вы позволяете пьянствовать ему?

Зіна. Мы с ним столько же можем сделать, сколько и вы...

Входить Дуняша.

Дуняша шепотом до Акулини Автономовни. Бариня!.. Прийшли господа Тишкевичі... Спрашують вас...

Акул. Автон. зашамотавшись. Ох, боже мой!.. Чего так рано?.. А у нас не прибрано... Проси сюда.. Зіна, ты пошла бы хоть причесалась... От... не кстати!

Зіна. Ну, вот еще!.. Пусть так рано не шляется! Терпеть не могу. Хоче йти.

Входит Соня й матери її Тишкевичка, стара сива пані з великим волом, товста, з оддишкою й короткозора, з лорнетом. Зіна зупиняється.

Акул. Автон. Вот неожиданно дорогие гости!.. Извините, у нас так... Цілуються. Милая Сонечка!..

Соня холодно й сухо уклоняється.

Тишкевичка говорит басом, якось рішуче, грубовато. Извините. Рано забрались к вам. Сегодня

уезжаем... Здравствуйте, милые. Цілується з Зіною й Анею.

Акул. Автон. Уезжаете?.. Садитесь, пожалуйста. Сонечка, садитесь, голубка.

Тишкевичка крикає.

Соня сідаючи, холодно. Благодарю.

Зіна одводиться у бік Анею й щось непомітно шепче їй, з питанням дивлячись на неї й показуючи очима на гостей. Аня понуро, але з інтересом дивиться і стискує плечима. Зіна з таким виглядом, який показує намір слухати, сідає в крісло й запрошує знаком Анею. Аня сідає й задумується.

Акул. Автон. И надолго уезжаете?...

Тишкевичка. Да бог его знает. На сколько придется.

Акул. Автон. надіваючи пенсне. Заграницу, может быть?.. А Сонечка ничего нам не говорила, скрытная какая. А жениху, небось, давно сказала. Хе-хе-хе!... Вгляд у неї стурбовано-несмілий, насторожений.

Тишкевичка. Нет, к брату, в Курск думаем поехать...

Акул. Автон. Ага, к брату... Давно, наверно, не виделись? Может быть, кофе выпьете, Ксения Петровна?

Тишкевичка. Нет, спасибо... Мы на минутку...

Акул. Автон. А Сонечка нехорошая, нехорошая!.. Так долго к нам не заглядывала. Я уж думала, может заболела бедняжка... А Жоржик наш все на лекциях, с утра убежал... К экзаменам готовится. Бедные дети... Весна, а они...

Тишкевичка раптом, пильно дивлячись на Акулину Автономовну. А как здоровье его?

Акул. Автон. Ничего, благодарю вас... Экзамены утомляют, но... ничего...

Тишкевичка. Хм!.. Видите, дорогая Акулина Автономовна, я должна вам откровенно сказать, что ваш сын—негодяй. Да, да!.. Как это тяжело. Он вас обманывает... Он—гадкий, развратный маль-

чишка. Это я вам откровенно должна сказать. Я—человек прямой. Сердитесь—не сердитесь на меня. Я, откровенно говоря, была против этого брака Наш род старинный, дворянский... Да... Обеднел, это верно... Конечно, в наш век нельзя признавать одно дворянство... Да... Сонечка, дай мой платок!.. Соня подае. Да... Нельзя... И я согласилась... Он, думала, человек состоятельный, положительный, с образованием, он поддержит наш род... Да... А теперь... Вы не волнуйтесь, дорогая, но я должна вам сказать, что... моя Соня не может быть его женой...

Акул. Автон. Но почему же?.. Так неожиданно... Я, право...

Тишкевичка. У вашего сына озирається й тихо. скверная болезнь!..

Соня робить вигляд, що нічого не чує.

Акул. Автон. з жахом сплескуючи руками. Господи?!

Тишкевичка. Сам признался Соне... Вот... Конечно, она перепугалась... И... Сочувствую от всей души вам!.. Дай бог вам сил перенести этот позор... этот тяжелый крест... Конечно, я тайну сохранию, но... Он так себя ведет... Ведь он в пьяном виде приезжал к нам. Вы представьте!

Акул. Автон. В пьяном виде?!

Тишкевичка. Да... Наговорил мне и Соне ужасных дерзостей. Я думала, что вам известно это какнибудь... Но вижу, что он вас, бедную, нагло обманывает...

Акул. Автон. закрыва лице руками. Господи! Ничего же этого я не знала.

Зіна нетерпляче зривається з місця, з обуренням. Мама!.. Фу!.. Это возмутительно!..

Круто повертається й хоче вийти, але зупиняється, бо назустріч з їдальні виходять Мирон Антонович з Марусею, одягнені обоє.

Мир. Антон. до Акулини Автономовни. Ваше бажання виповняю. Ми йдемо. Пилюно дивиться на Сою й Тишкевичку, яка роздивляється на нього в дорнет.

Акул. Автон. встаючи до нього. Всего доброго, Мирон Антонович. Очень жалею, что так печально.

Мир. Антон. одривисто, напружено. А я не жалію. Мені ще треба побалакати з вами. Але в вас гості. Ну, я можу подождать. Глянувши на Зіну, Аню, Тишкевичку й Сою, злісно посміхається. Раптом несповіданно, різко до Тишкевички й Соні. Позвольте вас познайомить показуючи на Марусю. Моя сестра. По професії проститутка.

Тишкевичка. Что такое?!

Мирон Антонович обертаючись до Марусі. А це... Маруся, Тишкевичі, мати й дочка. Тоже займаються проституцією. А це на Акулину Автономовну стара проститутка. Твої товаришки по ремеслу. Маруся мовчки, злісно, потупившись, посміхається.

Тишкевичка з жахом озираючись. Что он говорит?.. Кто он такой?

Акул. Автон. скажено до нього. Как вы смеете?!

Зіна підбігаючи. Убирайтесь вон! Негодяй!

Маруся з трохи зляканим лицем. Ходим, Мироне. Мирон Антонович з спокійною ненавистю з-під лоба подивляється на всіх. Аня поширеними, дикими очима дивиться на нього.

Тишкевичка до Соні, яка злякано дивиться навкруги. Что такое? Какие проститутки?!

Мир. Антон. з ненавистю. Ваша дочь, сударыня, проститутка, продаючаяся за деньги сыну вот этой проститутки, продавшейся давно также за деньги. А это моя сестра проститутка, тоже продаючаяся за деньги.

Тишкевичка підводячись, дрижачи. Ты... ты.. мерзавец.. Я тебя...

Разом.

Акул. Автон. Зина! Зови поліцію! Аня! Я в суд на тебе... Вон сию минуту!

Мир. Антон. з злісною радістю дивиться на всіх. Ага! А ви цього досі не знали?

Маруся. Мироне, ходім! Ну їх к чорту!

Акулина Автономовна дико-здивовано озирається на всіх.

Соня. Мамочка, идем!..

Мир. Антон. Зараз. Якось випрямляючись, раптом рішуче, твердо, напружено звертається до Ані. Ну, Галю! Тепер я знов питаю,—більше питать не буду: ідеш з нами? З нами чи з ними?

Всі якось машинально повертаються до Ані. Аня бліда, широкими, дикими очима дивиться й мовчить,

Мир. Антон. Галю! Більше питать не буду: з нами чи з ними?

Акул. Автон. дико. Господи! Что ж это такое делается?!

Аня раптом зривається й, простягаючи до нього руки з дико скрюченими пальцями, кричить. Уходи!!.. Уходи!!.. Істерично регочучи, вибіга в їдальню.

Тишкевичка розтеряно. Ничего не понимаю!

Мир. Антон. рішуче, твердо до Марусі. Ходім. Не дивлячись ні на кого, повертається й іде до дверей, що в передню.

Назустріч Жорж, п'яний, з розкудовченим чубом, в забрудненому студентському пальті, видно, упав десь в болото.

Жорж. А! Ментору мое поважання! У мене прохання є до вас. Можна вас?.. А це хто? О!.. Честь имею!.. Очень приятно!

Акул. Автон. кидаючись. Жорж! Гони этого мерзавца! Зови городских!

Жорж здивовано. Якого... мерзавця?

Соня. Мама! Идем!

Тишкевичка поспішно. Конечно, конечно. До свидания, Акулина Автономовна. Пожалуйста, проводите нас.

Жорж. Де ж той мерзавець?.. Це?! показує на Сою.

Мир. Антон. Це я.

Жорж. Неправда!.. Я сам знаю. Чи це? показує на Тишкевичку.

Тишкевичка. Акулина Автономовна! Уберіть свого сина, а то, якщо уж я вийду з терпіння, то буде погано. Я вже наслухалась доволі. Буде з мене!

Акул. Антон. Жорж! Що ти робиш? Що ти твориш, Жорж?!

Зіна беручи його за руку. Ідем, Жорж.

Жорж п'яно. Почекай!.. Та подожди! Я хочу побалакати.

Зіна тягне.

Жорж злісно. Та одчепись же, говорю! Не бійсь, гірше їм, як вони мені, не зроблю. Ви не любите цього слухати? Да? Нет, обождіть! Я хочу останній раз з вами поговорити. Ви розумієте, що значить останній, або не розумієте?

Тишкевичка. Ви спочатку проспитеся, бесстыдник ви! Пустіть мене, я стара жінка, я не можу з п'яними розговаривати.

Жорж. Да?.. Дуже жалю... Жалю... А я п'яний можу з старими жінками розговаривати. І буду розговаривати. Ви ж моя... Як це?.. Теща? Да?.. А ось моя наречена.

Маруся голосно. Мирон, ходім.

Жорж раптом, поспішно. Стой, куди „ходім“? Мирон Антонович, у мене до вас прохання... Хвилину!..

Тишкевичка. Пустіть мене, ради бога! Я кричатиму.

Акул. Антон. Жорж!

Жорж. Пустяки-и! Я визжал... розумієте злісно, п'яно нахилиється до Тишкевички: визжал і то не могло... Не допоможе! Я з нареченою хочу поцілуватися... Вона дуже любить сифілітиків. Любиш, ти?

Соня. Георгий Сидорыч! Если вы не пропустите нас уйти, я буду кричать в окно на помощь.

Зіна. Жорж! Жоржик! Умоляю тебя! Ради всего святого для тебя.

Жорж. Іди ти к чорту! Святого... У мене святого? Ідіотка ты! Що в мене святого? Сифіліс! У мене тільки сифіліс є! Понімаєш ти? Така маленька-малю-ю-сінька бацила... Не видно... Вона все святе, все з'їла... Всю душу з'їла... Оця маленька бацила... Понімаєш ти? От штука!.. Малюсінька бацила викинула за борт... Нема мене... Ти думаєш, це я, Жорж? Глупості! Це — мішок з бацилами... Безвільючі, тихо, мляво, з скукою. Ідите, господа... Все это пустяки... Извините за беспокойство... Дай, Зиночка, воды. Ты, Соня, все таки нехорошо со мною поступила.. Я теперь, конечно, ничего уже... Подожди, несколько слов. Мама, не плачьте... Пустяк... Жизнь, ей богу, пустяк. Уверяю вас, господа.

Тишкевичка тихо. Соня, идем.

Жорж. Подождите!.. Ну, говорю, подождите... Нужно что-то сказать... Что-то сказать... тре лоба. Как это?.. Да... Я сейчас пойду спать. Да, крепко пойду спать... Это можно.

Мир. Антон. Жорж, мені треба йти.

Жорж. Одну минутку... І мені треба... „Кожний свого добивається“?.. А де батько? Нема! Хм!.. Ціль життя? Ну, скажіть, яку я тепер можу поставити ціль життя? Га? Я поставлю святу ціль, а ви мені руки не дасте, бо я—сифілітик, правда?.. Соціалізм?.. Анархізм? І сифіліс... Да, от і єсть! Злісно. Цивілізація? Б'є ногою стілець. От її, цивілізацію! На чорта вона, коли з маленькою бацилою вона не може боротись. Ціль? Ех, ви! Гнилий я... Ну?! Чого визвірились на мене? Чудовище? Да? Сифілітик? Пугало? Марш к чортовой матері!..

Тишкевичка тихо до Акулини Автономовни. Аку-

лина Автономовна, у него напевно горячка. Вы позовите немедленно доктора.

Акулина Автономовна плаче.

Зіна з шклянкою води. Жоржик! На!..

Жорж. Не треба... М'яко, ніжно. Не треба, голубко. Я заражу стакан. Мені нічого тепер не треба... А ты не любила меня... Теперь не нужно, а тогда... Ну, все равно... Теперь все равно. Ничего нет, есть только бацилла. Неверно, Соня,—нос не проваливается, но бацилла только. Ничего нет, ни любви, ни дружбы, ни души. . Есть только бацилла. Вот самый сильный аргумент для материалистов. Запомни, Зина. Да... Ну, господа, идите!.. Извините и идите... Я, Соня, тоже не любил тебя. Так, глупо все это было... Ну, все равно. Будет умно.

Зіна. Жорж, милый, идем спать.

Жорж. Сейчас, родная, сейчас. Только ты отойди... Я сейчас иду спать... Заклада руку в кешеню й застигає якость.

Тишкевичка тихо до Акулини Автономовни. Позовите обязательно доктора! Он несомненно болен. Прощайте! Я не сержусь. Бывает все... Жалею от души вас. Сонечка, идем. До свидания, Зина. До свидания, Георгий Сидорыч. Вам нужно лечь в постель.

Жорж подніма голову й дико якость дивиться на всіх. Лечь в постель? Да?.. Уже?.. Стойте, господа!.. Впрочем, нет... Это уже все равно... Этого уже не нужно... Ну!.. Виймає з кешені револьвер. Значит, все... Якость машинально пристає до грудей й стріляє. Очі дивляться на всіх дико, божевільно.

Тишкевичка. Ах, он стреляет!

Зіна страшно. Жорж!!

Соня. Мама!

Мирон Антонович кидається до Жоржа, але той уже пада.

Акул. Автон Ох, ох!.. Спасите, спасите!..

Мир. Антон розриваючи на грудях тужурку, кричить. Води! Скоріше! Там в столовій графін. Швидше! Зіна!

Разом.

Зіна розтеряно біжить в їдальню. Вбігає Аня.

Аня. Что здесь произошло? Что здесь произошло? Бачить Жоржа. Жорж!..

Мир. Антон. до неї. Швидше простиню! Кров зупинить! Простиню! Злісно й грубо. Та простиню, я вам кажу! Аня біжить у двері, що в другі кімнати.

Мир. Антон. на колінах перед Жоржем, роздивляючись, слухає серце. Б'ється...

Акул. Антон. голосить. Голубчик же ты мой! Что же ты сделал, родной ты мой!

Вбігає Дуняша і з жахом тупчить коло всіх.

Тишкевичка. Акулина Автономовна, успокойтесь, он будет жить. Успокойтесь!.. Вот несчастье. Подумайте только!

Зіна біжить з водою. Жив?

Мир. Антон. Давайте. Жив... Лийте сюди... Потрохи... Більше. Підождіть... Простиню! Марусе! Роздери на стьожки. Швидко!

Аня біжить з простинею. Простиня! На! Що робить з нею?

Маруся. Дайте сюди! Ловко й сильно оддирає стьожки.

Мир. Антон. Може вата є. Та пошліть зараз за лікарем. Пошліть Дуняшу. Зіна! Давай, Марусю... Аня, лий воду... Більше. Годі... Дивиться. Рана незначна. Серце ціле. Буде жить. Марусю, в'яжи, я буду держать. Намочи шматок і приклади до рани... Та швидше! Так. В'яжи... Так... Буде жить.

Жорж слабо. Буду жить?

Мир. Антон. з Марусею садовлячи в крісло. Буде жить. До Акулини Автономовни. Не плачте, а пошліть за лікарем. Рана не опасна. Ходім, Марусю! Мовчки, не дивлячись ні на кого, виходять.

Акулина Автономовна, здригаючись, ридає.

Жорж гірко. Буду жить...

ЗАВІСА,

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ.

Обстановка 1-го розділу.

Сидір Маркович сидить коло столу й набиває цигарки. Аня на канапі, з великою хусткою на плечах, понуро-безсило зігнулась.

Сид. Марк. Хм!.. Треба буде, як одберуть землю, папіроси набивать. Авжеж. Весела робота... І благородна. Благородна, чесна робота. І не спалить ніхто. Атож. І діти хвалитимуть. Хвалитимуть. Зирка на Аню. А їсти чорта пухлого будуть. І по Кавказах чорта з два поїдуть. Авжеж. Чорта з два. І може не сидітимуть, як сичі по кутках...

Аня мляво, з нудьгою, переміняючи позу. І охота вам, тату, цілі дні чіпляться до нас. Наче ми винні, що вам економію спалили.

Сид. Марк. тим-же тоном. А стару поставимо на благородну ногу на базарі квасом торгувать. Атож. І пансни начепимо на ніс. Тоже чесна робота. А мужики будуть нашу землю орать. Отті бідні, нещасні мужички... Авжеж. Будем прокламації їм посилать...

Аня. Вже краще, ніж стрілять їх.

Сид. Марк. Атож, атож... і я так кажу. А вони нам на шовки та гімназії грошей нанесуть. Авжеж.

Аня з одчаєм встаючи. Їй-богу, просто сил нема слухать оце! Прямо наче хто перемінив вас, тату! Без вас тут... маха рукою.

Сид. Марк. додаючи за неї. „Горе, а з вами ще вдвоє“. Що-ж? Мужик батько. Атож. Мужик.

Аня з докором Батьку!.. Ет! Ви вже сами не знаєте, що з досади говорите...

Сид. Марк. Атож. Здурів зовсім. Здурів...

Аня хоче щось сказати, але мовчки сідає й понуро спира голову на руки.

Сид. Марк. набиваючи цигарку. О!.. От і кури синку, батько зробив. Весела робота... Раптом. Як побачиш Мирона Антоновича, скажи щоб зайшов роцитаться... Пильно зирка на Аню.

Аня здивовано дивиться на нього.

Сид. Марк. Пора вже, поре. Цілий місяць. Чи йому не треба грошей?

Аня понуро, глухо. Не знаю.

Сид. Марк. ніби байдуже. Ти-ж там бачишся з ним.

Аня. Ні з ким я не бачусь.

Сид. Марк. пильно зиркаючи на неї. Умгу!.. Тобто любов кінчилась?

Аня з мукою. Годі, тату. Ну, що вам за охота?!

Сид. Марк. Розворушив?..

Аня встає й виходить.

Сид. Марк. Так, так... Тікай, тікай... Якийсь час Сидір Маркович сидить сам, набиваючи папіроси, бурмоче. Маму вашу мордує.. Дармоїди..

Хутко входить Акулина Автономовна.

Акул. Автон. роздратовано до Сидора Марковича. Я тебе последний раз говорю: нужно взять гувернантку. Коко совсем уроков не хочет делать. Пойди, полюбуйся, что он там делает! Тот мерзавец совсем распаскудил его! Нацепил на палку красную рубаху, достал где-то, гадость такая, шаблю и рубает подушки. „Жандармов—говорит—уничтожаю“. Как это тебе понравится? Хорошая наука?

Сид. Марк. Рубає?

Акул. Автон. Полные комнаты пуху! А за уроки и не думает браться: „я—говорит—уже выучил“. А он даже и не дотронулся, анафема, до книжек.

Сегодня ж обязательно нужно взять гувернантку! И обязательно с французским языком. Стыдно в благородном доме показаться!

Сид. Марк. Умгу! А я думаю, що й по-турецькому ще треба б повиучувать. Атож.

Акул. Автон. То вже ты сам учишь. А иначе, я тебе говорю, и с этими будет то же, що з старшими!

Сид. Марк. Як не вмітнуть у благородних домах по-французькому? Умгу! Треба спішити. Скоріше біжи, наймай... Скоріше, скоріше!.. А зароблять вони вмітнуть? Зароблять?

Акул. Автон. Тебе все „зароблять“! Тебе, мужику, все „зароблять“! Їсти!

Сид. Марк. схоплюючись і б'ючи кулаком по столі. А вам усе панам їсти?! Французьких губернаторок вам? Мені економію палять, а ви французьких губернаторок? Маму вашу мордує!.. Стихаючи. Хай свиней пасуть! Годі вчиться по гімназіях прокламації під подушками ховать. Годі.

Акул. Автон. Оставить, значить, так? Мужиками?

Сид. Марк. Як остануться мужиками, то хоч не стидатимуться стрілять мужиків. А тепер що з них?

Акул. Автон. Ото ненужно было нанимать великорозумных учителей! Нужно было меня слушаться!

Сид. Марк. Авжеж. Сідає знов. За твоїм розумом наживешся. Наживешся...

Акул. Автон. „Наживешся“. Эх ты! А кто же дом твой обчистил от мужицтва? Га? А кто детям твоим образование дал? Ты? Про тебя, так они бы тепер дехтем сапоги мазали! „За твоїм розумом“... Мужик ты несчастный!

Сид. Марк. Умгу! Тепер одна прокламації робить, друга, як муха в-осени, лазить, третій хоробу все життя лічитиме, а четвертий подушки рубає. Образувала... Авжеж.

Акул. Автон. озираться. „Як муха в-осени“? А хто виноват? Кто? Я Тебе не говорила? Я тебе не молила: „рассчитай его?“ Вот, радуйся тепер!.. Ты, ты один виноват за весь позор, ты! Ты—отец, ты должен был смотреть за ними. А ты только знав: „ах, не посіяно, ах, не поорано, ах, подохли воли, ах, бунтують мужики“. От тепер сиди! И любуйся! Нет ни волов, ни детей.

Сид. Марк. сердито. Ну, годі! Іди собі!

Акул. Автон. А! Не любишь?

Сид. Марк. встає і спалахує. Годі, кажу!! Геть к чортовій матері! Марш!.. Маму вашу мордує...

Акул. Автон. ніби гордо, але злякано, виходячи. Я с мужиком не желаю ругаться.

Сид. Марк. Я тебе поругаюсь... Сердито ходить сам по хаті. Ралтом злісно зміта з столу цигарки, гильзи, тютюн і розкида ногами, бурмочучи. Маму вашу мордує... „Ні волів, ні дітей“... Маму вашу мордує.

Входить Жорж і здивовано зупиняється. Вигляд у нього нервово-рухливий, лице блідіше, худіше, з виразом захищеного чогось.

Жорж. Тату! А це ж що таке? Оттак ви мені папіроси робите? Та що з вами?!

Сид. Марк. не дивиться на нього, ходить. З вас добра робота! Авжеж... Добра.

Жорж. сміючись. Знов якась муха вкусила?

Сид. Марк. Французька... Благородна муха...

Жорж. Е! Батьку! Мабуть, тепер мені вже прийдеться вам оченаш читать, як ви мені колись.

Сид. Марк. Читай, синку, читай. Батько заслужив. Атож. Заслужив.

Жорж роздратовано. Тату, ну, та чорт з ним: Ну, спалили. Построїте вдруге... Що тут уже такого? Ну, пропало кілька тисяч...

Сид. Марк. Чорта з два пропало! Страховка не згоріла.

Жорж. Ну, бачите, ще краще! Так чого ж ви нудитесь? Аню для чогось обідили... Папіроси порозкидали... Починає збирати.

Сид. Марк. Авжеж... Така благородна робота... Панська... Як землю однімуть, то всі будем папіроси робить. Чесний вже труд буде... Авжеж... Чесний.

Жорж. Я вам скажу, тату, що вам нема чого робить. От що!..

Сид. Марк. А ти собі вже найшов роботу...

Жорж спалахуючи. Тату! Щоб ви... Щоб ви не сміли мені!.. Вам хотілось би, щоб я застрілився?

Сид. Марк. Ну, добре, добре... „Застрілився“. Дурні стріляються... Авжеж. Починає збирать розкидане.

Входить Аня.

Аня. Жорж! Ти з собою подушки береш?

Жорж. Та чорт його зна. Я й сам не знаю, чи брать, чи ні? Не терплю возиться зо всякими бє-бєхами. Мабуть, ні.

Аня. Хто це порозкидав?

Сид. Марк. Бігла мишка, хвостиком махнула, воно й розсипалось. Атож.

Жорж. А Зіна де?

Вбіга Коко, за ним Акулина Автономовна.

Коко до Сидора Марковича. Папа! Я не хочу гувернантки!

Акул. Автон. Ступай уроки учить.

Коко уперто. Я уже вучил.

Акул. Автон. Будеш наказан!

Коко. Я вже вивчив.

Жорж роздратовано. Мамо! Ну, й коли ви перестанете воювать з нами?

Акул. Автон. Не твое дело! До Коко. Коко, ступай уроки учить. С тобой я еще справлюсь! Пусть уже те своим умом живут. Дожились уже. Результаты хорошие... Марш!

Коко. Я вже вивчив. Папа. Чого мама придирається? Йй-богу, зроблю забастовку!

Жорж сміється. Ловко!

Акул. Автон. хоче взяти за ухо. Ах, ты гадость такая!

Коко ухиляючись, ховається за Сидора Марковича. Папа!

Сид. Марк. Умгу!.. Забастовки робиш і за мене ховаєшся... Так, так... З захованою суворою ніжністю гладить по голові.

Акул. Автон. роздратовано. Так, так. Учи сына. Конечно. Погладь, погладь его! Мужичье проклятое! Повертається й швидко виходить.

Коко зараз-же випрочуючись з батькових рук. Я не хочу гувернантки, тату! Що за ерунда! З бабою зацікавляюся. Я Мирона Антоновича хочу! Аня! Мирон Антонович скоро приїде? От його я люблю!

Аня обнімаючи його, несподівано гаряче, сильно цілує. Ах, ти хороший мій!

Коко. А ти скучила за ним?

Жорж навмисно. Коко! Іди сюди! Збирай.

Коко. Не хочу! Аня, скучила?

Сид. Марк. серйозно, зиркаючи на Аню. Кока! Іди учитися!.. За уроки!..

Коко. Та йй-богу, я вже повчив. От морока!

Аня. Іди, іди, Миколко.

Коко. Хм! „Миколко“. Так тільки Мирон Антонович мене звав. Ех! От чоловік був!

Жорж сміється.

Сид. Марк. з посмішкою. Ну, ну, годі, годі!

Аня. Мирона Антоновича більше не буде в нас.

Коко. Чого?

Аня. Так. Ну, йди, іди, Коко. Гуляй собі там. Жорж тобі привезе з Кавказу папаху.

Жорж. Казацьку папаху. Ти сядеш на коня, візьмеш нагайку і будеш революцію усмирять. Правда?

Коко. Ну! Це вже чорта з два! Я сам—революціонер!

Сид. Марк. Це тебе Мирон Антонович зробив революціонером?

Коко. Я сам. У нас у класі єсть аж п'ять партій: есери, есдеки, чорносотенці й кадети. Я—есер!

Сид. Марк. Умгу! Доброму-ж у вас в гімназіях учать. Треба, треба гувернантку взять. Авжеж.

Жорж випроваджуючи Коко. Ну, знаєш що, есер? Іди краще, поки батько добрий...

Сид. Марк. беручись знов за папіроси, злісно. Так, так... Образувала... Раптом, строго до Коко кричить. Ступай, учись мені! А то, як візьму ремінь, то я тобі дам партію! Маму вашу мордує... Надія на них... Авжеж. Їсти тільки вміють... Та розкошувать.

Коко, присмирівши, мовчки морга до Жоржа на батька, хита головою й виходить. Аня понуро, задумливо стоїть, спершись на шафу.

Сид. Марк. Навчила... Польза з них. Авжеж. Велика. До Ані. От... Стала вже... Задубіла. Хочби цигарки робила... Все-таки робота...

Жорж навмисно голосно. Ну, що ж мені зараз робить? Так: іду в магазин, потім до лікаря, треба ще до Рибчинських зайти. Хм! Не встигну, мабуть...

Входить Зіна.

Жорж. Ага! Слухай, Зіна. Ти сьогодні будеш проходить коло Рибчинських?

Зіна. Не знаю. Зачем тебе?

Жорж. Та щоб зайшла, взяла в них мої книжки.

Зіна. Нет, не могу. Іду сейчас на дискуссию. Вот, Жорж, хочешь видеть настоящего эсдека? Идем со мной. Ужасно интересно будет! Дискуссия по аграрному вопросу.

Жорж з інтересом. Хіба? Хм!.. Не встигну!

Зіна. А, пустяки, поедешь послезавтра. Замечательно интересно. Вот эсдек! Вообрази: лицо такое

тонкое, умное, борода изящная, глаза немного близорукие, в пенсне, улыбка такая ироническая. Прелесть! Я просто в восторге от него. Я заранее говорю, что он их всех здорово посадит в калошу. Колоссальный ум! Анька! Идем!

Аня в'яло. Не хочется.

Зіна. Э, кислая! Там и ваши будут, эти украинцы несчастные.

Жорж. „Ваши“?

Зіна. Конечно.

Жорж. А твої ні?

Зіна. Я не буржуйка! У пролетариата нет нации... Озирається. А Дуняша не приносила кофе? Вот свинство! Я, наконец, выругаю ее. Я сказала ей приготовить мне кофе, а она... Это черт знает что! Если с ними хорошо обращаешься, они готовы тебе на шею сесть!

Жорж. А ти звідки знаєш, що там і „наші“ будуть?

Зіна. Видела этого вашего!.. Как его? зневажливо кривит губы: Остапа, кажется, или Данила... Что то вроде этого. Вот неуклюжие, глупые, пассивные! Фе! Просто стыдно, когда они выступают где нибудь. Лучше б сидели уже.

Жорж. Да. А все-ж таки якої ти нації?

Зіна. Я этим вопросом не интересуюсь, я тебе уже сотый раз говорю. Мещанством меня не заразишь. Кричит в двери. Дуняша! Это черт знает что, я опоздаю!

Жорж. Та що тобі захотілось кофе?

Зіна. Так, хочется. Вот и все. Это Дуняша начинает много себе в голову забирать... Ах, я в восторге! Эсеры обязательно сядут в калошу. С треском! Аня! Ты должна непременно пойти. Довольно киснуть. Фу! Все киснут: папа кислый, мама кислая, Аня кислая, только мы с Жоржем молодцы. Э! Глупости! Одевайся!

Аня в'яло. Не хочеться, Зіно.

Зіна. Чего же тебе хочеться?

Аня. Нічого.

Зіна. Зачем же ты живешь?

Аня. Не знаю.

Зіна. Знаешь что? Я тебе дам прочесть одну новеллу, там точно такая есть, как ты. Швидко озиряючись до Жоржа. Ах! Как мне нравится та книжка, что ты мне дал, Жоржик. Восторг! Какая тонкость, глубина!

Жорж складаючи цигарки. Самий звичайний декадент.

Зіна. Я их обожаю! Вот умеют писать! Прелесть.

Жорж байдуже і трохи іронічно, зайнятий цигарками. Здається, матеріалістичне розуміння історії й декаданс мало спільного мають?

Зіна. Глупости! Это мещанство! Декаденты идут вперед! Они открывают новые горизонты... Но я Дуняше просто... чорт знаю что сделаю! Нахальство просто! Она наверно спит.

Жорж. Дуняша теж людина. Коли її поганяють весь день і всю ніч, то, розуміється заснеш.

Зіна. Неправда, она просто лентяйка.

Сид. Марк. суворо. Робітниця обізвалась. Атож. Взяла-б і зварила собі кофе. Та бігла до своїх есерів...

Зіна здивовано дивиться на нього, потім на Жоржа. Жорж поєміхається.

Сид. Марк. встає й ходить по хаті. Усі кислі, а вона весела. Весела. Чого?.. Есдека якогось побачила... Заміж вас треба... Жиру багато. Заміж!

Зіна. Ну, папа, это мы сами знаем, что нам треба.

Сид. Марк. Ага! Знаете!.. Прокламації знаете.. Економії палить... Бунтувать... Знаете... Маму вашу мордує...

Зіна спалахуючи. Папа! Я вас не раз уже просила
оставить эти разговоры. Мещанство!

Сид. Марк. теж спалахуючи. А я тобі кажу: хочеш
прокламації, то сама заробляй на них. Чула? А кофе я заробив.
Маму вашу мордує...

Аня з мукою. Ах, остогидло, опротивіло все це!

Жорж киває їй мовчати.

Зіна. Отлично! Я буду сама зароблять... Прекрасно.

Жорж. Зіна!.. Годі!.. Робить їй знак, моргаючи на Сидора Марковича.

Зіна. Это невыносимо сделалось!

Входить Дуняша.

Дуняша до Сидора Марковича. Барин!.. Там прийшов... мнеться той... учитель... Питається вас.

Сид. Марк. Який учитель?

Дуняша. Та той, що був у нас, Мирон Антонович.

Всі напружуються.

Сид. Марк. Ага! Ну, так хай сюди йде. Клич.

Дуняша виходить. Аня випрямляється. Сидір Маркович сідає й знов робить цигарки.

Зіна. Я с этим господином не желаю встречаться. Хоче йти, але зараз-же зупиняється. Впрочем, наплевать! Посмотрю, как он будет держать себя теперь. Это интересно!

Жорж. Тільки, будь ласка, здержуй свого язика.

Зіна. Без тебя знаю, что делать.

Входить Мирон Антонович. Входить твердо, напружено-гордо. злегка уклоняючись всім, підходить до Сидора Марковича.

Мир. Антон. Одривисто, сухо. На хвилину з вами побалакать.

Сид. Марк. Можна й на дві. Сідайте. Давно не видно. Авжеж... Давно.

Мир. Антон. сідаючи. Виїжджав. До дому їздив.

Сид. Марк. Ага! так, так... Все добре дома?

Мир. Антон. Добре. Там ще зосталось за вами моїх сорок рублів. Я просив би дати мені їх. Дуже треба.

Сид. Марк. Можна, можна. А я вже хотів дати Ані, щоб передала вам. Ви ж там бачитесь з собою.

Мир. Антон. здивовано. Хто бачиться?

Лня. Тату!.. Я ж вам сказала вже...

Сид. Марк. ніби згадавши. Ага! Так, так... Я й забув. Ну, то добре, що прийшли. Добре. А я, бачите, тепер папіроси роблю... Хороша робота.

Мир. Антон. холодно. Чого ж так?

Сид. Марк. Я вже не хочу хазяйнувать... Не хочу... Годі... Нечесний труд. Авжеж. Он так і діти говорять. А це чесний...

Жорж сердито. А, ерунда! Слухайте батька. Спалили економію мужики. Ну, батькові нема тепер чого робить. От він на нас і виливає досаду.

Мир. Антон. пильно дивиться на нього. А як ваша рана?

Жорж. О! Вже загоїлась! Яюсь з задириливою байдужістю. Їду на Кавказ, сифіліс лічить.

Зіна. Ну, Жорж, ты так говоришь, как будто здесь все свои.

Жорж раптом скипівши. Хто б там не був, ні перед ким не намірен ховатись! Чуєш?.. Наплювать мені на тих, кого це коробить. Розумієш? І прошу тебе ніколи мені не робить таких замічаній. Все більше дратуючись. Всяким Соням конфузитись і жахатись простітельно, а тобі сором!

Зіна. Ну, пожалуиста.

Жорж крикливо. Сором! Да! Їду на Кавказ лічить сифіліс. Ну, і що ж? І всякому це скажу. І не бачу нічого стидного в цій хворобі. А навпаки, сором'всім, хто щита позором і через це дає стільки мук і страждань всім, кому випало нещастя захворіть. Ті негодяї, хто доводить до револьвера таких нещасних! Схвильовано ходить.

Сид. Марк. Ну, годі. Все добре... Придбав, тепер їде. Авжеж. І за те добре. Хоч заворушився, і то добре. До Мирона Антоновича. Авжеж. Прямо змінивсь парубок... Їй-богу... Не то що не позор, а благодарить прямо господа... Найшов чоловік собі тепер шабель... Зиркає на Мирона Антоновича. Пам'ятаєте?.. А мій от уломився... Атож... Бачите хита на цигарки, за яке чорт зна що держусь... А держусь... Авжеж.

Мир. Антон. Земля ж осталась?

Сид. Марк. Хм! Мовляв, не всі шаблі поломились? Осталась. Що зосталась. Та от дітки не хочуть більше кофе пити, хочуть оддати землю мужикам.

Зіна. Ну, папа. Без острот...

Сид. Марк. Оця найбільше. Сама, каже, зароблять буде.

Зіна холодно й гордо. Папа! Я вам удивляюсь. Ви позволяєте себе с етим господином такие разговори, которые... Он пришел за делом, вы о деле и говорите.

Аня тихо. Зіна! Папа сам знає, що він робить.

Зіна до неї гнівно. А ты, жалкая дура! Фу! Гнівно й швидко виходить з кімнати.

Сид. Марк. Умгу!.. Так, так... Дома, значить, були?

Аня не дивлячись на Мирона Антоновича. Ви, Мирон Антонович, вибачте... Ви...

Мирон Антонович що сидів байдуже, холодно. Вона цілком логічна з свого погляду. Вибачать нічого.

Жорж зупиняючись. Хм! Ще про міщанство балака!... Злісно. Підждіть ви, міщани! Ви іменно міщани! Хай я видужаю. Да, да! Я видужаю! На злість вам видужаю! Я іменно видужаю для того, щоб з вами боротись. Я вам покажу! Нікого я не соромлюсь! От сифіліс у мене. Ну? Руки мені не подадуть? Плювать тепер я хотів на такі руки!

Аня. Годі, Жорж... Зіна не те хотіла сказати.

Жорж. А, знаю я „не те“! Надокучило мені це делікатнічання зо мною. Боятися нагадати, назвати, все більше натяками. А я так тільки дякую цій хворобі за те, що відкрила очі на людей! Да! Дякую! От вам! Схвильовано ходить.

Сид. Марк. Ну, буде, буде. Ти дякуєш. І ми дякуєм, та жив собі Яшка. Годі. Раптом до Мирона Антоновича. Ну, а сестра ваша... Гм!.. Як?

Мир. Антон. одривисто, глухо. Живе зо мною!.. Так, будь ласка, Сидоре Марковичу...

Сид. Марк. Гроші? Ага! Зараз, зараз. Матері мабуть послать?.. Так, так...

Мир. Антон. Матери нема вже, померла.

Аня пильно, широкими очима дивиться на нього.

Сид. Марк. Ага!.. Хм!.. Старенька вже дуже була. Шука гроші.

Мир. Антон. Да, пожила.

Аня глухо. Дуже... дуже мучилась, як помирала? Потупляє очі й напружено жде.

Мир. Антон. дивится на неї якийсь мент спокійно, жорстоко. Ні, заснула легко, спокійно. Заснула й не прокинулась більше.

Сид. Марк. Хороша смерть, хороша смерть. І я б од такої не одказався... Авжеж... Добра смерть!

Аня дивиться з жахом на Мирона Антоновича. Заснула таки?

Мир. Антон. понуро посміхнувшись. Легко і спокійно.

Сид. Марк. Ото найкраще. Поховали?

Мир. Антон. Да. Дивиться на Аню. З натиском. При мені й при братові померла.

Аня не зводить з нього очей. На лиці їй стоїть і жах,
і велика ніжність, і мука.

Сидір Маркович. Ну, царство небесне... Легше на кешеню. Баба з воза, кобилі легше... Раптом. А ви

таки погано с моїми тут обійшлись... Погано... Авжеж. Хотів я з вами через поліцію побалакать... та перекипів... Атож... Погано.

Мир. Антон. Я цього не находжу. Зо мною не краще обійшлись.

Жорж з досадою. Ну, тату!.. Що там зачіпать... Ще невідомо, хто погано зробив.

Сид. Марк. Умгу!.. Так, так... А мені саме тоді економія горіла. Так, так... Авжеж... Добре горіла, хай його маму мордує... Добре... Обломився щабель. Атож...

Мир. Антон. Другий близько. Бува, що нема вже за що хапатись.

Сид. Марк. Може, вам так?

Мир. Антон. спокійно. Ні, мої щаблі твердо держаться. Дивиться на Аню.
Входить Самуїл Автономович, в пальті, з шарфом на шиї.

Сид. Марк. От у кого не ламаються щаблі. Атож. Одну хворобу перебув, друга є... Друга. Кріпкі щаблі.

Сам. Автон. уклоняючись. Доброго здоров'ячка. Звиніть, господа, руки не подаю.

Сид. Марк. Та знаємо... Сідайте.
Самуїл Автономович сіда. Раптом випрямляється й злякано щось в собі слуха.

Сид. Марк. А що там?
Самуїл Автономович слуха.

Сид. Марк. Нова хвороба?

Сам. Автон. з полегшенням відхає. Не, нічого... Фу, злякався. Боюсь, що параліч буде. Отто, як почне щось дьоргать отак... Показує. Дьорг! Дьорг, дьорг! Так мені й похолоне все... Но, слава богу, проходить.

Сид. Марк. Я ж кажу з дивуванням до Мирон: Антоновича. І не скучно чоловікові! От що подумать Тим і живе!

Сам. Автон. Ах, Сидоре Марковичу! Я ворогам своїм не желяю такого добра. Та шо з вами говорити! Думаєте, як у вас кам'яне здоров'я, так і у всіх. А Жоржик їде таки, значить? Молодчина.

Жорж. Їду, дядя! И у вас як, сифілісу нема ще?

Сам. Автон. сконфузившись. А! Как ты говориш! Фе, Жорж!.. Тут-же он і сестра твоя. Все ж таки предмет женского пола.. І хіба можна про таку болєзнь говорить? А-я-я-яй! А ще образований!

Жорж нервозно-злісно сміється. Нічого, дядя! Ви, краще, обдивіться гарненько...

Сам. Автон. Тьфу!.. Перестань!..

Сид. Марк. до Жоржа. Боїться?

Жорж. Страшенно!

Аня весь час давить руки, ніби хоче щось зробити. Мирон Антонович з-під лоба часто погляда на неї. Іноді їх погляди зустрічаються й Аня вся впивається в нього.

Сидір Маркович зирка на них, але не подає виду, що помічає що-небудь.

Сам. Автон. Безстидник!..

Входить Зіна.

Зіна. Жорж! Ты идешь со мной?

Жорж. Хм!.. Хто його зна, що робить. А буде-ж інтересно?

Зіна. Ну, конечно. Аня, идем!

Аня. Не піду.

Зіна. Аня! Я тебе говорю: идем. За натиском дивиться на неї, кидаючи часом поглядом в Мирона Антоновича.

Аня сердито й сильно. Я тобі кажу, не піду.

Сид. Марк. раптом. А чом-би тобі не піти? Іди. Пройдись. Атож.

Жорж здивовано дивиться на нього, потім на Аню, на Мирона Антоновича й нахмурюється.

Аня. Я вже ходила сьогодні.

Жорж до неї. А, може, ходім, Аню? Га?

Аня злісно дивиться на всіх. Чого вам треба? Я не піду!

Мир. Антон. пильно, непомітно погляда на всіх. Раптом посміхнувшись, встає. Ну, Сидоре Марковичу, я йду.

Сид. Марк. Ага!.. Так, так... Так я вам зараз гроші... Вийма бумажник і одщитує. Сорок рублів... Авжеж... Так... Двадцять п'ять...

Аня сильно давить руки й не одважується; дихає трудно й важко.

Сид. Марк. ...П'ять... А це десять... Сорок... О!.. Дає. Кесарево кесарю, а боже богові... Атож.

Сам. Автон. який весь час чогось дививсь на свої руки, підходить до Жоржа й тихо питає. Слухай: а... той... Як є ця болєзнь, то жили на руках часом не напи-наються?

Жорж серйозно-злорадно. Жили? Хм... Це один з признаков... Що, може, ви бачили у свого якого зна-когого? То опасна штука!

Сам. Автон. Та не може быть? Один з призна-ків? Опасна?

Жорж. Да, да... Ну, Зіна, ходім... До Мирона Анто-новича. Ви з нами?

Мир. Антон. Ні, я сам піду...

Жорж глянувши на Зіну, сконфужено. Ах, да... Ну, пустяк! Ходім, Зіна. Всього доброго! Подає руку Ми-рону Антоновичу. Той мовчки стискує. Виходить. За ним Зіна, не глянувши на Мирона Антоновича.

Зіна озираючись. Аня! Жалеть будешь.

Сам. Автон. біжучи за Жоржом. Слухай, Жорж! Слухай! злякано вибіга за ним.

Мир. Антон. Всього доброго, Сидоре Марко-вичу!

Сид. Марк. протираючи руку. Хай буде!.. Хай бу-де... І вам нехай. Атож.

Аня раптом, нервово підходячи до Мирона Антоновича, глухо. Мирон Антонович! Я хочу з вами побалакать.

Мир. Антон. Добре.

Аня до Сидора Марковича. Папа! Вийдіть на мину-
ту. Я вас прошу!

Сид. Марк. незадоволено, але ніби жартуючи. Хм!..
Оттакої!.. Батькові слухать не можна... Не можна...

Аня. Ну, я вас прошу. Таточку!.. Ради бога!

Сид. Марк. сердито. Та говори, говори... До Миро-
на Антоновича. Прощайте! Зиркнувши на них, виходить.

Аня хапаючи Мирона Антоновича за руку, хвилюючись.
Ходім туди! Тятне в його кімнату.

Мирон Антонович іде за нею.

Аня в кімнаті. Дуже хвилюючись. Мироне!... У мене
сил нема більше. Я не можу! Я уб'ю себе. Чуєш?..
уб'ю!.. У мене вся душа пересохла...

Мир. Антон. теж хвилюючись. Заспокойся... заспо-
койся...

Аня. Я не можу заспокоїтись! Не можу. Говори,
що ти хочеш од мене.

Мир. Антон здивовано. Я нічого тепер не хочу.

Аня. Не хочеш? А тоді ти хотів?

Мир. Антон. Тоді хотів.

Аня. Тобі треба було дикого безумства?

Мир. Антон. Мені треба було згоди.

Аня. І тепер хочеш?

Мир. Антон. Тепер її не може быть.

Аня. Ти любиш уже другу?

Мир. Антон. Ніяких других у мене нема.

Аня злісно, з мукою. Чого ж ти хочеш?! Чого ти
хочеш, говори! Взяв мою душу, говори ж, чого тобі
треба!!

Мир. Антон. здивовано. Я взяв твою душу?
Після того, як ти мене прогнала?

Аня. Да! Взяв, взяв!

Мир. Антон. гнівно. Та наші душі чужі. Чуєш?
Чужі. Ти тільки боїшся признать це. Ти боїшся быть
чесною з собою! Ти не душу мою любиш. Хоч
раз признай-же це, скинь шкарлупу. Навіщо соро-

миться, навіть запинать це сильне, гарне, здорове чуття тим, чого нема! Нащо насилувать себе. Це—гріх проти себе, а такий гріх ніколи не прощається. Ми—не товариші. Це—ясно. Чи будемо ними, чи ні, це річ зовсім друга... Якби ти тоді пішла з нами, я повірив би тобі... що наші душі сплелись... а тепер...

Аня глухо. А як тепер я вб'ю себе, ти повіриш?

Мир. Антон. понуро. Ні.

Аня гнівно спалахнувши. Да, я тепер бачу, що ми не товариші. Убирайся! Нам нема більше про що балакать. Содержанкою твоєю я не буду!

Мир. Антон. з гнівною досадою. Ти—упертий раб! Раб, який гризе тому руки, хто скида з нього кайдани! Ти боїшся радощів, ти боїшся напружити душу, щоб стать вільною. Не содержанкою я хочу зробити тебе, а людиною, чесною з собою. Послідній раз тобі кажу: не красти нашу любов я кликав тебе, зрозумій це, не ховаться з нею, а одверто гордо взять її, належну нам, гарну й здорову радість життя. Наплювать на лавочників! Лавочники любять болото, а я люблю гори. Їм зручно в своїх черепашах шкарлупах, а мені тісно. Кому незручно без шкарлупи, той мусить сидіти в болоті. Прощай. нам справді нема про що балакать. Мені ніколи. Повертається йти.

Аня глухо. Ти зовсім ідеш?

Мир. Антон. Я думаю.

Аня тихо, помалу. Мироне, я вб'ю себе.

Мирон Антонович мовчки пильно дивиться на неї

Аня кам'яно-спокійно. Я вб'ю. Можеш іти.

Аир. Антон. Галю!

Мня. Можеш іти, говорю. Ти був моїм щаблем. Щабель обірвався. Іди.

Мир. Антон. глухо. Галю! Зрозумій-же й ти мене, що инакше я не можу. Я сам собі кину під

ноги камінь нечесности з собою. А ти знаєш, яке це смертельне каміння. Знаєш?

Аня. Уперто, тупо, спокійно. Іди.

Мирон Антонович вмить рішуче підніма голову, круто повертається й мовчки твердо йде до дверей.

Аня якійсь мент напружено дивиться йому вслід, потім глухо, поспішно. Мироне! Мирон Антонович озирається.

Аня. Іди сюди... Ще на одну хвилину.

Мирон Антонович мовчки підходить до неї й чекаюче зупиняється. Аня вмить обхоплює руками його голову й жагуче цілує в очі, губи, лоб.

Мир. Антон. обнімаючи. Галю!

Аня одхиляючи його голову. Тепер іди... Тепер іди... Знов пригорта й цілує.

Мир. Антон. Галю!.. Дуже, палко пригорта до себе.

Аня одхиляючи його. Чекай... Дрижачими руками розстіба йому комір сорочки, оголяє груди й цілує шию, груди.

Мир. Антон. Галю!.. У мене голова крутиться. Галю!!

Аня важко дихаючи. Тепер іди, тепер іди... цілує.

Мир. Антон. скажено обіймає, поверта до себе лице її й шепоче. Галю!.. Каяття не буде?.. Галю!!

Аня якійсь мент дивиться на нього, потім мовчки раптом жагуче обніма і обоє кам'яніють в диких, скажених обіймах.

ЗАВІСА.

89-25

